

Tanulmányok

Tatabánya történetéből II.

Tanulmányok Tatabánya történetéből II.

Tanulmányok Tatabánya történetéből II.

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára,

Tatabánya, 2020

Tanulmányok Tatabánya történetéből II.

Tatabányai Levéltári Kiadványok 19.

Sorozatszerkesztő: Dr. B. Stenge Csaba

Szerkesztette: Dr. B. Stenge Csaba

A kötet megjelenését támogatta:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

ISSN: 2560-0524

Kiadja:

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára

Felelős kiadó: Dr. B. Stenge Csaba, igazgató

Borítófotó: Puskás Sándor ötödéves orvostanhallgató 1956-ban. A fényképen látható zakó volt rajta 1956. október 23-án este is (a Puskás család gyűjteményéből).

Készült:

150 példányban, B/5 méretben, az ALFADAT-Press Nyomdaipari Kft.-ben, Tatabányán

Felelős vezető: Sashalmi Péter, ügyvezető igazgató

Tartalomjegyzék

Előszó.....	7
A tatabányai római katolikus bányalelkészség története 1903–1950.....	11
Bolgárkertészek Bánhidán 1930–1950.....	23
Kiskamasz krónika 1944-ből.....	35
Történelemoktatás a Tatabányai Állami/Rákosi Mátyás Gimnáziumban (1946–1956).....	39
Puskás Sándor, a budapesti forradalmi események első halottja 1956. október 23-án.....	69
A tatabányai tűzoltóság története 1957-től 1980-ig.....	97
Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára munkatársainak tudományos publikációs jegyzéke (2017–2019).....	125

Előszó

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárának ezen új kiadványa három évvel a Tanulmányok Tatabánya történetéből I. című, és egy évvel a Tatabánya az első világháborúban című – tematikus – tanulmánykötetünk megjelenését követően kerül az olvasókhhoz. Az időzítés nem véletlen: 2020-ban ünnepli Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára önálló városi intézményként való fennállásának 25. évfordulóját (az intézmény 1992. április 1-én alakult a megyei levéltár fióklevéltáraként, majd 25 éve, 1995. január 1-el lett önálló városi levéltár). Az eltelt két és fél évtized alatt sok minden történt városunkkal, és annak legfiatalabb közgyűjteményével, a városi levéltárral is, mely immár negyedszázada a város kulturális életének megkerülhetetlen szereplője. Tevékenységünkkel kapcsolatban fontosnak tartom kiemelni, hogy intézményünknek 2012. július 25-én készítettem Facebook oldalt,¹ ahová azóta folyamatosan töltjük fel a mindennapi működésünkkel kapcsolatos információkat, hogy a tevékenységünkről a legnépszerűbb közösségi platformon keresztül is folyamatosan tájékoztassuk kutatóinkat, ügyfeleinket és a tatabányai közösség minden érdeklődő tagját. Emellett 2013. július 19-én létrehoztam az intézménynek egy saját YouTube csatornát is,² melyre szintén töltünk fel általunk készített, illetve általunk őrzött felvételeket (legutóbb a 2020. október 1-én tartott nemzetközi tudományos konferenciánk teljes felvétele, minden előadása került fel ide). Mivel intézményünk történetének első tíz évéről jelent már meg publikáció,³ az elmúlt közel egy évtizedben pedig már a közösségi médiákon keresztül is folyamatosan informáljuk az érdeklődőket intézményünk tevékenységével kapcsolatban, ezért ebben a kötetben sem a levéltár története a főszereplő, arról nincs is külön publikáció. Annál inkább szerepel benne városunk története, hiszen a helytörténeti kutatások továbbra is nagyon fontos részét képezik intézményünk tevékenységének, mivel nemcsak a hozzánk forduló kutatók munkáját segítjük, támogatjuk, de mi magunk is folyamatosan kutatjuk és dolgozzuk fel Tatabánya történetét.

A kötetben szereplő hat tanulmány, illetve visszaemlékezés nagyjából kronológiai sorrendben követi egymást, végül hetedikként egy adattár (bibliográfia) zárja a kiadványt. A szerzők – egy kivétellel – a levéltár jelenlegi munkatársai közül kerülnek ki, mivel a tudományos kutatás és az ennek során elért eredmények publikálása hozzá tartozik az intézményben foglalkoztatott munkavállalók feladataihoz.

Az első, egyházi témájú írás Macher Péter kollégánké, mely a tatabányai római katolikus bányalelkészség 1903–1950 közötti történetét mutatja be. Ez a mű a szerzőnek egy 2018-ban a témáról online már megjelent publikációjának⁴ bővített változata.

¹ <https://www.facebook.com/TatabanyaLeveltara>

² https://www.youtube.com/channel/UCLmZVc4JnnumQ_UVoleXVA/

³ A levéltár története. In: Dr. Ravasz Éva (szerk.): Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára 1992-2002. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2002. 9–27. o.

⁴ Macher Péter: A tatabányai római katolikus bányalelkészség története 1903–1935. Online elérhető itt: <https://ntf.hu/index.php/2018/10/19/a-tatabanyai-romai-katolikus-banyalelkeszseg-tortenete-1903-1935/> (letöltés ideje 2020. augusztus 4.)

A második tanulmány szerzője szintén Macher Péter. Ennek témája egy még viszonylag keveset kutatott és publikált témát jár körül: a Bánhidán működő bolgárkertészek történetét mutatja be 1930–1950 között, akik ugyan csak rövid ideig tevékenykedtek Bánhidán, azonban így is fontos működésük, történetük feltárása, megőrkítése az utókor számára.

Egyetlen külsős szerzőnk, Király Ernőné Berkovics Ida 2012-ben írta a harmadikként leközlésre kerülő anyagát, mely 1944-es naplójegyzeteiből merített, a szerző azokat egészítette ki, fűzte egybe 68 évvel később. Azért tartottam különösen fontosnak ezen írás megjelentetését, mert megemlékezik a Holokauszt három tatabányai gyermekáldozatáról, akik a visszaemlékező osztálytársai voltak a felsőgallai polgári iskolában. Az értékes visszaemlékezést kiegészítettem, illetve pontosítottam néhány helyen: az említett repülőbalesettel kapcsolatban, illetve – a vonatkozó anyakönyv⁵ alapján – az iskolai adatokkal kapcsolatban, különös tekintettel a három zsidó kislányra (Kiss Gizella,⁶ Barna Alice⁷ és Klopfer Marianna⁸). Magyarország német megszállását követően idő előtt, 1944. április 12-én zárták a második tanévüket a polgáriban, amely ennek a három zsidó kislánynak egyben az utolsó is volt, mert mindnyájan a Holokauszt áldozataivá váltak. Közülük ráadásul a felsőgallai születésű⁹ Kiss Gizella nem lett holttá nyilvánítva utólag, és nem szerepel sem a felsőgallai izraelita temetőben szereplő tatabányai zsidó mártírok emlékművén, sem a Yad Vashem Intézet központi Holokauszt áldozatok adatbázisában,¹⁰ sem pedig a tatabányai zsidóságról készült új feldolgozásban.¹¹

Nemcsak helytörténeti, de nemzeti szempontból is fontos témával foglalkozik a következő tanulmány, melyet jómagam írtam. Ez egy tatabányai születésű orvostanhallgató, Puskás Sándor életrajzát és halálának körülményeit mutatja be, aki a Magyar Rádió ostrománál az első halott volt 1956. október 23-án. Az emberi élet véges, és hamarosan már nem lesznek köztünk azok, akik személyesen is ismerték Puskás Sándort, és emlékeznek rá, megemlékeznek róla. Ez a nagy tisztelettel megírt részletes életrajz remélhetőleg az időn átívelve az utókor számára is méltóképp megőrzi a nagyon fiatalon, tragikus körülmények között elhunyt szépreményű ifjú emlékét, egyben pedig fontos részletadatokkal szolgál az 1956-os forradalom és szabadságharc kezdetének budapesti eseményeihez, a Magyar

⁵ TMJVL VIII.101. Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola iratai, 62. doboz, 561. sz. anyakönyv (1943/44 leány).

⁶ Kiss Gizella 1932. május 5-én született Felsőgallán Kiss László 23 éves izraelita szobafestő és a 20 éves, izraelita Weisz Irma gyermekeként. 1944-es lakcímük Felsőgalla, Zrínyi u. 8. sz. alatt volt. A kislány haláláról a születési anyakönyvi bejegyzésnél nincs utóbejegyzés, tehát esetében nem történt utólagos holttá nyilvánítás.

⁷ Barna Alice 1931. szeptember 8-án született Budapesten, édesapja Barna Miklós kereskedő, édesanyja Krausz Flóra volt. 1944-es lakcímük Felsőgalla, Zrínyi M. u. 7.

⁸ Klopfer Marianna (az iskolai anyakönyvből Mariánna) 1932. május 8-án született Budapesten. Édesapja Klopfer Dezső kereskedő, édesanyja Krausz Ilona volt. 1944-ben a bánhidai erőműnél laktak.

⁹ TMJVL XXXIII.1.c. Felsőgalla állami születési anyakönyvi másodpéldánya 1932/189. fsz. bejegyzés.

¹⁰ The Central Database of Soah Victims' Names. Online elérhető itt: https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&gclid=CjwKCAiAzNj9BRBDiAwAPsL0d7eIYy0lePMWJX-pemC9sr3Sw0bZDHBLtu8ip-vNUQP-dglGFAi8pZxoCLnoQAvD_BwE (letöltés ideje 2020. október 4.)

¹¹ Simonik Péter: Szénporos emlékkavicsok. A zsidóság gazdasági és társadalmi szerepe Tatabánya elődközösségeiben a bányanyitástól a második világháború végéig. Tatabánya, Szenes Hanna Magyar-Izraeli Baráti Egyesület, 2017.

Rádió körül történetekhez. A felhasznált forrásokkal kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy nemcsak fontos köziratok, de nagyon sok a családtól származó, történeti értékű magánirat is felhasználásra került az életrajz elkészítéséhez, valamint Puskás Sándor egy még élő évfolyamtársa és barátja is segítette annak elkészültét. Mivel ma is élő hűga a fontos iratok mellett sok fényképet is megőrzött testvéréről, ezért ezekből sokat mellékeltem a tanulmányhoz, így ennek a tanulmánynak bőséges képmelléklete is van (a kötetben egyedülként).

A következő tanulmány, Kovács Gergely írása az első tatabányai gimnázium történetének első évtizedével foglalkozik. Ezen intézmény történetét már többen is kutatták korábban. Kollégánk intézménytörténeti kutatásait ezért egy részleteiben feltáratlan aspektusra koncentráltta, és az Állami, majd Rákosi Mátyás Gimnáziumban a történelemoktatás első évtizedét mutatja be.

Az ezt követő tanulmány, Somogyi Csilla Tatabánya hivatásos tűzoltóságának történetét 1957–1980 között összefoglaló írása nem előzmény nélküli. Ez a Tanulmányok Tatabánya történetéből I. című kötetünkben volt kollégánk, Bognár István által a tatabányai állami, hivatásos tűzoltóság 1948–1956 közötti történetét bemutató tanulmányának a folytatása, így a téma iránt érdeklődőknek feltétlenül érdemes a két tanulmányt együtt, egymás után elolvasnia, hogy képet kapjon Tatabánya hivatásos tűzoltóinak nagyon fontos és egyben érdekes tevékenységéről is.

A kötet végén egy tudományos bibliográfia is helyet kapott, mely a 2017 és 2019 között Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárában szakmai munkakörben foglalkoztatott munkavállalók tudományos publikációit listázza (Tanulmányok Tatabánya történetéből I. című kötetünkben találhatóak munkatársaink 2009–2016 közötti tudományos publikációi). Ebben a közel 50 megjelent tudományos írást tartalmazó bibliográfiában mintegy kéttucat, a Magyar Tudományos Akadémia által minősített – köztük több rangos, angol nyelvű – tudományos folyóiratban megjelent tanulmány is szerepel. Emellett a bibliográfiában példának okáért – az előző hasonló adattárban megjelentekhez hasonlóan – ismét angol nyelven írt, neves brit kiadó által megjelentetett, nagyon komoly nemzetközi tudományos visszhangot kiváltó, így Tatabánya jó hírét az egész világon öregbítő monográfia is szerepel (az angol nyelvű monográfiát és tanulmányokat jómagam írtam). Ez a bibliográfia egyben indikátorként is szolgál az intézményben zajló tudományos kutatómunka látható részének minőségét és mennyiségét tekintve. Ilyen bibliográfiákat az elkövetkezendő időszakban megjelenő tanulmányköteteinkbe is tervezünk majd, hogy folyamatos képet tudjunk nyújtani a levéltárban végzett tudományos kutatómunka eredményeként zajló publikációs tevékenységről, hiszen nemcsak a városunk közönsége számára jobban szem előtt lévő helyi kiadványokban jelennek meg a levéltár munkatársainak publikációi.

Intézményünk a jövőben is igyekszik nagyjából két évente egy-egy új – tematikus, vagy általános helytörténeti témájú – tanulmánykötetet kibocsátani. Ezekben a tanulmányköte-

tekben – jelen kiadványhoz hasonlóan – Tatabánya és elődközségei történetével kapcsolatos írások kapnak majd helyet. Az általános, helytörténeti témakörön belül meglehetősen flexibilis kötetek között esetenként tematikus kiadványok is megjelennek majd, egy-egy fontos esemény, időszak, évforduló apropóján, egy adott téma köré csoportosuló írásokkal (legutóbbi, az első világháborúhoz kapcsolódó kiadványunkhoz hasonlóan).

Ezúton is köszönjük az Emberi Erőforrások Minisztériuma által nyújtott anyagi támogatást, mely lehetővé tette ezen kötet megjelentetését.

Tatabánya, 2020. október 22.

Dr. B. Stenge Csaba Ph.D.
igazgató

A tatabányai római katolikus bányalelkészség története 1903–1950

Bevezetés

1929. december 8-án különleges esemény részesei lehettek a tatabányaiak. Serédi Jusztinián esztergomi érsek ezen a napon szentelte fel a tatabányai VII-es telepi római katolikus templomot. Az ünnepségen a hercegprímáson kívül jelen volt még többek között a győri püspök, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vezérigazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, egy volt miniszterelnök; de még a vatikáni államtitkár is levélben üdvözölte a megjelenteket. Ritkaság számba megy, hogy egy nagyközségi templom felszentelésén ennyi közméltóság tiszteletét tegye. Miben is állt az esemény jelentősége? Írásomban erre keresem a választ.

A római katolikus egyház a 19. század végén egész Európában egyre inkább veszített befolyásából és nem igen tudta felvenni a versenyt a modern eszmékkel. Az egyház a 19. század végén kísérelt meg választ adni a modern idők kihívásaira. Az új idők XIII. Leó pápa (1878-1903) trónra lépésével jelentkeztek. Már az 1881-ben, az észak-franciaországi Lille-ben megrendezett első eucharisztikus világkongresszus színhelyéül is egy olyan iparváros szolgált, aminek munkástömegei már rég elvesztették a kapcsolatot az egyházzal és a vallással. Arról nem is beszélve, hogy a Harmadik Köztársaság Franciaországa, az író Émile Zola hazája meglehetősen szekuláris jellegű volt.¹ Az első eucharisztikus világkongresszus tehát jelzésértékű volt: az egyház azon rétegekhez igyekezett visszatérni, akikkel szinte semmilyen kapcsolata nem volt már.

XIII. Leó pápa 1891-ben kiadta „Rerum novarum” kezdetű enciklikáját, amiben meghirdette a keresztényszocializmus eszméjét. Ennek lényege, hogy az egyháznak szociálisan érzékenynek kell lennie a munkásság életkörülményeire és fel kell karolniuk a kapitalizmus elesettjeit. Célja volt továbbá a munkásság reevangelizációja, tekintettel arra, hogy körükben már erősen lecsökkent a hívek száma. A keresztényszocializmus legjelentősebb hazai képviselője egyébként a tatabányai születésű Giesswein Sándor (1856–1923) pápai prelátus volt.

A tatabányai bányalelkészségek története sokáig elkerülte a helytörténeti kutatók figyelmét. A szocialista időszakban Tatabánya helytörténetét a munkásmozgalmi ideológia szempontjai szerint kutatták. Ha meg is említették a helyi keresztény egyházak képviselőit, akkor azt erősen pejoratív értelemben tették meg.² A rendszerváltás után ez a helyzet meg-

¹ Gergely (1988) 21. o.

² Bárdos (1958) 54. o.

változott. Bárdos István tollából született is hamarosan egy tanulmány, mely vázlatosan áttekinti a tatabányai egyházak történetét. 2007-ben Gyüszí László a várossá egyesítés 60. évfordulójára készített forráskiadványában már több egyháztörténeti vonatkozású dokumentumot helyezett el.³ Simonik Péter a MÁK Rt. szociálpolitikáját vizsgálva kutatta a helyi keresztény egyesületek/szervezetek vázlatos történetét.⁴

A 20. századi egyháztörténet legelismertebb szakértője, Gergely Jenő egyik tanulmányában foglalkozott a megyénkben egykor működő keresztényszocialista szakszervezetek és bányalelkészségek történetével; mindezt úgy, hogy mondanivalóját országosan kontextusba helyezte.⁵ Írásomhoz forrásbázisul a Budapest Főváros Levéltárában őrzött cégbírósi iratanyagot, a Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárában őrzött iratanyagból a Tatabányai Nemzeti Bizottság anyagát kutattam. Ezen kívül a tatabányai levéltár szakkönyvtárában eredeti példányaiban megőrzött „Tatabánya Egyházközségi Értesítő” korabeli számait használtam fel munkám elkészítéséhez.

A bányanyitástól a trianoni békéig 1896–1920

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (MÁK Rt.) 1896-ban nyitotta meg az első bányáknát a Komárom vármegyéhez tartozó Alsógalla község határában. Rövid néhány év leforgása alatt kiépült egy iparvidék, Alsógalla-bányatelep pedig 1902-től Tatabánya néven önálló kisközség lett. Az újabb ipari beruházásoknak és a népesség növekedésének köszönhetően 1923-ban már nagyközség státusszal büszkélkedhettek a tatabányaiak.⁶

A bányanyitás időszakában az Osztrák-Magyar Monarchia szinte valamennyi tartományából érkeztek bányamunkások Tatabányára. Leginkább az ausztriai tartományokból jöttek német és szlovén anyanyelvű munkára jelentkezők, de aki a századfordulón elsétált a bányatelepi munkásházak között, az lengyel, ukrán, bosnyák és olasz nyelvű beszélgetéseket is hallhatott. Az első tatabányai bányászok tehát etnikailag és kulturálisan erősen különböztek egymástól. A MÁK Rt. vezetésének meg kellett találnia a módját, hogy a heterogén személyi állományból egységes, a vállalat iránt lojális munkaerőt hozzon létre. Ehhez viszont meg kellett találni azokat a közös pontokat, amik mentén fel lehetett sorakoztatni a bányászokat, úgy, hogy azok a vállalat számára is előnyösek legyenek.

Az első hullámban 1896 és 1900 között, az akkor még Alsógalla-bányatelepre érkezett több mint 4000 főnyi munkás mintegy 80%-a római katolikus felekezetű volt. A MÁK Rt.-nek tehát roppant kedvező lehetőséget jelentett a katolikus vallásúak elsöprő többsége. Ennek kiaknázásához persze az kellett, hogy a kiépülő Tatabányán megszervezzék a hívő

³ Gyüszí (2007)

⁴ Simonik (2017 A)

⁵ Gergely (1991)

⁶ Ravasz (2007) 64. o.

bányászok lelki gondozását. A bányászok viszonya a valláshoz sajátos volt. Sokan elsőgenerációs bányászokként magukkal hozták a szülőföldjükről hagyományait és fontosnak tartották a hitéletet. Ugyanakkor egy részük már teljesen elszakadt eredeti közösségétől és radikalizálta őket a bányamunka embert próbáló nehézsége. A munkakörülmények sok bányászt fordítottak a baloldali, ekkor még szociáldemokrata szervezkedések irányába. A MÁK Rt. ennek is igyekezett elejét venni, illetve a folyamat mértékét csökkenteni.

A MÁK Rt. 1903-ban Széchényi Miklós győri püspökkel egyetértésben bányalelkészéget alapított Tatabányán. Az egyházi anyakönyveket az év októberétől kezdték el vezetni, ami egyértelműen tanúskodik a plébánia működéséről. Egészen addig Alsógalláról látták el a katolikus bányászok lelki gondozását, és az egyházi anyakönyveket is itt vezették. Az új bányalelkészesség jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy Tatabánya 1902-es megalakulását követő esztendőben már nem csak közigazgatási, hanem egyházi szempontból is önállósodott a bányatelep. Beszédes továbbá, hogy a MÁK Rt. 1903. évi üzleti jelentése is említést tesz róla. A MÁK Rt. vezetői tehát a részvényeseknek is be kívántak számolni erről az eredményről. Tatabánya első plébánosa Seedoch Károly Vince atya lett.⁷ Nézzük is a plébános életútját.

Seedoch Károly Vince 1874. január 22-én a Sopron vármegyei Völgyfalván.⁸ A település mai neve Zillingtal és Ausztria Burgenland tartományának része. Völgyfalva alapvetően horvátok lakta falu volt, Seedoch atya is horvát felmenőkkel rendelkezhetett. (Magyarország nyugati részén a 16. században horvátok telepedtek le, akik az előrenyomuló törökök elől menekültek szülőföldjükéről. Napjainkban is láthatunk háromnyelvű, horvát, német és magyar feliratú helységnévtáblákat a térségben.) Nyugat-Magyarországon a német ajkú lakosság is igen jelentős volt. Seedoch atya így minden bizonnyal már fiatalon magas fokon elsajátította a német, a horvát, valamint a magyar nyelvet.

Seedoch atya Győrben tanult teológiát, ahol 1897-ben szentelték pappá; ezt követően Csornán szolgált káplánként, egészen 1903-ban kezdődő tatabányai szolgálatáig. Az ekkor húszas éveiben járó káplán minden szempontból megfelelt a MÁK Rt. támasztotta elvárásoknak. Vegyes lakosságú vidékről származott, így a nyelvtudása és emberi tapasztalata is rendelkezésre állt ahhoz, hogy elláthassa a „bábeli” Tatabánya lelkipásztori feladatait. Az ifjú plébánosban ugyanakkor biztosan megvolt a kellő ambíció és energia ahhoz, hogy az alapoktól építsen fel, majd vezessen egy új egyházközséget.

Megfigyelhető, hogy a bányanyitás időszakában a MÁK Rt. minden esetben olyan személyeket küldött Tatabányára vezető pozícióba, akik nemzetiségileg tarka régiókból származtak, vagy korábban hosszabb időt töltöttek el ilyen helyen. Ezen megállapítás nem csak a műszaki munkakörökre volt igaz. Az első bányaigazgató, Ranzinger Vince a német-szlovén vegyes hátterű krajnai Gottschee (ma Kočevsko, Szlovénia – szerk.) tele-

⁷ BFL VII. 2. e. 923. doboz, MÁK Rt. Igazgatóság jelentése az 1903. üzleti évről.

⁸ Tatabánya Egyházközségi Értesítő 1933 áprilisa. 3. o.

pülés szülötte. Szabó Ignác, Tatabánya első orvosa a magyar, szlovák és zsidó etnikumú lakossággal rendelkező Nyitrán látta meg a napvilágot 1868-ban. Seedoch Vince atya személye tökéletesen beleillik ebbe a képbe.

A lelkipásztor személyén túl gondoskodni kellett a megfelelő épületekről és egyéb infrastruktúráról is. 1904-ben egy lelkészlakot alakítottak ki Seedoch atya és káplánja részére, valamint egy ideiglenes templomot az ún. Libadombon. Ezt követően egyeztetés kezdődött a MÁK Rt. és a győri katolikus egyházmegye között templom építése ügyében. 1908-ra a tervező Ullein József el is készült a tervekkel, az alapító okmányt pedig 1911 januárjában írták alá. Háromhajós, tizenkét oszlopos templom épült eklektikus stílusban, sziléziai gótikus vonásokkal. Az eredeti fő- és két mellékoltárt az Osztrák-Magyar Monarchia Tirol tartományából szállították ide.⁹ (Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy egészen 1918-ig Osztrák-Magyar Monarchiáról beszélhetünk, ugyanis ez megszabta a tatabányai szénbányászat gazdasági és társadalmi keretét.) A templomot 1912. május 12-én szentelte fel Várady Lipót Árpád győri püspök Szent István király tiszteletére. A védőszent nem véletlen, ugyanis a középkorban Szent István számított a bányászok a védőszentjének.¹⁰

Az I. világháború időszaka természetesen nem kedvezett a hitélet felvirágoztatásának. A Tanácsköztársaság időszakában, 1919 áprilisában Seedoch atyának menekülnie kellett Tatabányáról, ahova csak a kommün bukása után, szeptemberben tért vissza. Az 1919/1920-as időszak valószínűleg a legrosszabb periódusa volt életének. Nem csak, hogy el kellett szenvednie azt a megaláztatást, hogy a tanács hatalom elzavarja őt lelkipásztori állomásáról, de az is mélyen megrendíthette, hogy az 1920-as trianoni békében elcsatolták szülőfaluját, és azt a megalakuló Osztrák Köztársaságnak juttatták.

Újrakezdés és virágzás 1920–1930

Az 1920-as évek legelején országosan is tettek kísérletet a bányamunkásság keresztényszocialista irányba való terelésére. Már 1920 elején országos méretben megalakították a Keresztényszocialista Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségét. A szervezet tulajdonképpen egy keresztényszocialista szakszervezet volt. Szervezkedés szempontjából az országot három részre osztották. Az I. számú körzet központját Felsőgallán hozták létre, ide tartozott Komárom, Esztergom, Pest, Veszprém és Tolna vármegye. Lényegében tehát átfogta a Dunántúl valamennyi bányavidékét Baranya vármegye kivételével.¹¹ Ez mutatja, hogy a tatabányai iparvidéknek központi szerepet szántak. 1927-ben még egy lapot is létrehoztak Magyar Bányamunkás címmel. A lap azonban anyagi fedezet hiányában nem bizonyult tartósnak és 1929 végén megszűnt.¹² A szakszervezet sem bizonyult hatékonynak.

⁹ Bárdos (1992) 69. o.

¹⁰ Bárdos (1992) 69. o.

¹¹ Gergely (1991) 7. o.

¹² Gergely (1991) 11. o.

A bányászok túlságosan is a kormány szervezetét látták benne és az nem tudta felvenni a versenyt a szociáldemokrata érdekképviseleti szervekkel szemben.

Az 1920-as évek második felétől azonban felgyorsultak az események: a magyarországi keresztényszocialista mozgalom erősödött, és tervbe vették egy országos bányaalkészítő hálózat kiépítését is. 1927. szeptember 1-jén sor került a hivatásos bányamunkás lelkipásztorok első országos konferenciájára az Első Dunagőzhajózási Társaság pécsi bányatelepén; a találkozón Tatabányát Seedoch atya képviselte.¹³ Keresztényszocialista bányamunkás-mozgalmak szervezésében egyébként is a Dunántúl katolikus többségű bányavidékei jöhettek számításba. A katolikus bányászok leginkább az illetékes megyéspüspök erkölcsi és anyagi támogatásában bízhattak: így a Pécs környéki feketekőszén-bányák vonatkozásában a pécsi, a közép-dunántúli bauxitbányák esetében a veszprémi püspök.

Az 1927. esztendő végén Serédi Jusztinián foglalta el az esztergomi érseki széket, aki követendő példával járt el a főpásztorok előtt a bányászok pasztorálásában. Különösen szíven viselte a székhelyéhez közel eső dorogi és tatabányai bányászok lelki gondozását. Sokat elmond az, hogy már 1928 nyarán Tatabányára látogatott és a bérálásban működött közre. Valószínűleg a hercegprímás említett látogatása alkalmából nyerte el Seedoch atya a pápai prelátusi címet. 1932. december 4-én, bányásznapon pedig Dorogra látogatott, ahol misét mondott a bányamunkásoknak.¹⁴ Azon persze nem csodálkozhatunk, hogy Dorogot inkább szíven viselte, mint Tatabányát, hiszen az közvetlenül érseki székhelye mellett helyezkedik el.

A magyar katolikus egyház feje tatabányai látogatásakor ígéretet kapott a MÁK Rt. vezetésétől egy új templom megépítésére. A következő évtől a tatabányai plébánia havi lapot indított, „Tatabánya Egyházközségi Értesítő” címmel. A lap borítója is igen figyelemre méltó. Egyaránt ábrázolja a helyi egyházi épületeket, szobrokat, valamint a háttérben az ipari létesítményeket (cementgyár, erőmű, bányák). Ezzel igyekeznek hangsúlyozni az egyházi élet és az ipari munka világának együttélését. A lapban teológiai jellegű írások, helyi egyházi hírek (kereszteltek nevei, egyházi rendezvények és misék időpontjai) valamint fizetett hirdetések is megtalálhatóak. Utóbbiak azért érdekesek, mert segítenek képet adni a helyi társadalomról, valamint a térségben működő vállalkozásokról.

1929. október 13-án pedig a tatabányai Népház nagytermében megalakult a „Tatabányai Katolikus Egyházközség”, elnökül Rehling Konrád tatabányai bányaigazgatót választották.¹⁵ Az egyházközség világi vezetésébe alapvetően bányatisztviselőket delegáltak, az altsztek és fizikai munkások kisebbségben voltak. Ez mutatja, hogy a MÁK Rt. alapvetően a hozzá lojális tisztviselők csoportjából kívánta delegálni az egyházközség világi vezetését.

¹³ Gergely (1991) 12. o.

¹⁴ Gergely (1991) 13. o.

¹⁵ Ravasz (2011) 29. o.

Itt érdemes kitérni a bányai igazgató személyére, ugyanis Seedoch atya mellett ő volt a másik emblematikus alakja a tatabányai római katolikus bányalelkészség két világháború közötti történetének. Rehling Konrád 1874-ben született Pécsen egy észak-ausztriai felmenőkkel rendelkező mészáros fiaként. A jómódú mészáros tanítatni tudta gyermekét, aki a Pécsi Magyar Királyi Főreáliskola elvégzését követően a Selmecebányai Bányászati Akadémián folytatta felsőfokú tanulmányait. Rehling Konrád 1896-ban végzett bányamérnökként, pontosan abban az esztendőben, amikor a felfelé ívelő MÁK Rt. megkezdte a tatabányai szénbányászatot. Rehling ekkor gyakornok mérnökként jelentkezett a vállalatához és annak királdi (Borsod vármegye) bányáüzemeihez került. Kiváló szervezőképességének köszönhetően itt fokozatosan emelkedett a ranglétrán. Előbb üzemvezető mérnök, majd 1903-tól bányagondnoki munkakörben végezte műszaki munkáját. 1912-ben pedig a királdi bányák bányai igazgatójává nevezték ki.¹⁶

Tatabányára 1909-ben került, mint Jex Simon bányai igazgató helyettese. Már javában tartott az első világháború, amikor 1915-ben, felettese halálakor átvette a Tatabányai Bányai igazgatóság vezetését.¹⁷ Ezt a tisztséget mintegy negyedszázadon keresztül töltötte be, így igen meghatározó személyisége lett a tatabányai társadalmi életnek. Nem tartozik jelen tanulmány témájához Rehling Konrád tatabányai tevékenységének teljeskörű bemutatása. Hangsúlyozni kell ellenben, hogy a bányai igazgató katolikus vallású volt. Hívó katolikusok pedig kevesen voltak a MÁK Rt. vezetésében. Rehling helyettese, Csanády László például evangélikus, Vida Jenő vezérigazgató pedig az izraelita felekezethez tartozott. Az igazgatósági tagok többsége valószínűleg nem volt vallásos. Ilyen körülmények között Rehling Konrád bányai igazgató lehetett az, aki a római katolikus egyház előtt megfelelő módon képviselhette a MÁK Rt.-t, továbbá a tatabányai bányalelkészség támogatását is hitelesen fel tudta vállalni.

Az 1929. évben a tatabányai VII-es telepen el is készült az új neoromán stílusú templom, a terveket Székely Jenő, a MÁK Rt. tatabányai főépítészé készítette. Figyelemre méltó, hogy az építkezésről a Magyar Építészet c. lap is tudósított.¹⁸ A festett ablakok Masshovsky né Szirmai Lili munkáját dicsérik.¹⁹ A festett ólomüvegek közül az egyik Szent Jusztiniánt, a másik magát Serédi hercegprímást ábrázolja. A templomon belül két Szent Borbálát ábrázoló képet is elhelyeztek. A templom előtt egy Szent Imre szobrot is elhelyeztek a Szent Imre emlékévre (1930) való tekintettel. Megjegyzendő, hogy napjainkban a Szent Imre szobor számít a legrégebbi, meglévő tatabányai köztéri szobornak.²⁰ A templom orgonáját Rieger Ottó készítette szintén 1930-ban.

¹⁶ Ravasz (2011) 20. o.

¹⁷ Ravasz (2011) 21. o.

¹⁸ Simonik (2017 B) 69. o.

¹⁹ Bárdos (1992) 69. o.

²⁰ Ez a szobor a rendszerváltoztatást követően az óvárosi Szent István templom elé került és ma is ott áll. A Szent Család templom a VII-es telep szanálásával együtt elbontásra került (szerk.).

A templomot 1929. december 8-án szentelték fel a Szent Család tiszteletére. Az ünnepélyes szertartást Serédi Jusztinián hercegrímás celebrálta, aki XI. Pius pápa nevében Nagy Szent Gergely-renddel tüntette ki Rehling Konrád bányaiigazgatót az egyházközség érdekében végzett munkája elismeréseként. A rangos kitüntetés természetesen a MÁK Rt.-nek szólt elsősorban, de az előbb részletezett okokból Rehling volt alkalmas a kitüntetés átvételére.

Az eseményen jelen volt még Vida Jenő, a MÁK Rt. vezérigazgatója, Berzeviczy Albert, a MÁK Rt. és a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a majkpusztai születésű gróf Esterházy Móric egykori miniszterelnök, a győri püspök, valamint a fő- és alispán. Pietro Gaspari vatikáni államtitkár levélben mondott köszönetet Vida Jenőnek. (Érdekességként említhetjük meg, hogy segédpüspökként részt vett az eseményen a Mindszenty József esztergomi érsek 1948-as letartóztatását követően a magyar katolikus egyházat kalocsai érsekként lényegében vezető Grósz József is.) A felszentelést követően 150 fős díszebédedt adtak a hercegrímás tiszteletére a bányatisztviselői kaszinóban.²¹

A két világháború közötti időszakban a MÁK Rt. már más okból támogatta a bányalelkésziséget, mint az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása alatt. 1920 után már jó részt asszimilálódtak a munkások, és nyelvileg egységesen magyar munkástömegekről lehetett beszélni. A vallás egységesítő jellege tehát megszűnt. A magyar kormány azonban erősen hangsúlyozta az állam keresztény-nemzeti jellegét, ehhez pedig a MÁK Rt. is csatlakozni kívánt.

Az 1930-as években több keresztény felekezetű egyesület is működött Tatabányán (Credo Egyesület, Oltár Egyesület).²² Ezek vezetésében megint csak vezető bányatisztviselőket, vagy azok feleségeit találjuk. Ezen szervezetek komoly anyagi támogatást kaptak a vállalatától. Seedoch atya, aki a vármegyei törvényhatósági bizottságának is tagja volt, 1934-ben a VI-os telepen felszentelt még egy templomot Szent Imre tiszteletére. Az új templom körül Szent István, valamint Szent László szobrát helyezték el. Anyakönyveit csak 1944. esztendőől fogva vezették, előtte ezt a feladatot Tatabányán látták el.²³

Seedoch Vince Károly atya a rákövetkező esztendőben, 1935. március 25-én elhunyt. Élete végén büszkén tekinthetett vissza lelkipásztori életművére, amit templomépítések sorozata, valamint a vezetésével katolikus nagygyűléseken résztvevő nagy számú bányász fémjelez. Bár már nem élhette meg, egy bányászküldöttség is részt vett Tatabányáról az 1938 májusában lezajlott híres 34. eucharisztikus világtalálkozón.²⁴

Mindezek alapján egyértelműen az 1920-as évek második felétől a második világháború kirobbanásáig tartó időszakot tarthatjuk a tatabányai bányalelkésziség és minden

²¹ Tatabánya Egyházközségi Értesítő 1929 októbere. 7. o.

²² Simonik (2017 A) 168. o.

²³ Bárdos (1992) 69. o.

²⁴ Fűrészsné (2001) 88. o.

bizonytal az országos bányaalkészítési hálózat virágkorának. A nagy tömegű egyházi rendezvényeken való részvétel (Szent Imre-év 1930-ban, Eucharisztikus világkongresszus 1938-ban), a megélnékülű egyesületi élet és folyamatos templomépítési beruházások egyértelműen bizonyítják mindezt.

Hanyatlás: A másodík világháború és a kommunizmus 1939–1950

Seedoch Vince Károly utódja Kriegler György esperes-plébános lett. Róla annyit tudunk, hogy az I. világháborúban ulánus tisztként szolgált. Kriegler plébánosi működése részben még a '30-as évek végét jelentű „aranykorra” esett. Lelkipásztori tevékenységének legtöbb esztendeje azonban már a másodík világháború és az azt követű kommunista államhatalom fémljelezte hanyatlű idűszakra esett. A világháború idűszakában fokozatosan akadozott a munkásság élelem- és ruházati ellátása. Az üzemek karbantartása is egyre inkább elmaradt. Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni, ha a bányaalkészítések további fejlesztésére nem jutott pénzügyi fedezet.

1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot, és hamarosan megkezdűdött a vidéki zsidóság deportálása is. Augusztus végén pedig a szovjet Vörös Hadsereg is elérte hazánkat. Kriegler György atya azonban az embert próbálű helyzetben is keresztény paphoz méltű magatartást tanúsított. Zsoldos Ferenc bányatárspénztári tisztviselű, akit zsidósága miatt meghurcoltak a holokauszt idűszakában, leírja, hogy 1944-ben a német megszállás idűszakában a munkaszolgálatról hazatérve meglátogatta Kriegler plébánost. Kriegler pedig a látogatás végeztével tűntetűleg az utcán sétált Zsoldossal, így fejezve ki a vele való szolidaritását.

Az egykori bányatárspénztári tisztviselű szerint a plébánost az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvételt követűen a sopronkűhidai börtönbe internálták.²⁵ Ennek némileg ellentmond, hogy a háború befejezését követűen szinte azonnal megalakult Tatabányai Nemzeti Bizottság tagja lett. Figyelemre méltű, hogy a tatabányai szénmedencében mennyire nagy tiszteletnek örvendtek a katolikus papok. Ugyanis Bánhidán is az ottani plébánost, Makk Béla atyát választották a helyi nemzeti bizottság tagjává.

A Tatabányai Nemzeti Bizottság 1945. március 30-án alakult meg az erűmű tanácsstermében. Bár a katolikus egyháznak tett szép gesztusként kell értékelnűnk, hogy a tatabányai plébánost is beválasztották a testületbe, az új idűk szelét már ekkor is érezni lehetett. A nemzeti bizottság ülésjegyzűkönyveiben ugyanis végig a „munkatárs” megszólítást alkalmazzák Kriegler Györggyel szemben, mint a többi tag esetében. Egyházi tisztségére ellenben egyáltalán nem tesznek említést. Kriegler atya az alakulű ülésen arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyarság az egykor volt nomád népek közül egyedűliként maradt fenn

²⁵ Zsoldos (2005) 93. o.

Európában és volt képes integrálódni a keresztény Európába. Ha pedig őseink példáját követjük, akkor a mostani világegést követően is képesek leszünk újjászervezni a magyar államot. Hangsúlyozta a család fontosságát, ugyanis ezt tekintette a keresztény magyar közösség alapegységének.²⁶

Kriegler György atya beszéde azonban pusztába kiáltott szavaknak bizonyult és hamarosan elnyomta a hidegháború és a totális pártállam kiépülése. A második világháborút követően így leáldozott a bányalelkészcsillaga. Mint az ország valamennyi bányavidékén, Tatabányán is a Magyar Kommunista Párt szerezte meg a vezetést már a koalíciós időszakban (1945–1948) is. A nehéz fizikai munkát végző bányászok körében ugyanis komoly támogatást szerzett a kommunista párt. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a katolikus papság működése rövidesen ellehetetlenült ezeken a helyeken. Tatabányán azért is kerülhetett nehéz helyzetbe Kriegler György esperes-plébános, mert a Tatabánya Egyházközségi Értesítőbe korábban kommunista és szocialista ellenes cikkeket jegyzett. Ennek ellenére az 1960-as évekig ellátta a plébánosi teendőket. Annyit tudunk, hogy az 1947-ben megalakuló Tatabánya Megyei Város kommunista vezetése minden anyagi támogatással összefüggő kérést visszautasított ezután a plébánia irányába. A bányalelkészcsillagok 1945 utáni sorsa azonban már egy másik történet, és az újabb kutatásoknak kell tisztázniuk a felmerülő kérdéseket.

Szólnunk kell még Rehling Konrád bányaigazgató 1945 utáni sorsáról. Rehlinget 1945 augusztusában még megválasztották a MÁK Rt. vezérigazgatójának és egyúttal a vállalat alelnökének is. Az új korszak kezdete tehát még előmenetellel is járt számára. Hamarosan azonban alapvetően változott meg a helyzet. 1948 márciusában a többi nagyvállalattal egyetemben a MÁK Rt.-t is államosította a magyar állam. Rehling Konrádot pedig, mint „osztályidegent” kitelepítették Észak-Magyarországra. Ott is halt meg 1957-ben.²⁷

A szocialista időszak történetírói előszeretettel támadták a bányalelkészcsillagokat azzal, hogy azok csupán a kormányzat által a bányászokra erőltetett szervezetek voltak 1945 előtt. Mint láttuk, a MÁK Rt. valóban felhasználta saját céljaira a tatabányai bányalelkészcsillagot: kezdetben a bányászok egységesítését várta tőle, a Horthy-rendszerben már inkább a kormányzatnak igyekezett megfelelni annak támogatásával. Ezzel együtt is hiba lenne pusztán politikai eszköznek minősíteni a bányalelkészcsillagokat. A mindenkori bányavállalat szerepéről sokat elárul, hogy csak 1983-ban került az óvárosi templom a szénbánya vállalat tulajdonából a római katolikus egyház tulajdonába.²⁸

Írásomban fel kívántam vázolni a tatabányai római katolikus bányalelkészcsillag történetének legfontosabb fordulópontjait. Megállapítható, hogy az intézmény anyagi fedezetét az iparvidéket üzemeltető Magyar Általános Kőszénbánya Rt. biztosította, illetve részben a helyi önkormányzat (vármegye). Ezen támogatás nélkül a bányalelkészcsillag egyáltalán nem

²⁶ TMJVL XVII/1. 1. doboz, Tatabányai Nemzeti Bizottság ülése, 1945. március 30.

²⁷ Ravasz (2011) 36. o.

²⁸ Bárdos (1992) 69. o.

lett volna működőképes. Eddig egyelőre a szervezők (egyház, MÁK Rt.) részéről sikerült megvizsgálni a kérdést, ezért a későbbi kutatásoknak leginkább az egyszerű bányászok oldaláról kellene megvizsgálnia a bányalelkészség témáját. Kívánatos lenne, ha országosan is foglalkoznának a kutatók a bányalelkészségek működésével, nemzetközi összehasonlítást is érdemes lenne elvégezni. Hogyan tekintettek a bányalelkészségre és mennyire volt fontos számukra a pasztoráció? Mindez azért is lenne fontos, mert Gergely Jenő 2009-ben bekövetkezett halálát követően történészek nem igazán vállalkoztak a 20. századi magyar egyháztörténet részletes kutatására.

Felhasznált források

Kiadatlan források:

Budapest Főváros Levéltára (BFL):

VII. 2. e. (Cégbíróság iratai) 1903

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (TMJVL):

XVII. 1. (Tatabányai Nemzeti Bizottság iratai) 1945

Felhasznált irodalom:

Bárdos István: Adalékok Tatabánya keresztény egyházainak és zsidó hitközségeinek történetéhez. In: Fűrészné Molnár Anikó (szerk.): Tudományos Füzetek 7. Tatabánya 45 éve város. Tatabánya várossá nyilvánításának 45. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásainak anyaga. Tatabánya, 1992. október 1-2. Tata, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága, 1992. 63-79. (Bárdos 1992)

Bárdos László: Bányászszív és bányászököl. Tatabánya, Tatabánya Városi Tanács, 1958. (Bárdos 1958)

Fűrészné Molnár Anikó (szerk.): Tatabánya Anno. Tatabánya, Tatabányai Múzeum, 2001. (Fűrészné 2001)

Gyüszí László: Tatabánya történelmi olvasókönyve. II. kötet. Bányászat, ipar, urbanizáció a XX. században. Tatabánya, Castrum-könyvek 2017. (Gyüszí 2017)

Gergely Jenő: Az eucharisztikus világkongresszus Budapesten, 1938. Bp., Kossuth Kiadó, 1988.

Gergely Jenő: A keresztényszocialista bányamunkás mozgalom 1919—1944. Különös tekintettel Esztergom és Komárom vármegyékre. In Limes 1991/1. 5-22. (Gergely 1991)

Ravasz Éva: Rehling Konrád bányaigazgató 1874—1957. In Uó. (szerk.): Férfiportrék a XX. századból. Tatabánya, 2011. (Tatabányai Levéltári Füzetek 11.) 19-42. (Ravasz 2011)

Ravasz Éva: A polgárosodás folyamatának kezdetei és akadályai a tatabányai szénmedence területén. In Ravasz Éva (szerk.): Az újjáépítéstől a községegyesítésig. Tatabánya elődtelepülései a koalíciós években 1945-1948. 62-78. (Tatabányai Levéltári Füzetek 11.) (Ravasz 2007)

Simonik Péter: A Népháztól a Gőzfürdőig. Munkásjóléti intézmények a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. tatabányai bányatelepén. 2. kiadás. Tatabánya, 2017. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 16.), (Simonik 2017 A)

Zsoldos Ferenc: Zsoldos Ferenc bányatárspénztári tisztviselő visszaemlékezése a vészkorszakról. In Ravasz Éva (szerk.): Tatabánya a második világháborúban. Tatabánya, 2006. (Tatabányai Levéltári Füzetek 9.) 89-99. (Zsoldos 2006)

Simonik Péter: Szénporos emlékkavicsok. A zsidóság gazdasági és társadalmi szerepe Tatabánya elődközségeiben a második világháború végéig. Tatabánya, Szenes Hanna Magyar-Izraeli Baráti Egyesület, 2017. (Simonik 2017 B)

Bolgárkertészek Bánhidán 1930–1950

Bevezetés

Még 2010 tavaszán történt, hogy az ELTE BTK történelem szakos hallgatójaként ifjabb Bertényi Iván tanár úr szemináriumára jártam, melynek témája a 19. századi magyarországi nemzetiségek voltak. A kurzus roppant érdekes volt, ugyanis a hagyományos eseménytörténeti megközelítést meghaladva lehetőségünk volt bővebb ismereteket szereznünk a hazai nemzetiségek társadalmáról is. Ráadásul nem csak az ún. „nagyobb, hanem a „kisebb” népcsoportok esetében is. A szeminárium keretében hallottam első alkalommal a magyarországi bolgárkertészekről is. Sok évvel később pedig gyakorló levéltárosként lehetőségem volt elmélyedni a témában Tatabánya vonatkozásában is.

Először érdemes kicsit számba venni a téma szakirodalmát. A magyarországi bolgárkertészek történetéről átfogó, monografikus feldolgozás még nem készült. Kisebb, helytörténeti, néprajzi írások viszont igen. Érdemes kiemelni Muskovics Andrea Anna 2008-ban megjelent tanulmányát az Esztergom környéki bolgárkertészekről.¹ Muskovics Andrea munkája azért is fontos, mert mint látni fogjuk, sok párhuzam található az Esztergom környéki és a tatabányai/bánhidai bolgárkertészek között. A szerző ugyanakkor egyáltalán nem használt elsődleges levéltári forrásokat tanulmánya megírásához; hanem interjúkat készített és korábbi néprajzi írásokból dolgozott. Az Esztergom környéki bolgárkertészek történetének levéltári forrásokon alapuló feldolgozása tehát még várat magára. A fentiek alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a bolgárkertészek történetével sokkal inkább a néprajz foglalkozott, nem pedig a történettudomány. Összefoglaló munkával pedig még mindig adós a néprajz- és a történettudomány egyaránt.

A bánhidai bolgárkertészekkel eddig éppen, hogy csak említés szintjén foglalkozott a tatabányai helytörténeti szakirodalom. Ráadásul nem is minden esetben közöltek hiteles adatokat. A Tatabánya történetének szintéziseként számon tartott kétkötetes Tatabánya története első kötete is csupán egyszer tesz róluk említést.² Ezen felül még annak tisztázásában sincs a segítségünk, hogy mikor érkezhettek Bánhidára a bolgárok. Magam is eddig csupán érintőlegesen foglalkoztam a kérdéssel. 2014-ben megjelent tanulmányomban azt vizsgáltam, hogyan szervezték meg a második világháború után a közellátást Tatabánya elődtelepülésein.³ Az írásban említést tettem a bánhidai bolgárkertészek ezzel kapcsolatos munkásságára.

¹ Muskovics (2008).

² Tatabánya története I. (1972).

³ Macher (2014).

Források vonatkozásában Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárában őrzött Bánhida község anyaga lenne illetékes. Bánhida anyagát azonban hiába kutattuk, szinte említés sem történik a bolgárkertészekről. Mindez azzal magyarázható, hogy a község irattári anyagának döntő része megsemmisült a II. világháború időszakában. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Z szekciójában őrzött Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (MÁK Rt.) törzsanyagát is kutatni kellett, mint a térség életét meghatározó nagyvállalatét. A vállalat Személyzeti Osztályának anyagában találtam egy 1946-ban keletkezett szerződést, mely a MÁK Rt. Tatabányai Bányagazgatósága és a bolgárkertészek között kötött. Egy forrás önmagában kevés, jelen körülmények között azonban igen hasznosnak bizonyult. 1947-ben Tatabánya, Alsógalla, Felsőgalla és Bánhida települések Tatabánya néven várossá egyesültek. Az 1947 és 1950 között keletkezett városi képviselőtestület jegyzőkönyveiben is találhatunk említést a bolgárkertészekre vonatkozóan.

Tatabánya és elődtelepüléseinek kevert etnikai jellege mindig is közismert volt. A török pusztítás után a 18. században Felsőgallára és Alsógallára német, Bánhidára szlovák telepések érkeztek. A MÁK Rt. által kezdeményezett 1896-os bányanyitás pedig az Osztrák-Magyar Monarchia valamennyi területéről érkeztek munkások Alsógalla-bányatelepre (a későbbi Tatabányára). Az utóbbi időben a kisebb nemzetiségek irányában is érdeklődést mutat a tatabányai helytörténetírás. Jó példa erre Simonik Péter munkássága, aki a helyi zsidóság történetét dolgozta fel kimerítő történelmi alapossággal, közérthető nyelvezeti stílusban megírt könyvben.⁴ Jelen munkám is ebbe a folyamatba szeretne bekapcsolódni. Tanulmányomban röviden összegezni szeretném azokat az információkat, amelyekkel rendelkezünk a bánhidai bolgárkertészekkel kapcsolatban. A téma egyediségére való tekintettel szükséges egy kisebb bevezető is a jobb megértéshez. Talán azért is érdemes foglalkozni ezzel a kérdéssel, mert a bolgár-magyar kapcsolatokról elég kevés ismerettel rendelkezik mind a helyi, mind pedig az országos közvélemény.

A bolgárok kertészeti tevékenysége

Érdeemes röviden kitérni a bolgárok általános történelmére. A török eredetű bolgárok őshazája nagyjából a mai Ukrajna területén helyezkedett el. Innen vándoroltak a Kr. u. 7. század elején Bulgária mai területére, az Al-Duna vidékére. 680-ban önálló államot, kánságot alapítottak, amit a vele szomszédos nagyhatalom, a Bizánci Birodalom is elismert. Ebben az időszakban a bolgárok képezték a balkáni térség egyik nagyhatalmát. 803-ban Krum bolgár kán sikeresen viselt hadat az Avar Birodalom ellen, aminek köszönhetően a Kárpát-medence egy részére (így Erdély és a Magyar Alföld területére) is kiterjesztették fennhatóságukat. A bolgároktól eredeztethető magyarországi helyneveink egy része, erre példa: Csongrád megye és Visegrád város neve.

⁴ Simonik (2017 A).

Az ezredforduló felé közeledve alapvető változások érték a bolgárokat. Az eredendően török eredetű bolgárok állama a magyar honfoglalás időszakára elszlávosodott. Simeon nevű uralkodójuk pedig felvette a kereszténységet és 913-ban cárnak kiáltotta ki magát. Az első bolgár birodalomra végül 1018-ban II. (Bolgárölő) Baszileosz bizánci császár mért megsemmisítő vereséget, eltörölve ezzel a bolgárok államát. Majd csak a 12. század legvégén sikerült ujjaszervezni a bolgár államiságot, amikor meggyengült a Bizánci Birodalom. Már csak a középkori történelem alapján is megállapítható, hogy a magyarok és a bolgárok több ponton kötődnek egymáshoz.

A középkori Bulgária 1391-ben lett teljes egészében az Oszmán Birodalom része és csak az 1878-as berlini kongresszust követően nyerte el újra függetlenségét.⁵ Akkor is a külföldi nagyhatalmak, elsősorban a cári Oroszország nyomására. Tehát míg Magyarországon a török uralom 150 évig tartott, Bulgáriában ugyanez 500 évet tett ki. Ráadásul még így is sokkal körülményesebben nyerte el állami önállóságát. Félezer év történései azonban nem múlnak el maradandó utóhatások nélkül. A közelmúlt balkáni eseményeiből is tudhatjuk, hogy a török fennhatóság igen jelentős gazdasági és társadalmi elmaradottságot, valamint etnikai villongásokat hagyott maga után. A törökök balkáni berendezkedésének tehát igen negatív a mérlege.

Akadtt azonban igen pozitív hatás is. Bulgária terült el ugyanis a legmélyebben a többi balkáni országhoz képest az Oszmán Birodalomban. A bolgár tartomány nem is esett messze Isztambultól (Konstantinápolytól), a hatalmas Török Birodalom központjától. Ennek ismeretében nem is annyira meglepő, hogy a török gazdasági-, társadalmi-, és kulturális szokások elterjedtek az 1878 után az önállósulás útjára lépő balkáni államban. Ennek egyik példája a török hatásra kialakuló magas szintű kertészeti kultúra. Az iszlám világban ugyanis a virágoknak és a kertészetnek különös jelentősége van. Elég csak a világ 100 csodájának egyikeként számon tartott, a középkori dél-spanyolországi mór építészeti gyöngyszemének tekintett Granadára gondolnunk; de jó példa lehet még a 16. századi Magyarországon, Budán elhunyt dervis, Gül Baba, akihez az utókor szeretett rózsáit társította. Az Oszmán Birodalom iparosodottsága azonban rendkívül gyenge volt ahhoz, hogy felvevő piacot juttasson a bolgárok kertészeti termelvényeihez. Mindez fokozottan igaz volt az 1878 után önálló, de gazdaságilag elmaradott cári Bulgáriára is.

Ilyen körülmények között nem volt más lehetőségük a bolgárkertészeknek, mint kivándorolni északabbra a Duna menti államokba. Így jutottak el a 19. század közepén a Habsburg Birodalom részét képező Magyarországra. Az első település, ahol nagy számban éltek bolgárok, az a bánási Vinga falu (ma Románia része, Arad megyében található) volt. Ennek megfelelően először az ország déli területein hoztak létre központokat. Ilyen volt Nagybecskerek, Baja, Arad, Temesvár, Nagyszeben.⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia 1867-es megalakulását követő időkben már szinte az ország valamennyi, földművelésre alkalmas

⁵ Ormos – Majoros (2003) 163. o.

⁶ Magyar Néprajzi Lexikon (1977) 316. o.

régiójába eljutottak. Szegeden például éppúgy jelen voltak, mint Kárpátalján. Kulturális központjukat a fővárosban, Budapesten alakították ki, ahol templommal, iskolával és kultúrházzal is rendelkeztek. Esztergomba és környékére az 1870-es években érkeztek az észak-bulgáriai Tirnovo térségéből kertészek.⁷

A bolgárkertészek tevékenységükkel nagy hatással voltak a magyar kertészeti kultúrára. Új növényfajtákat is meghonosítottak. A szegényebb néprétegek körében is népszerűségnek örvendtek, ugyanis termelvényeiket olcsón adták, így bárki könnyen hozzájuthatott.

Kicsit érdemes kitérni kertészeti módszereikre. Alapvetően kétfajta munkaszervezetben dolgoztak. Az egyik a kompánia, a másik a napszámosokkal történő dolgoztatás.⁸ A kompánia lényege, hogy a településen élő bolgárok közösen végezték a munkát, és az év végén osztozkodtak a nyereségen. Az év végi osztozkodásra általában Szent Demeter napján (október 23.) került sor. Vezetőjük a gazda volt, aki a földet is bérelte, de rajta kívül egyéb tisztségeket is létrehoztak, amelyek közül a pénztáros volt az egyik legfontosabb. A gazda munkáját a csapatvezetők segítették. Egy kompánia általában ötven főt tett ki, akik a bérelt föld közelében együtt is éltek. A munkát általában hajnali négy-öt óra körül kezdték. A kompánia és a napszámos munka közötti átmenetet képezett, a Bulgáriából időszakosan érkező fiatalok alkalmazása.⁹ Ebben az esetben egy bulgáriai vállalkozó toborozta a munkaerőt. Napszámos munkára pedig általában nőket alkalmaztak.

A bolgárkertészek sikerének technikai alapja a melegágyakban történő palántanevelés és öntözés volt. Ennek lényege, hogy a melegítés trágyával történt.¹⁰ Legfontosabb termelvényeik: paprika, paradicsom, káposzta, karalábé, padlizsán számított. Speciális szakismeretüket sok esetben titkolták a külsős érdeklődőkkel szemben. Összességében elmondhatjuk, hogy 1950 előtti Magyarországon a bolgárkertészet olyan minőséget képviselt, mint napjainkban a holland és a japán megfelelője.

A bánhidai bolgárkertészek eredete

A bánhidai bolgárkertészek genezisével kapcsolatban nem rendelkezünk konkrét információkkal. A helytörténeti szakirodalomban először a Tatabánya története I. kötetében említik őket először a mezőgazdaság 1890 és 1945 közötti történetével kapcsolatosan. Érdemleges adatokat ugyanakkor nem olvashatunk róluk a kötetben. A szerzők tehát meglehetősen sötétben tárogatózták a bolgárkertészek időrendi besorolására vonatkozóan.

⁷ Muskovics (2008) 132. o.

⁸ Uo. 184. o.

⁹ Uo. 185. o.

¹⁰ Uo. 187. o.

Még arra sem vállalkoztak, hogy legalább azt meghatározzák, hogy a térség történetében vízvázasztó 1896-os bányanyitás előtt, vagy után érkeztek-e a bolgárok.¹¹

Ezt követően sokáig még csak említésre sem kerültek a helytörténeti munkákban a bolgárok. A rendszerváltás után 20 évvel Tapolcainé Sáray Szabó Éva azt állítja a tatabányai utcanevek eredetével foglalkozó könyvében, hogy a bányaidai Paradicsomkert dűlő az ott működő bolgárkertészetről kaphatta nevét.¹² Ezt azonban cáfolnunk kell, ugyanis Fényes Elek már a 19. század közepén említést tesz Bánhida kapcsán a Paradicsomkertről.¹³ Ebben az időszakban pedig a bolgárok még éppen csak megkezdhették a betelepülést Magyarországra és kizárt, hogy ilyen rövid idő alatt elértek volna Komárom vármegyébe. Tehát Paradicsomkert semmiképpen sem kaphatta nevét a bolgárkertészetről.

A Tatabányai Múzeum munkatársai által 2001-ben összeállított, rendkívül igényes képanyaggal összeállított Tatabánya Anno c. albumban találunk a bolgárkertészekről egy képet, melyen az látható, hogy a tatabányai ótelepi piacon kínálják eladásra termelvényeiket. A múzeum munkatársai 1936 és 1939 közé datálták a kép keletkezését.¹⁴ Meglehet, hogy ez az első, eddig ismert forrás a bányaidai bolgárkertészekről. A kép alapján egyértelműen megállapítható, hogy kertészeti tevékenységükkel a helyi bányamunkásságot kívánták ellátni, így alapvetően az ipari munkásság szolgált terményeik felvevőpiacául. Az azonban kérdés, hogy a kép keltének meghatározása mennyire tekinthető pontosnak.

A szakirodalom után beszéljenek a források. Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárában őrzik a MÁK Rt. tisztviselői által vezetett, ún. munkásnyakönyvet. A kötet az első tatabányai bányamunkások adatait tartalmazza 1896 és 1900 között. A mintegy 4400 munkás adatait tartalmazó névsorban találunk egy Nidelco Coleff nevű bulgáriai születésű vájárt is, akit 1900. május 16-án vettek a vállalat alkalmazásába. Bár kétségtelenül Coleff az első bolgár, aki a bányatelepre érkezett, azonban ő nem kertészként, hanem vájárként került alkalmazásba. Valószínűnek tartom, hogy nem közvetlenül Bulgáriából érkezett az iparvidékre, hiszen ott a MÁK Rt. képviselői ott nem végeztek toborzást. A bányamunkások többsége sem közvetlenül a szülőföldjükről érkezett, hanem általában egy másik iparvidékről, ahol éppen munkaviszonyuk volt. Ha Coleff valóban vájár volt, akkor egészen bizonyosan volt már bányászati tapasztalata. Ez alapján elképzelhető, hogy az Esztergom környéki bolgár közösséghez tartozott, ugyanis ebben a térségben (Dorog) már zajlott bányászati munka. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy Coleff bármit is hozzatett volna a tatabányai bányászathoz, ugyanis a munkásnyakönyv megjegyzés rovatában a „munkába nem lépett” bejegyzés szerepel. Ennek ellenére Nidelco Coleff az első bolgár, akit a helytörténeti források említenek Tatabánya vonatkozásában.¹⁵

¹¹ Tatabánya története I. (1972) 299. o.

¹² Tapolcainé (2010) 17. o.

¹³ Fényes (1851) 84. o.

¹⁴ Tatabánya Anno (2001) 52. o.

¹⁵ TMJVL XXIX 1.30. 1. kötet. Munkásnyakönyv 1896-1900.

A fentebb Gogeff Illés és Kristól Antal, valamint a MÁK Rt. között létre jött szerződésben a következő sorokat találjuk: „... az Esterházy uradalomtól 1940. január 15-én a mező és kertgazdaság céljára bérbe vett 67 kat. holdon elterülő ún. paradicsomkerti kertészetben...” Ez alapján legalább annyit meghatározhatunk, hogy 1940-ben már biztosan Bánhidán voltak. Könnyelmű történelmi feltételezés lenne azonban azt állítani, hogy a bolgárkertészek bánhidai megtelepedésének dátumaként 1940. január 15-ét tekintsük. Lehet, hogy a dátum csak egy korábbi bérleti szerződés meghosszabbítása.¹⁶ Egy forrás ráadásul túl kevés ilyen állítás megalapozásához. Az viszont jelzésértékű, hogy ez a dátum nincs messze a múzeumi kép keletkezéseként számon tartott 1936 és 1939-es időszaktól.

A bolgárkertészek tehát a nagy múltú tatai Esterházy-uradalomtól bérelték a kertészetet. A Paradicsomkertet pedig Bánhida község mezőgazdasági művelésre leginkább alkalmasnak tartott dűlőjeként tartották számon, melyet mint láttuk, már a 19. század közepén is számon tartottak. Bánhida vonatkozásában pedig hangsúlyozni kell, hogy a talaj minősége, a környező hegyoldalak fekvése leginkább a zöldség- és gyümölcsstermesztésre tették alkalmasabbá. Elmondható, hogy a tatabányai szénmedence települései közül Bánhidán volt a legalkalmasabb a mezőgazdasági művelésre. Szintén fontos szempont lehetett a bolgárok számára, hogy Bánhidát szintén a szláv nyelvcsaládhoz tartozó szlovákok lakták. Itt érdemes kicsit visszakanyarodnunk az Esztergom környéki bolgárkertészekhez, akik Muskovics Andrea szerint előszeretettel toboroztak a környező falvakban élő (Piliscsév, Kesztlőc) szlovákokat napszámosként. A szerző szerint leginkább azért, mert a szlovákok jobban bírták a fizikai munkát, mint a magyarok. Valószínűbbnek tartom azonban, hogy a két szláv etnikum tagjai könnyebben szót értettek egymással. A bánhidai bolgárkertészek is ezért alkalmazhattak bánhidai szlovák munkaerőt.¹⁷

Mindenesetre az Esztergom környékén és Bánhidán meglévő szlovák ajkú napszámos munkaerő jelenléte érdekes párhuzam. Az is elképzelhető, hogy a bánhidai bolgár közösség az Esztergom környékieknek egyfajta leágazása. Lehetséges, hogy Esztergom környékéről érkeztek a MÁK Rt. hívására Bánhidán tevékenykedő bolgárkertészek. A MÁK Rt. ugyanis maga gondoskodott munkásai ellátásáról. Az egyes telepeken élelemtárat, vagy más néven konzumokat üzemeltetett, ahol az alapvető élelmezési cikkek mellett ruházati árut is kínált kedvezményesen munkásai számára. Ezekről annyit érdemes tudni, hogy a bányavállalat nagy tételben vásárolta fel az ott eladásra kerülő termékeket, így a környékbeli kiskereskedők árainál sokkal olcsóbban vásárolhatták meg azokat a bányamunkások. Az élelemtárat egy ideig hitelrendszert is alkalmaztak, azonban egy idő után ez a munkásság eladósodásához vezetett, ezért eltörölték azt. Az iparvidék különböző pontjain fiókélelemtárat építettek ki egészen az 1940-es évek elejéig.¹⁸ Olyan jó minőségű zöldség- és gyümölcs árut azonban, amelyet a bolgárkertészek kínáltak, nem tudtak egykönnyen beszerezni. Ezért volt különösen fontos a bolgár szakemberek szerződtetése.

¹⁶ MNL OL Z 252. 20. csomó. Szerződés Gogeff Illés és Kristóf Antal bánhidai bolgárkertészek között, 1946 januárja.

¹⁷ Muskovics (2008) 187. o.

¹⁸ Simonik (2017 B) 84. o.

Az Esztergom környéki bolgárkertészekről tudjuk, hogy előszeretettel látogatták a környező nagyobb települések piacait (Esztergom, Dorog, Komárom).¹⁹ A bánhidaiak valószínűleg kizárólag a tatabányai ótelepi piacon jelentek meg. Minden bizonnyal a tatabányai szénmedence munkássága elegendő piacot biztosított számukra, továbbá erősen feltételezzük, hogy a MÁK Rt. Tatabányai Bányagazgatósága sem engedélyezte számukra a távolabbi piacokon történő árusítást. A MÁK Rt. érdeke ugyanis kizárólag munkásai ellátása volt, Komárom vármegye többi területe érdektelen volt a vállalat számára.

Összegezve az eddigieket, a bolgárkertészek bánhidai letelepedésére kedvezőek voltak a körülmények. A térség ipari munkássága jelentős felvevő piacot biztosított terményeikhez. Rendelkezésre állt továbbá egy mezőgazdaságilag jól hasznosítható, jól termő terület. A helyi szlovák lakosság pedig a mezőgazdasághoz értő, szláv ajkú munkaerőt biztosított számukra. További előnynek tekinthető, hogy a bánhidai bolgárok könnyen tudták tartani a kapcsolatot fővárosi kulturális központjukkal. Budapest ugyanis vasúttal könnyen elérhető volt már akkor. Illetve akár az esztergomiaktól származtak, akár nem, még összekötő kapocsként is szolgálhattak az Esztergom környéki és a fővárosi bolgár közösség között. Ez pedig nagyon fontos volt identitásuk fenntartása szempontjából.

A háború utáni helyzet 1945–1950

Mint az eddigiekből is látszik, Tatabánya térsége elsősorban iparvidék volt, a mezőgazdaságilag művelhető területek korlátozottak voltak. A bolgárkertészek munkájának célja pedig egyértelműen a jó minőségi termények biztosítása volt az ipari munkásság részére, mindennek a II. világháború alatt és után lett még komolyabb jelentősége. Magyarország 1941-es háborúba lépése után ugyanis egyre súlyosabbá vált az ország és így a tatabányai munkásság élelemmel való ellátása. Ebben az is szerepet játszott, hogy az 1938 és 1941 között megvalósuló területi revízióért (Felvidék déli része, Kárpátalja, Észak-Erdély, Bácska visszatérése) történő ellenszolgáltatás fejében a német Harmadik Birodalom igényt tartott az ország gabonakészletének egy jelentős részére. Így többek között a Jugoszláviától visszaszerzett Bácska gabonája is a német hadsereg ellátását szolgálta.

Tatabányán, mivel a bányauzemek az 1939. évi II. törvénycikk (honvédelmi törvény) értelmében hadiüzemeknek minősültek, így a munkások jelentős részét sikerült mentesíteni a katonai bevonulás alól és elvileg katonai úton kellett gondoskodni az ellátásukról. A gyakorlatban azonban 1942-re sokuk annyira legyengül a túlhajszolt munka és a rossz ellátás következtében, hogy sok bányász odébb állt és az ipari munka helyett nem egyszer távolabbi vármegyékbe távoztak mezőgazdasági munkálatokra. Így próbálták saját és családjuk élelemellátását biztosítani. A bolgárkertészet munkájára ilyen körülmények között nagy szükség volt.

¹⁹ Muskovics (2008) 191. o.

1945 márciusában a szovjet Vörös Hadsereg végleg elfoglalta Tatabányát és térségét. A bolgárkertészet ezután továbbra is működött. Nem volt mit tartaniuk a szovjetektől. Általában a bolgárok szimpatizáltak az oroszokkal, mert úgy tekintettek rájuk, mint akik 1878 után segítettek nekik a függetlenség elnyerésében. Valószínű, hogy a bánhidai bolgárok helyismeretüket a szintén szláv szovjet megszállók rendelkezésére bocsátották. A bánhidai szlovákok esetében előfordult, hogy tolmácsolás és egyéb módon segédkeztek a helyi szovjet katonai közigazgatás számára.

A frontátvonulását követően az élelemhiány még súlyosabb volt. A rendelkezésre álló élelmiszerkészleteket ugyanis a német Wehrmacht felélte vagy a visszavonulás során magukkal szállították. Ilyen körülmények között került sor a fentebb idézett 1945. októberi szerződés megkötése között a MÁK Rt. Tatabányai Bányagazgatósága, valamint Gogeff Illés és Kristóf Antal bánhidai bolgárkertészek között. A dokumentum azért is fontos, mert az egyetlen olyan, eddig ismert forrás, amelyből a bánhidai bolgárkertészeket név szerint ismerhetjük. A szerződés legfontosabb pontjait röviden ismertetném. A kertészet vállalta, hogy 1946. december 31-ig megműveli az általa bérelt földterületet, előzetesen pedig termelési tervet készít, amit a bányagazgatóság részére megküld. A munkákat pedig a MÁK Rt. felügyelete alatt kellett végezniük. A termelvények 70-90%-át bányavezetés rendelkezésre kellett bocsátania. Ezért cserébe a MÁK Rt. hat, kertészeti munkában tapasztalattal rendelkező napszámot, továbbá négy ört és két igát bocsát a kertészet rendelkezésére.²⁰ Utóbbi feltételeket a MÁK Rt. nem tudta maradéktalanul teljesíteni, részben ezzel is magyarázható, hogy 1946 januárjában újabb szerződést kötöttek.

A szerződés alapján megállapítható, hogy a MÁK Rt. igyekezett nagyfokú ellenőrzést gyakorolni a bolgárkertészek munkája felett. Szinte bizonyos, hogy nem csak a II. világháborút közvetlenül követő időkben, hanem már az azt megelőző időszakban is hasonló módon jártak el. A MÁK Rt. ugyanis igyekezett a bányavidékekhez tartozó községek életét ellenőrizni és úgy befolyásolni, hogy az a vállalat működésére kedvező legyen. Ez alól a bolgárkertészek sem lehettek kivételek, sőt; terményeik alapvető fontossággal bírtak a munkásellátás vonatkozásában. A MÁK Rt.-nek tehát mindenképpen meghatározó szerepet kellett játszania abban, hogy a bolgárkertészek Bánhidára érkeztek és a bányavállalat ezt követően is fokozottan ellenőrizte tevékenységüket.

1945 után azonban fokozatosan megváltoztak az országban és a térségben egyaránt a politikai, társadalmi, és gazdasági körülmények. 1946 nyarán államosították a szénbányászati iparágat, így a MÁK Rt kivonulni kényszerült a bányászattal, valamint az azzal összefüggő üzemeiből, érdekeltségeiből. 1948 márciusában pedig a minden 100 munkásnál többet foglalkoztató üzemekkel együtt a MÁK Rt-t is államosították. Helyét Tatabányán az állami szénbányászati irányítás vette át. A tatabányai szénbányászatot megkezdő vállalat tehát megszűnt létezni.

²⁰ MNL OL Z 252. 20. csomó. Szerződés Gogeff Illés és Kristóf Antal bánhidai bolgárkertészek között, 1946. januárja.

Ezzel párhuzamosan 1947 októberében Tatabánya, Alsógalla, Felsőgalla és Bánhida községeket Tatabánya Megyei Város néven egyesítették. Így a bolgárkertészek működési területe is alapvetően változott meg. Innentől fogva egy ideig még találkozunk a nevükkel Tatabánya Megyei Város képviselőtestületi jegyzőkönyveiben, általában akkor, amikor a földterület bérleti szerződését kívánták meghosszabbítani. A várossá egyesítést követően tehát már nem a szénbányavállalat, hanem a város gyakorolta felettük a működési felügyeletet. Utoljára 1949-ben olvashatunk róluk a forrásokban, amikor a bolgárkertészet nevében Sztanef Iván kérte az új bérleti szerződés jóváhagyását a várostól.²¹ Ezt követően már nem találkozunk a forrásokban a bánhidai bolgárkertészettel. Valószínűleg a Rákosi-rendszerben 1950-tól meginduló kollektivizálás (téészesítés) pecsételte meg a sorsukat és számolta fel végérvényesen a bánhidai bolgárkertészet működését.

A második világháború és az azt követő embertelenségek erősen érintették Tatabánya elődtelepüléseinek etnikai sokszínűségét is. A háború időszakában a felsőgallai zsidóságot deportálták, majd 1945 után a helyi németység egy részét telepítették ki. A kollektivizálás során pedig a bánhidai bolgárok kertészeti kultúráját semmisítették meg. Figyelemre méltó, hogy emlékezetük mennyire megmaradt a helyi közvéleményben, dacára annak, hogy csak viszonylag rövid ideig töltöttek be meghatározó szerepet Bánhida életében, valamint létszámuk sem lehetett magas. Ennek talán az lehet a magyarázata, hogy kertészeti működésük során nagyon sok emberrel kerültek kapcsolatba, legyen az akár eladó-vásárlói, akár munkáltatói-alkalmazotti viszony. A bolgárkertészek működése tehát nem zárt módon történt. 1959-ben a Paradicsomkertben utcát is neveztek el róluk, ami a mai napig őrzi emléküket.²²

Tanulmányomban összegezni szerettem volna az eddig fellelhető információkat a bánhidai bolgárkertészekre vonatkozóan. Megállapíthatjuk, hogy Tatabánya (Bánhida) történetében ugyan csak epizódszerep jutott a bolgárkertészeknek, tevékenységükkel azonban még is nyomokat hagytak a helyi emberek életében. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a helytörténeti szakirodalom, ha nem is közöl róluk érdemleges adatokat, azért megemlíti őket. Alapvetően az Esztergom környéki bolgárkertészekkel kapcsolatos párhuzamokból, valamint az 1946. évi szerződés elemeinek korábbi időkre történő visszavetítéséből tudtam kiindulni. Öröndetes lenne, ha a későbbiekben további források kerülnének elő, amelyekből az is kiderülne, kik is voltak ők név szerint, honnan származnak, milyen termelési koncepcióban gondolkodtak és pontosan hogyan vélekedtek róluk helyi kortársaik? Illetve az is jó lenne, ha további fotóanyagok kerülnének elő a témában. Reméljük erre is sor fog kerülni hamarosan. Szükséges lenne tovább, hogy az országos történetírás és a néprajztudomány is átfogóan vizsgálja meg a magyarországi bolgárkertészek tevékenységét. Egy monográfia elkészítése különösen indokolt lenne. Ebben az esetben választ kaphatnánk arra a kérdésre is, hogyan tudtak a bolgárkertészek ilyen

²¹ TMJVL V.104.1. Tatabánya Megyei Város Tanács ülésének jegyzőkönyve, 1949. augusztus 13.

²² Tapolcainé (2010) 51. o.

rövid idő alatt szinte valamennyi gazdálkodásra alkalmas város környékén megtelepedni a Trianon előtti Magyarország területén.

Felhasznált források

Kiadatlan források:

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL):

Z 252 (MÁK Rt. Titkárság) 1946

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (TMJVL):

V. 104.1. Tatabánya Megyei Város Képviselőtestülete jegyzőkönyvei 1947-1950

XXIX. 1.30. Tatabányai Szénbányák Vállalat Munkaügyi Osztály és Felvételi Iroda 1896-1900

Felhasznált irodalom:

Fűrészné Molnár Anikó (szerk.): Tatabánya Anno. Tatabánya, 2001. (Fűrészné 2011)

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára I. kötet. Pest, 1851. (Fényes, 1851)

Macher Péter: Szénbőség és éhezés. A közellátás megszervezése tatabányai szénmedencében 1945—1946. In Kántor Balázs – Mihalik Béla Vilmos, Zárnocski Áron (szerk.): Tanulmányok Badacsonyból II. A Fiaatal Levéltárosok Egyesületének konferenciái, Badacsonytomaj, 2011. július 13-15. és 2012. július 11-13. 105-119. p. (Macher 2011)

Muskovics Andrea Anna: Bolgárkertészek Esztergomban és környékén. In Fülöp Éva – Horváth István – Kisné Cseh Julianna (szerk.) Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 13-14. Tata, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Kuny Domokos Megyei Múzeum, 2008. 179-202. p. (Muskovics 2008)

Ormos Mária – Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás 1814—1945. Bp., Osiris, 2003. (Ormos – Majoros 2003)

Ortutay Gyula (szerk.): Magyar Néprajzi Lexikon I. kötet. A-E. Bp., Akadémiai Kiadó, 1977. (Ortutay 1977)

Simonik Péter: A Népháztól a Gőzfürdőig. Munkásjóléti intézmények a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. tatabányai bányatelepén 1896—1945. Tatabánya, 2017. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 16.) (Simonik 2017 B)

Simonik Péter: Szénporos emlékkavicsok. A zsidóság gazdasági és társadalmi szerepe Tatabánya elődközségeiben a bányanyitástól a második világháború végéig. Tatabánya, Szenes Hanna Magyar Izraeli Baráti Egyesület, 2017. (Simonik 2017 A)

Tapolcainé Sáray Szabó Éva: Tatabánya lakótelepei és utcanevei. Tatabánya, 2010. (Tatabányai Levéltári Füzetek 12.) (Tapolcainé 2010)

Gombkötő Gábor – Horváth Géza: Tatabánya története I-II. Tatabánya, Tatabánya Városi Tanács, 1972. (Tatabánya története I. 1972)

Kiskamasz krónika 1944-ből

Nagy, kövér esőcseppek verik szobám ablakát, olyan, mintha sírna az üveg. Fent fáradt felhőrongyok úsznak a magasban, igyekezték megszabadulni maradék terhüktől, az esőtől. Nincs itthon senki, csak én ülök kuporogva a szőnyegen, körülöttem régi, megfakult újságok, papírok – no meg valami más is, egy tépelt fedelű jegyzetömb. Döbbsen bámulom, hiszen elveszettek hittem már régen a mély fiókból előkerülőt. „Napika” olvasom az előlapján. Napló akar lenni a mai értelmezésben. 1944 virít a név alján. Amint a számra nézek, előnt az emlékezés, a 12 éves kislányé.

Óvatosan nyitom ki a füzetecskét, nehogy kárt tegyek háborús papírú, gyatra lapjában, fakult gyerekírásában.

„1944. március 1. – olvasom.

Már melegen süt a nap. Az isi után ki is mentünk a barátaimmal a szokásos helyünkre, az erdő szélére. Csakhamar tízen is voltunk, mert Szöcsi is megérkezett öt testvérel. Egy fiú is akadt közöttünk, Lumbó, azaz Laci, aki már 14 éves, mi meg csak 12 vagy még kisebbek vagyunk. »Király, király adj katonát!« – játszottunk. Mindenkinek meg kellett mondania, melyik ország katonájaként akar játszani. Mindenki magyar akart lenni, meg német. »De hiszen azokat hülyére verik az oroszok« – mondta Lumbó, de orosz akkor sem akart lenni senki sem. Elment a játszástól a vitatkozásunk miatt a kedvünk. (Nekem attól is, hogy Lumbó mindig az én kezemet akarta a láncban megfogni, de a keze olyan izzadt volt, hogy utáltam hozzáérni.) Hazamentünk.

1944. március 5.

Nem felesleges ezt az évszámot újból felírnom? Tudom, hogy 1944 van! A polgáriban már készülünk március 15-ére. Olasz Márti néni 1848-as dalokra tanít bennünket. Ma megdicsérte a hangomat, majd a karénekes lányok elé állított, hogy vezényeljem el a Kossuth Lajos azt üzenetét. Tudom, hogy szép hangom van, de ritmusérzékem, az pocsek. Össze-vissza hadonásztam. Gyorsan le is léptettek. Pirult a fülem.

Március 15.

Az első világháborúban meghalt felsőgallai hősök szobránál ünnepeltünk. (A mostani háború a második?) A poli diri bácsija, a Kakas, a Kokas neve miatt kapta a becenevét,¹ mondta az ünnepi beszédet. Legtöbbet a fronton harcoló hős honvédekről szólt, akik keleten a bolsevik

¹ A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola igazgatója dr. Kokas János volt (szerk.).

hordák ellen harcolva védik a magyar hazát, de most harcuk nem fog elbukni, mert a német szövetségeseikkel megállítják őket. A beszéd alatt láttam egy bácsit, aki majdnem elnevette magát, egy fekete ruhás néni meg sírt. Mi nagyon szépen énekelünk. Márti néni ragyogott. A fiú osztályosok közül Izsáki Misi hegedült: gyönyörűen! Biztos, hogy művész lesz belőle, de az is lehet, hogy református püspök, mert olyan szenteskedő.²

Az ünnep után Vargha Lőrinc tisztelendő bácsi közölte velünk, hogy a hét végén 19-én és 20-án húsvét előtti lelkigyakorlatot tartanak számunkra a gallai templomban. Ez mind rendben is volna, no de szombaton és vasárnap, gyalogolhatok.

Március 16.

Az isi után a vonatról leszállva már éreztem, itthon valami történhetett, mert sok embert láttam a mi utcánk felé futni. A házunkhoz érve döbbenet láttam, hogy az egyik kéménye romokban hever. De mitől, azt csak később tudtam meg. Az Iskola utcában lakó Preizler Toncsi pilótaként szerzett egy kis repülőgépet és egy barátjával felszállt, hogy anyukájának bemutassa a repülő tudományát. Ez lehetett az oka a báméskodók szerint a szerencsétlenségnek, mert a gépük lezuhant, és befúródott a földbe. A társa azonnal meghalt, neki az egyik lábát meg majd le kell vágni, olyan csúnyán összeroncsolódott. Én is kíváncsiskodtam, de a csendőrök elzavartak mindenkit. Sajnálom Toncsit, akire apu szerint hadbírótság vár. (Ezek az események úgy történtek meg, ahogy a szövegben szerepel, azonban a naplóbeli feljegyzések összekeveredhettek, mert a repülőbaleset nem 1944. március 16-án, hanem 1943. május 31-én történt. A Bücker Bü 131-es iskolagéppel lezuhanó Preizler Antal valóban elvesztette térd alatt az egyik lábát, és később hadbírói eljárás indult ellene, míg évfolyam- és növendéktársa, Horváth Károly másnap hajnalra a bányakórházban belehalt sérüléseibe. Rajtuk kívül egy a konyhakertjében álló nő sérült még meg könnyebben, a ledöntött kémény szétrepülő téglaszilánkjai kiverték egy fogát. A repülőbaleset részleteiről jómagam írtam már korábban a levéltár egy kiadványában.³ – szerk.)

Március 18.

Fekete Ica anyukája megengedte, hogy náluk aludjak a lelkigyakorlat egyik napján, hogy ne kelljen olyan sokat gyalogolnom. Megköszöntem. A néninek viszek egy csokor ibolyát, no meg fogkefét, nekem.

Március 19.

² Az 1929. november 11-én Tatán született Izsáki Mihály ekkor harmadikos volt a polgáriban, családjával pedig az Erdősoron lakott. A komolyzene szeretete végigkísérte az életét, 1950-től volt a Tatabányai Szimfonikus Zenekar tagja, 1975-től annak örökös tiszteletbeli elnöke. Tanítói végzettséget szerzett és nem lett püspök, épp ellenkezőleg: pártvonalon tevékenykedett, a megyei pártbizottság titkára is volt. 1989-ben a megyei pártiskola igazgatójaként ment nyugdíjba. 1968-ban megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát, 1999-ben Tatabánya Kultúrájáért díjat kapott. Izsáki Mihály 2017. március 3-án hunyt el Tatabányán. Pályafutásáról lásd még Péntek Sándor: Minden nehézségen átsegíti a zene. In: 24 Óra 2000. február 4. 2. o. (szerk.).

³ B. Stenge Csaba: „Juju” – egy tatabányai vadászpilóta a második világháborúban. In: Ravasz Éva (szerk.): Férfiportrék a XX. századból. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2011. 86-87. o.

Nem felejttem el ezt a napot. A templomban egy szerzetes okított bennünket. Egy kislányról beszélt, aki kicsit idősebb volt, mint mi, s aki szörnyű bünt követett el azzal, hogy egy idegen férfitől elfogadott egy piros kabátot, és súlyosan megfizetett érte. Valamit értettünk belőle, de közöttünk senki sem olyan buta, hogy idegentől bármit is elfogadjon. A szerzetesnek szép arca volt, de az a kopasz folt a fején!

Icu anyukája finom ebéddel várt bennünket, amit valami furcsa zaj, zöreje, dübörgés zavart meg. Kimentünk az udvarra, ahonnan jól lehetett látni, hogy a kórház előtti úton rengeteg német tank vonul valahová. Ijesztő volt a vonulásuk. Fekete néni azt tanácsolta, menjek haza.

Így is tettem. Apu is sápadt volt, és meg akarta hallgatni az angolok titkos adóját, de azt most is nagyon zavarták. Én meg közben azon spekuláltam, hogy a Molnáréknál mindig elolvasom a Magyar Futárt⁴ és a Signált⁵ is, de ezekből mindig az derül ki, hogy a németek a legjobb barátaink. Hát hazudnak???

Március 22.

Egy férfi a gallai állomáson megkérdezte tőlünk, hogy megvan-e még a kokárdánk. Igen – volt a válaszuk. »Akkor tűzzétek ki újból! Hordjátok! Tudjátok-e miért?« Tudtuk. Ki is tűztük.

Április (de nem tudom, hányadikán)

Rettenetes! Rettenetes! Most érek csak rá, hogy elővegyelek napikám. Késett a vonat, amivel az isibe járunk, ezért szinte futottunk, hogy elérjük az első órát. Kifulladva tottyantam a padomba, amikor az ajtóban megláttam a három zsidó osztálytársamat: Kis Gizit,⁶ Braun Alizt,⁷ Klopfer Mariant.⁸ Többiek mintha nem vették volna észre a félenken, tétován álldogálókat. Hozzám Klopfer Mariann állt a legközelebb, de mindhármuk kabátján sárgán ott virított egy furcsa, ronda csillag. Nem tudom mi, de engem valami düh arra kényszerített, hogy kiugorjak a padból, és megragadjam Mariann kabátját, s tépni kezdtem róla. »Ezt leveszed, ezt leveszed, leveszed!« – rángattam dühösen a kabátkát, amit Mariann kétségbeesetten szorított magához. A nagy zajra bejött Lea néni⁹ és helyre küldött bennünket. Mariann még akkor is tíz körömmel szorította a kabátot magához. A mellettem ülő sváb Hadrich Anna¹⁰ gyűlölködve sziszegte rám pillantva. »Du bist ein Jude.« Remegve ültem le, de titokban jól belerúgtam Annusba.

Másnapról hiányzott három zsidó osztálytársunk. Lea néni nem mondott semmit hiányzásukról. Miért? Miért?

Június 18.

⁴ A szélsőjobboldali Rajniss Ferenc 1941-1944 között megjelenő propagandisztikus képes hetilapja (szerk.).

⁵ Német második világháborús propagandamagazin 1940-1945 között, melynek volt magyar nyelvű kiadása is (szerk.).

⁶ A helyes alak Kiss Gizella. Az adatait lásd az Előszóban (szerk.).

⁷ A helyes alak: Barna Alice. Az adatait lásd az Előszóban (szerk.).

⁸ Klopfer Marianna (az iskolai anyakönyvben Mariánna) adatait lásd az Előszóban (szerk.).

⁹ Az osztályfőnök Kemenes Jánosné Vincze Leona volt (szerk.).

¹⁰ A helyes alak: Hedrich Anna. A kislány egy Tatabányához közeli, német többségű községből származott, az iskolai anyakönyvben német anyanyelvűként is volt megjelölve (szerk.).

Már olyan régen írtam a Napiba, de csak pocsek dolgokról írhattam volna. A keleti frontról büdösen és tetvesen hazavergődött Apuék barátja, Márkus Feri bácsi, de csak szabadságra. A Járványkórházban megfürdött. Levágták a haját és a bajszát. Nagyon csúnya lett, idegen.

Mi az utolsó tanítási napon megkaptuk az év végén készült osztályképet. Az első sorban ülök. Természetesen a matrózblúzomban, copfosan, Fekete lca kezét fogom. Senki sem mosolyog. Nem is volt rá okunk, mert hárman hiányoztak közülünk: Kis Gizi, Braun Alice és Klopfer Mariann. Talán őket is...?”

Itt értek végen a napló sorai. (Egy másik is előkerült, a 45-ös, de az már más történeteket rejt.) Azóta éppen 68 év telt el, de ha behunyom a szemem, még most is látom Mariann szőke copfjait, kék szemét, Alice sokdioptriás szemüvege mögött a riadt pillantását, Kis Gizi kreol bőrű arcát, amint dühösen tiltakozik akkor, amikor közülünk valaki Kleinnek szólítja. Elnyelte őket az auschwitz krematórium emberfaló torka. Egyik sem tért haza.

Ülök a szőnyegen, és a szememből patakozó könnyek próbálják lemosni 1944 magyar közönyének bűneit.

Történelemoktatás a Tatabányai Állami/ Rákosi Mátyás Gimnáziumban (1946–1956)

Bevezetés

A tatabányai Árpád Gimnázium (régebbi nevein tatabányai Állami Általános Gimnázium és Dolgozók Gimnáziuma) történetével már az eddigiek során is több tanulmány és kiadvány is foglalkozott. Különösen a gimnázium indulása utáni első néhány év feldolgozott a szakirodalomban, mivel az 1946-47 és az 1947-1948-as tanévek évkönyvei fellelhetők Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárában.¹ Korábbi helytörténész kolléganőnk, T. Sáray Szabó Éva foglalkozott részletesebben a gimnázium létrehozásának küzdelmeivel és az első tanévvel az évkönyvre és közgyűlési határozatokra alapozva.² Mellette a gimnázium korábbi diákja, Zombai Tamás is több tanulmánya középpontjába helyezte alma materét.³ Ugyanakkor maga a gimnázium is foglalkozott történetével nagyvonalakban az 50 éves jubileumra kiadott évkönyvben⁴ és az iskolai tablók gyűjteménye is kiadásra került könyv formátumban.⁵ A piaristák tatabányai tevékenységét pedig Haraszti Mihály dolgozta fel részletesebben.⁶

Jelen tanulmányomban az iskola első szűk tíz évének történelemoktatását szeretném felvázolni levéltári forrásokra alapozva, különös tekintettel az 1948 utáni időszakra.

Küzdelmes út a gimnázium létrejöttéig

Az akadályok

Miután 1895-ben elkezdődött a bányaművelés a tatai szénmedencében, az ide özönlő munkások miatt jelentősen megnőtt a lakosság száma, amit a kolóniák növekvő száma jelez. A növekvő lakosság magával hozta idővel a bányászközségek (Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida, Tatabánya) infrastruktúrájának fokozatos fejlesztését. Így az oktatási intézmények száma is megnőtt. A négy felekezeti (három katolikus és egy református) iskola mellett a bányavállalat már a század utolsó éveiben megnyitotta első társulati iskoláját, 1940-ben

¹ TÁGÉvk.

² T. Sáray (2006).

³ Zombai (2009), Zombai (2010a), Zombai (2010b), Zombai (2011).

⁴ Pluhár (1996).

⁵ Tablók könyve. Árpád Gimnázium, Tatabánya 1949-2012. Árpád Gimnázium – Helyi Könyvek BT, Tatabánya – Nagykanizsa, 2012.

⁶ Haraszti (2009).

pedig már hét iskolát tartott fenn a községekben, emellett pedig az oktatási tevékenység koordinálására létrehozta a Tatabányai Iskolaigazgatóságot az iskolarendszer egységesítésére és az intézményekkel való kapcsolattartásra. Az alapfokú iskolák mellett az iparostanonc-képzés intézményei is kialakultak, mind a bányai igazgatóság, mind a Tatabányai Tanonciskola keretein belül.⁷

A középfokú oktatás megszervezése azonban még váratott magára. Egyedül a Felsőgallai Magán Polgári Fiú- és Leányiskola volt az elemiénél magasabb szintű iskola. Ez 1925-ben kezdte meg működését és 1928-tól községi fenntartásba került. 1938-ban tíz tanulócsoporthal működött, az ide járó gyermekek száma 422 volt.⁸ Azok a módosabb kispolgárok, munkások, és parasztok, akik megengedhették, ide íráthatták gyerekeiket, a felsőbb osztálybeliek száma azonban elenyésző volt. A polgári iskola működése azonban komoly ellenállásba ütközött, főleg a MÁK Rt. részéről, akik a munkáskezek számának csökkenésétől tartottak a „magasabb fokú” oktatás miatt.⁹

Így legközelebb a korabeli viszonyokkal hosszás és fárasztó utazással járó tatai piarista gimnázium tudta nyújtani a középfokú képzést a bányavidék diákjainak, amennyiben a családjuk anyagi helyzete ezt lehetővé tette. Ennek ellenére az 1930-as évekre a piarista iskola diákjainak harmada már így is ebből a négy településre valósi volt.¹⁰

Ez egyértelmű jele volt annak, hogy a bányavidéken kialakult egy réteg a növekvő számú egyleteknek köszönhetően, amely már igényelte a polgárosodást és így gyerekei tanításának áldozatát vállalná, hiába küzdött ellene a bányavállalat vezetése.¹¹

Országos szinten ekkorra már történtek példaértékű iskolafejlesztési programok, a korszakban a társadalmi különbségek túlságosan nagyok maradtak, amit az 1924-ben életbe lépett középiskolai törvény alapján próbáltak mérsékelni. Ennek köszönhetően alakult ki a középiskoláknak a hármas felosztása reálgimnáziumra, humángimnáziumra és reáliskolára. A reform a bányatelepüléseket azonban nem érintette, mivel a két világháború között nem sikerült gimnáziumot szervezni.

⁷ Simonik (2006) 36. o.

⁸ T. Sáray (2006) 165. o.

⁹ „...tönkreteszi a bányavállalat azon értékes törekvését, hogy Tatabányán törzsökös bányászcsaládok kialakulását, letelepedését biztosítsa. A négy polgárit végzett munkás kezéből könnyen kiesik a csákány és arra törekszik majd, hogy végzettsége szerint más munkakörben helyezkedjék el.” Idézi Simonik (2006) 37. o.

¹⁰ Harasztí (2009) 81. o.

¹¹ A legenda szerint a szénbányák mindenható ura, Rehling Konrád a következő szavakkal intette le a gimnázium érdekében elé járuló küldöttséget: „Tatabányára nem gimnazisták, hanem bányászok kellenek.” Pluhár (1996) 6. o.

A piaristák kísérletei

A végső lökést végül a front közeledte adta meg 1944-ben a gimnázium ügyének. Ekkor a zavaros közlekedési viszonyok és a légiriadók miatt lehetetlenné vált a bejutás Tatára a környező településekről, miközben a rendház is megtelt a szovjetek elől menekülő piarista tanárokkal az ország keleti részéből. Így a rektor javaslatára fiókgimnáziumot nyitottak a piaristák a bányavidéken. Ezzel lehetővé vált a falvak tanulói számára a helyi gimnáziumi oktatás, a menekült tanárok áthelyezésükkel pedig hivatásuknak megfelelő életmódot folytatva is fenntarhatták magukat.¹² Az oktatás helyszíne a Felsőgallai Polgári Iskola, illetve a hatostelepi iskola (mai Táncsics Mihály Általános Iskola) épületében volt, ahol a tanárok a diákokkal, mint magántanítványokkal foglalkoztak.¹³ Bár ez az időszak rendkívül rövid ideig tartott, október 7-től a tanév ideiglenes bezárásáig, október 29-ig, megbizonyosodott, hogy van létalapja a helyi gimnázium létesítésének.

A szovjet hadsereg bevonulása után Vass Péter piarista tanár és Kriegler György tatabányai esperesplébános vezetésével a tatabányai római katolikus segédlelkészek és a MÁK mérnökei közül többen folytatták a diákok oktatását, amíg 1945 áprilisában helyre nem állt a közlekedés Tatára. A nyár folyamán felmerült, hogy a MÁK Rt. segítségével a Piarista Gimnázium épületét rendbe hozzák, és közös fenntartású diákothont hoznak létre, ám ezt végül nem sikerült megszervezni.¹⁴ Ezzel párhuzamosan már 1945 nyarán, Tatabányán önkéntes iskolaszervező bizottság alakult, mely önálló állami reál-gimnázium megvalósítását tűzte ki céljául, akár piarista-rend, akár az állam fenntartásában. Az egyre inkább megerősödő kommunista párt egyértelműen az állami gimnázium létrehozása mellett állt ki.¹⁵

A piaristák felismerve, hogy elveszíthetik a bányavidék ifjúságának oktatását, meggyeztek a bányatársasággal egy éves szerződés keretében és szeptember 27-én megkezdték az oktatást.¹⁶ A fiókgimnáziumnak a Felsőgallához tartozó társulati hatostelepi iskola adott otthont fűthetősége és helyrehozott állapota miatt.¹⁷ Az osztályozó vizsgák lebonyolítását már csak a tatai gimnáziumban tudták megoldani, azonban így is 38 diák érettségizett, közülük 17 származott a négy elődközsegekből. A bányavállalat államosí-

¹² Haraszti (2009) 93. o.

¹³ A tanári gárda a következő személyekből állt: Szűcs Vince, Hegyi (Gorenc) Ferenc, Vass (Klimes) Péter, Dobroszláv Lajos, Kender (Kölnörför) József, Magyar István, Kuntár József, Darvasy Mihály, Gazda István, Vigh Árpád és Csányi László. Haraszti (2009) 93. o.

¹⁴ Haraszti (2009) 95. o.

¹⁵ Uo. 85. o.

¹⁶ Az Állami Gimnázium első évkönyvének szerkesztője és első igazgatója, Tóth József másként emlékszik. Szerinte az MKP tatabányai kerületi szervezetének az érdeme és Kovácshegyi János, propagandavezetője, akik Bereczky Albert államtitkárt meggyőzték a gimnázium létesítéséről. TÁGÉvk 4. o.

¹⁷ Az oktatás hét osztályban történt, mivel hiányzott a VII. osztály. Az iskola vezetője dr. Kender József természetrajz-földrajz szakos kegyesrendi tanár volt. Tatabányán lakó tanárok: Csányi László magyar–német, Gazda István történelem–földrajz, Horváth István magyar–latin, Kuntár József történelem, Medvigy Mihály magyar–hittan, Vass Péter magyar–latin, Végh Árpád oktatástan–vallástan–matematika szakos. Mellettük Tataról járt át Dobroszláv Lajos rajz és műalkotások elemzése, Selmeczi Kovács József latin-francia, Veszprémi Tibor mennyiségtan-természettan, és dr. Dallos István természetrajz-földrajz szakos tanárok. Ehhez a tanár gárdához csatlakozott Lukács József piarista tanár Debrecenből.

tásával a piaristák pozíciója nagymértékben romlott. A tanárok gyakran panaszkodtak levélben papellenes hangulatról, főként azt rótták fel, hogy az iskola minden jövedelme a tatai rendházhoz folyik be, így függ tőle. Hiába próbálkoztak a pedagógusok még a bányában is dolgozni a föld alatt és bányászözvegyeket támogatni, az évvégére a gimnázium helyzete tarthatatlanná vált.¹⁸

Az Állami Gimnázium szervezése

Ezzel párhuzamosan egy állami fenntartású gimnázium létrehozást tűzte ki célul a Magyar Kommunisták Pártja 1945-ben a széncsata néven elhíresült mozgalom egyik megvalósítandó állomásaként, amikhez meg volt a támogatottságuk, mind társadalmi, mind községvezetési szinten.¹⁹

Ennek első lépéseként 1945. október 29-én Felsőgalla nagyközség képviselő-testületének ülésén ismertették a VKM 38.341/1945. IV. ügyosztály leiratát a Felsőgallán létesítendő latinmentes gimnázium létrehozásának ügyében, mely a felsőgallai Polgári Fiú- és Leányiskolában kapna helyet és a négy bányászközség gondoskodna a fenntartásáról. A javaslat szerint a gimnázium a felsőgallai községi megjelölést és a jelzett tanéven folytatólagosan ingyen átengedi az épületet a polgári iskola.²⁰

A következő közgyűlés egyhangú határozattal kimondta, hogy a létesítendő intézmény neve: Bányavidéki Gimnázium, Felsőgalla legyen. A költségeket illetően az iskola államosítását határozták el a település nehéz anyagi helyzete, fizetésektelensége miatt, valamint mert a társközségek kizárólag a tanulók számarányában voltak hajlandóak a terhekhez hozzájárulni, Tatabánya közgyűlése pedig még a polgári iskolai tagozat és az általános iskola megszüntetését, valamint fiúk nagyobb arányú felvételét is feltételül szabta.²¹

1946. január és augusztus között a komáromi gimnázium felügyelete alatt már elkezdődött 1943-44-es tanévben III. illetve IV. osztályt végzett tanulók reáltagozatú gimnázium V. osztályára való felkészítése. Ők hivatalosan a Komáromi Állami Koedukációs Gimnázium tanulói voltak, de helyben tanultak. A fenntartásáról pedig Felsőgalla, Tatabánya és Bánhida községek, valamint a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. gondoskodott, az órákat pedig a polgári iskola tanárai tanították. Míg a felsőbb osztályos tanulókat a Tatai Piarista Gimnázium tanulóiból próbálták toborozni, addig az alsóbb osztályosok közt voltak népközségek, polgáris és más településeken tanuló diákok is.

¹⁸ Haraszti (2009) 123. o.

¹⁹ TÁGÉvk 3. o.

²⁰ T. Sárny (2006) 166. o.

²¹ TMJVL V/103. Felsőgalla 43-44/1945. kgy. hat.; TMJVL V/102. Bánhida község közgyűlési jegyzőkönyve 1945-47. 51. kgy. hat.; TMJVL V/101. Alsógalla község közgyűlési jegyzőkönyve 1938-1945. 21/1945 kgy. hat.; TMJVL Tatabánya község közgyűlési jegyzőkönyve 1945-47.-24/1945.; TMJVL V/104. Tatabánya község közgyűlési jegyzőkönyve 11/1946.kgy. hat.

Augusztusra kiderült, hogy a létesítendő gimnázium a tatabányai Erdei Iskolában kapna helyet és az állam vállalja az intézmény dologi kiadásait.²² Ezzel minden lehetőség adott volt már arra, hogy szeptemberben elkezdődhesse az oktatás az új tanintézményben. Bár eredetileg a piarista főgimnázium kapta volna meg az épületet, végül Osztrovszky György kommunista nemzetgyűlési képviselő és államosítási kormánybiztos mondta ki: neki a papok nem kellene, az iskola ügyéről tárgyalni nem hajlandó. Így a piarista főgimnázium működése lehetetlenné vált és augusztus 18-án bejelentették megszüntetését.²³ Később még felmerült ugyan, hogy az Állami Gimnázium oktatóinak számát többek közt piarista tanárokkal bővítsék és még Keresztury Dezső kultuszminiszterhez is írtak levelet ez ügyben, de nem érték el sikert. Ezzel a bányavidék oktatásából kiesett a szerzetesrend, majd 1948-ban a tatai gimnáziumot is államosították, 1950-ben pedig a szerzeteseknek is el kellett hagyniuk a rendházat.²⁴

1946. augusztus 22-én Tatabánya, Felsőgalla, Bánhida, Alsógalla bánya- és iparvidék képviselő-testületének iskolaalapítási javaslatát elfogadta a miniszter. A koedukációs gimnázium III-IV. osztálya, és a vele egyidejűleg megszervezendő reáلتagozat V-VI. osztálya az 1946-47. iskolaév kezdetével nyílt meg az erdei iskolában. Helyiségei egy ideig üresen álltak, majd a katonaság szállásolta be magát és az épület gimnáziummá alakításához szükséges bővítést is a katonaság végezte. Az előkészítő munkálatok után Nagy Miklós államtitkár a VKM, 103.928/1946.v.ü.o. számú rendelete alapján engedélyezte a „Tatabányai Állami Gimnázium” megnyitását az 1946/47. iskolai évvel.²⁵

A gimnázium első három éve (1946-1949)

1946 augusztusában Tóth József középiskolai rendes tanár, a VKM által megbízott igazgató már elkezdte a gimnázium tanulóinak toborzását értesítőkön és szülői értekezleteken keresztül és szeptemberre össze is gyűltek annyian, hogy el lehetett kezdeni a tanítást, pedig VII. osztályt nem is indítottak a tatai piaristákhoz járó diákok kérése ellenére.²⁶ A szeptember 10-i értesítésben a megbízott igazgató tudatja, hogy a tanítás szeptember 23-án, hétfőn reggel kezdődik az „Erdi Iskolában” és hogy a beiratkozást ezen időig meghosszabbítja. A Dolgozók Iskolájában szeptember 23-án délután 5 órára volt meghirdetve az első tanóra. Az iskola ünnepélyes megnyitása 1946. november 24-én vasárnap délelőtt 11 órakor történt a tatabányai Népházban, nagyszámú közönség előtt.

²² T. Sáray (2006) 167. o.

²³ Haraszti (2009) 99. o.

²⁴ TÁGEV 3. o.

²⁵ Létesítésének és fenntartásának összes dologi terheit a Magyar Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottsága vállalta (épület bővítése, bútorokkal, felszereléssel, tanszerekkel és könyvtárral való ellátása). A MÁSZ gondoskodott az épület karbantartásáról, fűtéséről, világításáról is. A dologi kiadásokhoz a négy község is hozzájárult. Az épület ekkor csak egy kelet-nyugati irányban elhelyezkedő szárnyból állt egy igazgatói irodával, egy tanári szobával, 9 tanteremmel, egy gondnoki szobával, egy vegytanszertárral és egy gondnoki lakással. Az iskola szomszédságában a mai „járványkórház” épülete 1950-ig az intézet kollégiumaként működött.

²⁶ TÁGEV 31-32. o.

Az iskolának helyet adó Erdei Iskolát 1937-ben hozta létre a bányavállalat a tüdőbajos- és vérszegény gyerekek részére egy festői erdős völgyben a központtól távolabb. 1942-ben hadikórházzá alakították és a háború után is a honvédség használta az épületet. Bár a rehabilitáció céljaira teljesen megfelelt az épület, az új funkció esetében már hátránynak számított.²⁷ Ugyanakkor a háború alatt teljes berendezését elhordták, az ablakok nagy része is megsérült és már az elején tanteremhiánnyal küzdöttek. A bővítést már a következő évben elvégezték, azonban még ezután is tanteremhiánnyal küzdött az intézmény évekig. Az osztálytermek felszereltségével is gond volt. Ezért az első tanévben a fizika oktatás is komoly problémákba ütközött, amit a tanulók és üzemek által adományozott kísérleti eszközökkel igyekeztek pótolni, illetve üzemi túrákkal.²⁸

A gimnázium létrejötte vonzó lehetőséget jelentett egyaránt a polgári iskolát végzettek számára, különösen az oktatásból eddig helyi szinten kimaradó lányoknak, és a feltörekvő, szegénysorban élő családok gyermekeinek is. Nekik azonban szükségük volt különbözeti vizsgára is. A tanulók szociális összetétele jórészt mégis a helybéli munkások gyerekei közül kerültek ki, csupán a felsőbb osztályokban voltak értelmiségi és felsőbb osztályokból való nebulók. Így kezdettől nagy hangsúly volt a szociális érzékenységen is, amit az év végén megalakult Segítőegyesület és a szülői munkaközösség felügyelt. Így jutottak a tanulók ingyen tankönyvekhez és tanszerekhez, napi szinten tejeskávéhoz, rendszeres étkezéshez, valamint karácsonyi ajándékokhoz. A tanulók mind fizettek tandíjat, ennek összegét azonban tizenegy csoportba sorolták a szülők keresete, családi viszonyai és a tanulmányi eredmény alapján határozták meg. Így a munkás- és parasztszármazásúak felvételt nyertek az első két évben. A tanulási eredmények természetesen elég erőteljes eredményeket mutattak, a könyv és pénzübeli ösztönzések ellenére is, de voltak átlagosan jól teljesítő osztályok, és korábban elképzelhetetlen számban kerültek egyetemre szegény sorsú gyerekek is.²⁹ Családi helyzetől függően ugyanakkor családi helyzetől függően tanulószobai foglalkoztatást is biztosítottak az iskolában, ahol többek közt szakkorrepetálás is folyt és nagy figyelmet fordítottak a hátrányos helyzetű és tehetséges tanulókra.³⁰

A tanári kar az előzőkhöz képest jelentősen változott, mivel a polgári iskola tanárai kevés kivétellel nem taníthattak a gimnáziumban, az új tanárokat a Vallás- és Közoktatási Minisztérium választotta ki és helyezte át más intézményekben. Így az első években nagyon gyakori volt a fluktuáció. 1946-ban 12 fő állású oktató kezdte meg az oktatást, számuk azonban a diákság számának növekedésével tovább nőtt.³¹

Az első tanári gárda tagjainak nagy műveltségű pedagógusokat küldött a minisztérium, akiknek a kezdetleges oktatási feltételek mellett, albérlésben voltak kénytelen élni

²⁷ Simonik (2006) 38-39. o.

²⁸ Pluhár (1996) 14. o.

²⁹ TÁGÉvk 45. o.

³⁰ TÁGÉvk 17. o.

³¹ T. Sárany (2006) 188. o.

távol családjuktól, szegényes körülmények között, albérletben.³² Ennek ellenére megál-
lás nélkül dolgoztak, délelőtt a nappali tanulókat, délután a Dolgozók Gimnáziumának
hallgatóit tanították, előkészítő csoportokkal foglalkoztak és a különbözeti vizsgákat is
le kellett bonyolítaniuk. Emellett bekapcsolódtak a helyi köz- és kulturális életbe. Ezek
jórészt történelmi, irodalmi és világnézeti népművelési előadások voltak, de Tóth József
igazgató verseskötetét is jelentetett meg 1947-ben. Valamennyien részt vettek az Igazo-
ló Bizottság munkájában, tagjai voltak az 1946. február 2-án megalakult Magyar Peda-
gógusok Szabad Szakszervezetének, a Nemzeti Segélynek, az 1945 nyarán megalakult
Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségnek (MADISZ), a Tatabányai Sport Clubnak és
kevés kivétellel a pártoknak (MKP, SZDP, Nemzeti Parasztpárt). Mindezt 400-800 forint havi
bérért heti 62-68 órában.³³ Körülményeiken bár próbáltak javítani, érdemben nem sike-
rült. Tóth József történelem-földrajz szakos igazgató és Fejérdy Győző latin-görög szakos
igazgató-helyettes mellett a következő tanárok kezdték meg az oktatást: Bárdos László
(történelem-latin-olasz), Nagy Margit (rajz-művészettörténet, ábrázoló geometria), Pataky
László (magyar-angol), Szalontai László (mennységtan-természettan), valamint az óraadók
közül Kósa István (testnevelés), Greguss Pál (vegytan-földrajz-természettan), Molnár János
(magyar-német), Kovács Béla (ének), Fekete Lajos (magyar-német). Közülük Bárdos László,
Greguss Pál, Molnár János, Pataky László, Rácz János kiemelkedő teljesítményt hajtottak
végre saját pályájukon. A kutatómunkájuk elismeréseként a Budapesti Műszaki Egyetem-
ről négy tanár – Fejérdy, Greguss, Rácz, Szalontai – is tudományos pótléket kapott.³⁴ Bár
hosszú távon nem sikerült megtartani a magas színvonalú gárdát, egyedül Molnár János
maradt hosszabb ideig.

Az 1946/47-es tanévben az érvényben lévő rendeletek alapján a tatabányai gimná-
ziumban is rendszeresen folyt a vallás- és hitoktatás, melyet az egyes vallásfelekezetek
hitoktatói végeztek. A tanulók zöme katolikus, kisebb részük református volt, de voltak
evangélikus vallásúak is és egy fő unitárius is. Izraelita felekezethez tartozó tanuló nem
volt a gimnáziumban.³⁵ 1947. március 7.-i kormányhatározat után azonban már a fakultatív
hitoktatás bevezetéséről kellett meggyőznie a tanulókat és szülőket a kötelező helyett.³⁶
Az országos propaganda ellenére ezzel még nem értek el sikert és májusban fel is függesz-
tették a folyamatot, 1948 elején azonban elkezdődött a nem állami iskolák államosítása,
ami hatással volt a gimnáziumban uralkodó közvéleményre. Végül Czeczey Zoltán VIII.
osztályos tanuló 1948. november 27-én a Diákszövetség döntése alapján javasolta, hogy
a „hit és erkölcs” elnevezésből az erkölcsant töröljék, mivel a vallásoktató a demokra-
tikus ifjú erkölcsi nézeteit ellentétes mértékkel nem osztályozhatja. A javaslatot a jelen-
lévő Szakács András hitoktató kényszerűen elfogadta, ráadásul egy VIII. osztályos tanuló
kérésére a hitoktató állásfoglalását jegyzőkönyvezték is. Nem sokkal később a református
hitoktatótól megvált az intézmény, mivel bírálta a fennálló demokratikus rendszert. Az új

³² Uo.178. o.

³³ Zombai (2009) 253. o.

³⁴ Pluhár (1996) 79. o.

³⁵ TÁGÉvk 75. o.

³⁶ TÁGÉvk 35. o.

korszak jelenként azonban már elindult az orosz nyelvi oktatás is, és a Szovjetunióba is lehetett már ösztöndíjat szerezni.³⁷

A gimnázium indulásával együtt indult meg az önképzőkör, mely a legtöbb ünnepet, megemlékezést megszervezte az első két tanév során. Leginkább a színjátszó kör aktivizálta magát (Molière: Botcsinálta doktor, Petőfi Sándor: Helység kalapácsa), de irodalmi, társadalomtudományi, természettudományi szakosztály is működött, később pedig a zene és sakk-szakosztály is alakult. A fontosabb fellépéseik a következő napok voltak: az 1848-as szabadságharc centenáriumi évének bevezető ünnepén a Népházban, az árvízkárosultak javára rendezett előadás, 1848-as ünnepségek, 1947. március 13-án az igazgató köszöntése József-napon,³⁸ megemlékezések a Köztársaság ünnepéről, a Szabadságharcról, a munka ünnepéről, Dózsa Györgyről, Arany Toldijáról, közreműködés az MSZMT kultúrestjein versszavalatokkal, és a Budapestvidéki Tankerület iskoláinak a kiállításán való részvétel 1947. május 20. és 31. az Ipartörténeti Múzeumban. Ezen a tatabányai gimnáziumot 60 diák és tanár képviselte és a fellépést (Bányászhimnusz, Helység kalapácsa, népi együttes) a rádió is megörökítette és a helyi lap is méltatással tudósított.³⁹ Az önképzőkör 1946 novemberében ünnepélyes keretek közt József Attila nevét vette fel, fő támaszai pedig a tanárok közül Pataki László, Rusvay Tibor és Bárdos László voltak.

Ugyanezzel párhuzamosan az ifjúsági szervezetek is aktivizálták magukat. Elsőként, a már 1928 óta létező Diákkaptár mozgalom, ami a gazdasági és közösségi munkához szoktatás volt a célja. Mivel növénytermesztésre nem volt lehetőség, főként csak az alagsorban termesztettek selyemhernyót a mozgalom 1949. március 7.-i megszüntetésig.⁴⁰

Emellett a diákönkormányzat az országos tendenciának megfelelően csatlakozott az 1947-ben megalakult Magyar Diákok Nemzeti Szövetségéhez (röviden Diákszövetséghez). Fő tevékenysége a tanulmányi versenyek hirdetése volt, de részt vettek osztályozó és értékelő konferenciákon, kapcsolatot tartott a város MADISZ szervezetével, idővel egy bizalmi testület keretein belül szervezte és irányította az iskola ifjúságának mozgalmi életét, a fegyelmi helyzet megszilárdítására saját kezdeményezésre intézkedéseket hozott, és tanulóköroket szerveztek.⁴¹ Mivel az érdekképviselő mellett a diákok művelődését is szolgálta, nagy hangsúlyt kapott a versenymozgalmak idején a „Tanulj jobban!” mozgalom is. Emellett társadalmi munkát is végeztek, mint például bekötő út építése vagy cukorkiosztás és a II. Világifjúsági Találkozóon való részvétel. Ugyanakkor az aktív mozgalmi élet gyakran a tanulás rovására történt. Bár tornateremmel nem rendelkezett még a gimnázium, de Kósa István vezetésével aktív sportélet is folyt az intézményben.

³⁷ Pluhár (1996) 16. o.

³⁸ TÁGÉVK 14. o.

³⁹ Iskoláink nagy sikerű kiállítása Budapesten. Komárom Vármegyei Dolgozók Lapja 1947. június 15; 4. o.

⁴⁰ TMJVL VIII./51. 1948-49. 3. doboz.

⁴¹ TÁGÉVK 18-19. o.

Az első időszakot az 1948. december 5.-i ünnepség zárta le, amikor felvette a Rákosi Mátyás Állami Gimnázium nevet. Az ünnepségre a Népházban került sor, a választást pedig a névadó példaértékű, „hazaszeretetével”, „emberségével”, történelmi cselekedeteivel indokolták. A legenda szerint kisebb botrány is történt, amikor egy nagy Sztálin-portré szemét kiszúrták. A tettet, bár nem sikerült bizonyítani, Gáll István hallgatóra fogták, akinek apja tanár volt, és erre hivatkozva kizárhatták az oktatási intézményből.⁴²

1949 márciusában a tanári kar egysége is megtört, amikor Szanyi István és Csetényi József panaszt emeltek a gimnázium vezetősége, főként Tóth József igazgató és Fejérdy igazgatóhelyettes ellen a Budapest Vidéki Tankerületi Főigazgatóságnál. A feljelentésből egy szerteágazó, kusza vizsgálat lett, mely során a teljes tanári kart kihallgatták és többen távoztak.

A „fordulat éve” után egy évvel a gimnázium tanári karából a politikailag legelkötelezettebb tanárok – Rácz, Fejérdy, Szanyi, Németh – távoztak, így a politikailag egyik legmegbízhatóbb város egyetlen gimnáziumában a tanítók közt alig maradt párttag. A kezdő tanári gárdából Tóth József és Pataky László már 1948 szeptemberében, az új tanév kezdetén távozott, Szalontay László pedig a következő évben távozott, 1950-ben pedig Greguss Pál és Kósa István ment el.⁴³ Bárdos László esetére a későbbiekben még visszatérek.

Az ötvenes évek hazai oktatáspolitikája

Iskola és politika

Az 1950-es szocialista tanterv célja már nyíltan az volt, hogy „tanulóifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgáiraivá, a dolgozó nép hűséges fiaivá, a szocializmus építőjévé nevelje”. Az egységes, állami iskolarendszer megteremtése Magyarországon ugyanakkor együtt járt az iskolaügy szereplőinek fokozottabb ellenőrzésével. A fölöttük való kontroll erősödése miatt sokan kényszerültek elhagyni korábbi helyüket, legyenek akár tanárok, diákok vagy az oktatásirányítás szereplői. Az egyházi, községi, a magán- és az alapítványi iskolák államosításával kiépült egységes fenntartású iskolarendszer hatékonyabb működése érdekében a tanügyigazgatás rendszerét is átszabták. A mélyreható, strukturális átalakítás radikális személycserékkel párosult. A vallás- és közoktatási miniszter Ortutay Gyula szerint „az iskolaügy elsőrendű politikai és hatalmi ügy, az elemi oktatástól kezdve a felsőfokig, mert az elemi fokon is éppen úgy, mint az egyetemen arra tanítják a növendékeket nyíltan vagy burkoltan, hogy az államhatalom különböző posztja-in hogyan viselkedjék és vezesse a hatalom érdekében az ország népét.”⁴⁴ Mivel az oktatási

⁴² Pluhár (1996) 13. o.

⁴³ Az első tantestület nívójára bizonyították, még a testnevelő tanár Kósa István is folytatott tudományos tevékenységet atlétika és tenisz témákban. T. Sáray (2006) 176. o.

⁴⁴ Ortutay (1949) 291-292. o.

ágazat stratégiai jelentőségét a hatalom felismerte, ezért a terület munkáját irányító VKM munkáját presszió alatt kényszerült végezni.⁴⁵

1950-ben megszüntették a 8 tankerületi főigazgatóságot és az 1210/57-1949(IX.) VKM rendelet újraszabályozta az új főigazgatók munkakörét. A 27 főigazgató közül 9 munkáskáder volt, és a többi megbízható vezető helyettesei is mind munkáskáderek voltak. Mindezek ellenére a VKM munkáját a pártvezetés folyamatosan heves bírálattal illette. A szükségesnek vélt személycserék kapkodássá fajultak.

A káderkérdésben bekövetkezett kudarcokért a pártvezetés a minisztériumot tette felelőssé. A vádak a következők voltak: 1.) A párt alapvető feladatait úgy hajtották végre, hogy az túlhajtva, több kárt okozzon, mint hasznot. 2.) A párt határozatainak egy részét elszabotálták, vagy az „apolitikus” és reakciós káderekre való hivatkozással végrehajthatatlannak minősítették. 3.) Bürokratikus módszerekkel, a vezetés passzivitásával és a munka anarchikus tervszerűtlenségével megbénították a VKM vezető és ellenőrzési munkáját – főleg azzal a céllal, hogy szabad utat engedjenek a klérus és más reakciós erők helyi tevékenységének. 4.) A pedagógusok nevelésének elhanyagolásával és a kontraszelekció-szerű káderkiválasztással igyekeztek konzerválni a reakció befolyását a pedagógusok körében. És szabotázsra törekedtek a költségvetés körében is.⁴⁶

Ilyen vádak természetesen nem maradhattak következmény nélkül. A kommunista éberség és az ellenőrző munka fokozása nem egy esetben ellenséges elemek leleplezésére vezetett. Mindezek következtében folyamatossá váltak a felelősségre vonások. Az elbocsátások, leváltások mindennaposak voltak. A minisztériumra nehezedő politikai preszió akkora volt, hogy az helyenként már az érdemi munkavégzést is gátolta. A radikális átalakítások – pl. iskolák államosítása – ellenére a változások ütemét a pártvezetés nem tartotta elégségesnek. 47 Többször is keményen kritizálta az MDP vezetése az oktatásügy

⁴⁵ Zombai (2009) 252. o.

⁴⁶ Uo. 253. o.

⁴⁷ Egy eset a sok közül, amit Zombai mutat be tanulmányában: *„Újabb tankönyveinkben és különféle kiadványainkban sorozatosan fedeztünk fel olyan politikai hibákat, a szöveg közé rejtett kétértelmű kifejezéseket és szándékos torzításokat, melyekben kétséget kizáróan benne van az ellenség keze. Ki más ír be osztályidegen elemek közé deklasszáltak helyett deportáltakat, ki számára felel meg gyorsírás tankönyvi szövegnek a pici, bácsi, Rákosi szavak egymásutánja, ki nevezi gátlástalanul az egyik vipera-fajtát a tankönyvben „rákosi viperának”, ha nem az ellenség? Tankönyveink és kiadványaink felelősei sorra mulasztják el a kötelező éberséget. Bács-Kiskun megye oktatási osztályán több kulák dolgozott, az iktató is kulák volt.”* Nemsokára a bűnösök is megnevezésre kerültek. A pedagógiai tanszékről Kemény István gyakornokot eltávolították, „akiről kiderült, hogy deményista frakciós volt, és a szovjet pedagógiai szakirodalmat meghamisítva adta le.” Ugyanezen az iraton keresztül mutatja be az oktatási rendszer felmerülő problémáit: *„Igen gyakran megszakad a vezetés folytonossága, s mindez akadályozza, lassítja a vezetés és a káderek stabilizálását, a káderek megismerését és fejlődését. Hosszú idő óta nem tudunk betölteni fontos vezető funkciókat. A minisztériumban különösen a főosztályvezetői funkciók betöltésének hiánya nehezíti a vezetés munkáját (nevelési főosztály, műszaki felsőoktatási főosztály, általános iskolai főosztály, személyzeti főosztály, stb.). A fluktuáció számszerű képe a következő: az 1951. novemberi statisztika alapján az ügyintéző dolgozóinknak csak 5%-a dolgozik 1949-óta jelenlegi beosztásában, 26,4%-a 1950 januárjától és az ügyintézők 67,5%-a 1950 második fele óta. ...A középiskolai főosztályon 1 év alatt bekerült 16 elvtárs, ugyanezen idő alatt húszan kerültek el a főosztályról más területre. A bekerülő 16 elvtárs közül még az év folyamán 4-en már át is mentek más területre. A felmerülő hibák között a jelentés megemlíti a nem megfelelő káderkiválasztást, a szakfőosztályok részéről megnyilvánuló türelmetlenséget, és nem utolsósorban az átszervezések miatti folyamatos változásokat.”*

irányítását, ami az 1950 március 29.-i határozattal vette kezdetét („Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium munkájával kapcsolatos kérdésekről”).

Az oktatási rendszer gyökeres átalakítására vonatkozó terveket az általános iskola felső tagozatában, mind a közép- és főiskolákon kettős vonalon kellett végrehajtani, egyrészt normál szervezeti úton, másrészt tanfolyamokon keresztül. A legnagyobb hangsúlyt továbbra is az oktatási intézmények szociális összetételének javításán volt munkás- és szegényparaszt családok gyerekeinek felvételével (középfiskolákba akár 8-10.000 fővel), valamint a felvettek lemorzsolódásának megakadályozásán volt. Ezt segélyekkel, valamint tanulószobák beindításával próbálták elérni.

1950. január 4-én a Magyar–Szovjet Társaság helyi szervezete levélben utasította az iskolák igazgatóit, hogy M.Sz.T. szervezeteket alakítsanak. Ennek három vezető tagját a párttagok közül kellett megválasztaniuk. A levél szerzői ellentmondást nem tűrően közölték, hogy el kell érniük, hogy az iskola tantestületének 100 százaléka tag legyen. Nehogy valaki kimaradjon, jelezniük kellett a megalakult vezetőségnek és azoknak a kollégáknak a névsorát, akik nem voltak hajlandók a M.SZ.T.-be belépni.⁴⁸

A kitűzött célok megvalósítása érdekében a „régvi világ csökevényeit” az iskolából ki kellett gyomlálni. Így a polgári mentalitás és értékvilág számos eleme, az idealista világnézet száműzetett az iskolák falai közül. A társadalom problémáira csak materialista válaszok születhettek, ami gyakran tragikomikus helyzetekhez vezetett.⁴⁹ A problémák kiküszöbölése és az ideológiai káosz elkerülése érdekében a tanárok számára központilag határozták meg azt, hogy mit és azt is, hogy hogyan tanítsanak. A helyes módszerek elsajátítására többféle mód állt rendelkezésre: továbbképzések, szovjet szakirodalom (Goncсарov, Jeszipov, Kalinyin, Krupszkájа, Makarenko), nevelési és egyéb értekezletek, politikai fórumok. Ugyanakkor más pedagógia irányzatok (gyermektanulmány, „polgári” reformpedagógia) nem juthattak szóhoz, a tradicionális magyar pedagógiai gondolkodás jó néhány élő és alkotó képviselője sem (Prohászka Lajos, Karácsony Sándor, Korniss Gyula).⁵⁰

Az élesedő osztályharc nevében a hatalom sorozatos támadást intézett az ellenségnek kikiáltott társadalmi csoportok ellen. Ennek vezénylete az oktatásügy területén a VKM feladata lett volna. A végrehajtó szerepre kárhoztatott és a politikai támadások keresztüztüztében álló minisztérium a folyamatos kádercserék és az irreális elvárások miatt azonban rengeteg hibát elkövetett.

(MOL XIX I-5-b-1040/biz-1952. Kovács József miniszterhelyettes: A kádernemű kérdései 1952. március 18.)

⁴⁸ A jelentkezésre vagy annak elutasítására a tanároknak összesen 11 napjuk volt.

⁴⁹ Egyik ilyen eset a budapesti Vendel utcai kollégium egyik tanárának a története. Őt saját diákjai jelentették fel, mert felkészületlennek tartották. A feljelentésben a tanuló saját tapasztalatait összegzi: „Legfontosabb tantárgyunk a politikai gazdaságtan. Már az első órán olyan tartalmú volt az előadás, ami nem felelt meg a tantárgy komolyságának. Pl.: Marx mint gazdag gyáros halt meg, és az ősemler azért félt a piros golyóbistól, mert nem kapott materialista nevelést, de 18 hónapos unokaöccse már nem fél a sötétiségtől, mert ő materialista nevelést kap.” Zombai (2010a) 30. o.

⁵⁰ Zombai (2011) 483. o.

A minisztérium presszió alatt hozott, át nem gondolt döntéseinek következményei – ilyenek többek között az évközi tanárcserék – igencsak megnehezítették az iskolákban folyó érdemi munkavégzést. A rohammunkában történt intézkedések miatt nemegyszer kaotikus állapotok alakultak ki az oktatásban és az oktatásirányításban is. Ezt fejték meg a plusz teherként jelentkező és rengeteg energiát lekötő teljesen felesleges, adminisztratív munkákkal.⁵¹

A Sztahanov-mozgalom az iskolákban

A háború utáni újjáépítés lázában az emberek országszerte hatalmas energiákat mozgósítottak otthonaik, környezetük, munkahelyük helyrehozására. Az akkor élők áldozatos munkájuknak köszönhetően egy lerombolt országot néhány év alatt élhetővé varázsoltak. A hatalom azonban az ideológiának megfelelő szebb jövő érdekében egyre inkább elvárta a lakosságtól a többletmunkát. A kezdeti lelkesedést, az önkéntességet a kényszerek váltották fel. A munka és tanulmányi versenyek, különböző versenymozgalmak célja a legkisebb ráfordítással a lehető legtöbbet kipréselni a társadalomból. Ez a szemlélet a termelés és az oktatás területén egyaránt érvényre jutott. Jellemzője volt, hogy a kimutatott teljesítmények és a valóság között gyakran éles szakadék tátongott. Az eredményeket igyekeztek számszerűsíteni és egymással összevetni. A kimagasló teljesítményeket a hivatalos propaganda a rendszer sikerének tudta be, míg a gyengén teljesítőket a szabotázs vádjá fenyegette.

Az oktatásban megjelent ez a fajta munkamozgalom. Ennek a folyamatnak a részeként kerültek megszervezésre az országos tanulmányi versenyek és mozgalmak. Ezek a mozgalmak rendszerint kötődtek egy-egy évfordulóhoz, vagy valamilyen kiemelkedő fontosságú politikai eseményhez, így a média fokozott figyelmére számíthattak. Ugyanakkor minden esetben hangsúlyozták az önkéntességet is.⁵²

Azonban a szűk időkeret, vagy más akciók meghirdetése miatt ezek a kezdeményezések rendszerint hamar elhaltak. Némelyikről már meghirdetése pillanatában lehetett tudni, hogy nem lesz hosszú életű. Voltak viszont olyan kezdeményezések, melyek a korszakban folyamatosan jelen voltak. Ilyenek voltak a lemorzsolódás elleni küzdelmek, tanulmányi versenyek, klerikalizmus elleni harc és békekölcsön mozgalom.

⁵¹ Így fordulhatott elő például, hogy a 128/1949. sz. körlevél 4 pontból álló munkaverseny-felhívást közölt a Szülői Munkaközösséghez, amit a 132/1949. sz. körlevél leállít azzal, hogy akkor más fontos versenyt hanyagolnának el. December 15-én 136/1949. sz. minisztériumi körlevél szülői értekezletet hívott össze december 16-ra. A 144/1949. sz. rendelet december 31-én kimutatást kér január 3-ra a tanulók szociális összetételéről. Tehát a karácsonyi szünet alatt, mikor a pedagógusok, diákok szabadságon voltak. 1950. január 31.-én körtelefonon február 1. reggel 8 órára kérték a pedagógusok adatait.

⁵² Zombai (2010b) 62. o.

Harc a lemorzsolódások ellen

Természetesen a nagyarányú lemorzsolódást (23,61%-os bukási arány, amiből 19% munkás vagy paraszt) is a „sötétben bujkáló ellenség” számlájára írták és nem mulasztották el a Vallás- és Közoktatási Minisztérium munkájának a kritizálását sem ennek kapcsán, mert az általuk kimutatott statisztika szerint a bukások okai között az első helyen „szellemi ok”, vagyis intelligenciahiány áll.⁵³ A jelentéssel kezdetét vette az ötvenes évek egyik legjelentősebb oktatásügyi mozgalma, a lemorzsolódás elleni küzdelem. Anyagi nehézségek és családi okokból elsősorban a dolgozó parasztság gyermekei morzsolódtak le. A VKM előterjesztés szerint a dolgozó parasztság egy része előtt nem elég világos gyermekeik iskoláztatásának jelentősége⁵⁴

A Rákosi Mátyás Gimnázium az ötvenes évek elején

Az egyre élesebbé váló osztályharc alól a tatabányai pedagógusok sem vonhatták ki magukat. A fojtogató politikai légkörben a tantestületi tagok megszólalásai helyenként a Szabad Nép propagandisztikus szövegeit tükrözték. A gimnázium nevelőtestületi ülésein elhangzott frázisok miatt a jegyzőkönyvek olvasóiban helyenként olyan érzés alakul ki, mintha a résztvevők politikai szemináriumon és nem tantestületi ülésen vettek volna részt.⁵⁵ Persze csupán ezek alapján a testület minden tagjának valódi meggyőződésére nem lehet következtetni és más intézmények iratanyaga is hasonlóan átpolitizált képet mutat a korszakból. A politikai célok elérésére bármely tárgy oktatása során volt mód.⁵⁶ Pl. a kémia óra alkalmat nyújtott a szocialista hazafiság megteremtésére, míg a testnevelő szerint csak az ép, erős egészséges hazafi képes hazáját megvédeni.⁵⁷

A „testvéri” Szovjetunió melletti szilárd elkötelezettségnek bizonyítéka az orosz nyelv preferálása is. Ennek szimbólumaként a gimnáziumban a tanév századik óráját összevonva tartották meg. A „jeles” eseményre a nyolc, oroszul tanuló osztály mellett számos vendég, többek között a sajtó képviselői is meghívást kaptak. Az ünnepségen szavatelok, párbeszédok, népdalok hangzottak el orosz nyelven. A himnusz után – a rendezvény zárásaként – a résztvevők levélben fordultak a Szovjetunió magyarországi konzuljához, melyet magyarul

⁵³ A jelentés szövege a minisztériumot bírálta, mert – „szerintük a megbuktatott munkásdiákok 40,42%-a, a parasztdiákok 43,98%-a, viszont az „egyéb”-nek mindössze 15,6%-a bukott meg szellemi visszamaradottság miatt. Mindezen okok figyelembevételével felhívták a figyelmet, hogy „a lemorzsolódás elleni küzdelem döntő tényezője a tanulás átmeneti megkönnyítése a dolgozó osztályok gyermekei számára, mert elsősorban ezzel tudjuk a szülők és a diákok előtt az iskola vonzerejét növelni.”

⁵⁴ DokMOktPol. I. 411. A lemorzsolódás problémája alsó-, közép-, és felsőoktatásunkban. Zombai (2011) 481. o.
⁵⁵ Pl. „Mi a mi hazafiságunk, a szocialista hazafiság? Dolgozó népünk szeretete, a népért való küzdelem, a nép elért eredményeinek megvédése, a világ valamennyi dolgozójának szeretete és elsősorban szeretet és hála a Szovjetunió iránt. Mászt is jelent azonban ez a hazaszeretet. Gyűlöletet is jelent, gyűlöletet a dolgozó nép ellenségeivel szemben.”

⁵⁶ Például „a növénytanal és állattannal kapcsolatban mód nyílik a fajnemesítés kérdésének megtárgyalására, és ezen keresztül Magyarország, a népi demokráciák és a Szovjetunió népgazdasági tervének ismertetésére.”

⁵⁷ TMJVL VIII./51. Árpád Gimnázium iktatott iratai, 51. doboz. Tantestületi értekezletek jegyzőkönyve 1950. december 20.

is felolvastak. „Köszönjük Önöknek, hogy ma, a századik orosz órán oroszul köszönhetjük meg hazánk felszabadítását és új életünket. Mi Önök nélkül kizsákmányolt proletárok boldogtalan gyermekei lennénk, most szabad nép boldog fiataljai vagyunk és Rákosi elvtársról elnevezett iskolánkba készülünk munkás és boldog életünkre.”⁵⁸ De ugyanakkor az orosz nyelv tanításának feltételi már nem voltak biztosítva: „Kérem, hogy orosz tagozat tantervét, irányító tanmenetét szíveskedjék mielőbb megküldeni. Ugyancsak felvilágosítást kérek az ebben a tagozatban tanítandó orosz nyelvkönyvről is.”⁵⁹

A pedagógusok munkáját a sorozatos ellenőrzések sem könnyítették meg. A Komárom Megyei Tanács Oktatási Osztályának kiküldött képviselői rendszeresen látogatták és véleményezték a gimnáziumban folyó munkát. Az egyik tatabányai vizit után ilyen tanácsokkal halmozták el a pedagógusokat: „Cél az, hogy elősegítsük a tanulóknak a dialektikus materializmus alapját képező természettudományos világkép kialakítását. Szüntelenül harcolnunk kell a tanulóknak és a környezetükben még meglevő idealista világnézet maradványai ellen. Először is azt kell elérnünk, hogy a konkrét tények megismertetése révén meggyökeresítsük a tanulóknak a dialektika alapvető törvényeit. A természeti jelenségek megismerése csakis a dialektika módszerének segítségével érhető el. A dialektikusan fejlődő természet helyesen megszervezett tanulmányozása alapul szolgál a marxi-lenini világnézet kialakulásához. A nevelőknek tehát ismerniük és tantárgyaikban alkalmazniuk kell a dialektikus materializmus módszereit. A tanárnak minden egyes tétel tárgyalásánál szem előtt kell tartania e módszer alkalmazását az így felépített előadás alapján. E megvizsgált természeti tényekből azután önként adódnak a materialista következtetések a tanulóknak számára.”⁶⁰

Ugyanakkor a következő összegző jelentés is sokat elárul a tanügyi felügyelők munkájáról: *A Tatabányai Állami Rákosi Mátyás Gimnázium nemcsak maga is fiatal iskola, de a tantestülete is általában fiatalokból áll, sőt a legfiatalabb korosztályt képviselik, még tulajdonképpen tanári képesítéssel sem rendelkeznek. A tanév kezdete óta elmúlt néhány hónap alatt ez a gyakorlatból álló fiatal csapat is felzárkózott az, idősebbekhez. Beleépült a tatabányai gimnázium lassanként az egész országban híressé váló jó szellemébe, lépést tartva annak a munkának az ütemével, melynek az elismeréseképpen Rákosi Mátyás, a magyar demokrácia legnagyobb alakja, a magyar munkásmozgalom hőse, méltónak tartotta az intézetet arra, hogy róla nevezzék el. Meggyőződésünk, hogy ez a fiatal tantestület a tanév folyamán teljesen összekovácsolódik, és az eddigienél is jobb, eredményesebb munkát végez majd egy új, a szocializmus építésére felkészült magyar értelmiség nevelésében. Ehhez a munkához kívánunk bányász köszöntéssel jó szerencsét.*⁶¹

⁵⁸ KVDL 1950. február 5.

⁵⁹ TMJVL VIII./51. 1951. 6. doboz. 1952. szeptember 4. jegyzőkönyv.

⁶⁰ TMJVL VIII./51. 51. doboz. 1950. október 25. Természettudományi tanulmányi felügyeletet követő értekezlet jegyzőkönyve. Karakas Lajos felügyelő előadása.

⁶¹ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Jegyzőkönyv iskolalátogatásról (205/1948-1949).

A lemorzsolódás Tatabányán

A probléma országos jellegű volt, így Tatabányán is megfigyelhető volt ez a tendencia. A lemorzsolódások megakadályozása érdekében a minisztérium folyamatosan jelentést kért a kimaradókról. Ezek alapján kiderült, hogy 1949 őszén volt, aki orvosi javaslatra fejezte be tanulmányait, mások költöztek, de olyan is volt, aki egyszerűen nem járt be az iskolába, annak ellenére felvették, és inkább inasnak szegődött. A lány tanulók sokan pedig inkább gyors- és gépírást akartak tanulni az iskola helyett, ezért maradtak ki.⁶² Amikor a lemorzsolódás már elérte az 5%-ot a DISZ-tikár (Golub Mihály) és az iskola akkori igazgatója (Piskolti Béla) vezetésével a Rákosi Gimnáziumban is megindult a harc ellene. Természetesen itt is az ellenség aknamunkája van a háttérben, akik arra biztatják a diákokat, hogy menjenek inkább az üzemekbe, vagy gépírónőnek, mert a Gimnázium nem képesít semmire és előbb fogsz keresni is. Ezt követték az elbeszélgetések a kimaradni szándékozókka és kultúrelőadások a rászorulóknak és végül a diákokat alkalmazó üzemek feljelentése.⁶³ A lemorzsolódást azonban nem sikerült megállítani és az 1951/52 tanév második félévének kezdetére már 27-en nem jártak iskolába, a fiúk osztályában pedig 41 tanulóból 26 hiányzott rendszeresen az óróról.⁶⁴

Iskolai versenyek

Ahogy már említésre került, a munkaversenyek Tatabányán sem korlátozódtak pusztán a bánya vagy más ipari üzemek részvételére. A Rákosi Gimnázium tanulói és tanárai is aktívan bekapcsolódtak ezekbe a mozgalmakba. Ilyen volt az 1950. április 4-én az Oleg Kosevoj⁶⁵ tanulókör által hirdetett tanulmányi verseny, mely végül az ellenkező hatást érte el, és nem sikerült teljesíteni a felajánlásokat, a 4,72-es félévi tanulmányi átlag áprilisra 4,63-ra csökkent.⁶⁶ Ennek ellenére a Dolgozók Lapja két hónappal később lelkesítő cikkben számolt be az örömteli hírről, hogy a Rákosi Gimnázium 127 tanulója túlteljesítette kongresszusi felajánlását és díjak kiosztása mellett a szülők hosszasan és lelkesen üdvözölték a Pártot, Rákosi elvtársat, majd táviratban köszönték meg Rákosi elvtársnak a segítséget.⁶⁷

⁶² A gyorsírást tanító dr. Radnai jegyzetét alkalmazza, de a diktátumok szövegét a Szabad Nép és a Népszava c. újságokból veszik. Közben megmagyarázza a politikai szövegek értelmét, különös tekintettel az idegen szavakra (imperializmus, agresszió stb.). Gyorsírás alatt a tanulókat állandóan csoportosítja és órák alatt külön diktál a 60, 80, 100-as fokozatot elért tanulóknak. A tanulmányi átlag az elmúlt 4 hónap alapján átlag 60-as sebesség. A jelenlegi összlétszám 114/101 nő és 13 férfi. TMJVL VIII./51., 4. doboz.

⁶³ A feljelentések alapját a Közoktatásügyi Minisztérium 1281-6/1951.V főosztály határozata képezte, a Minisztertanács 157/1951.VII.7./MT számú rendeletének 10-11. §-a végrehajtására. Lényege, hogy az iskolák vezetőinek kötelességükké tette a középiskolás tanulókat alkalmazó üzemek ellen a Járási Tanács VB-nél, mint rendőri büntetőbírósnál a feljelentés megtételét, mert a rendelet ellenére középiskolai tanulókat alkalmaztak és így elvonták őket tanulmányaik folytatásától. Ezzel a cselekedetükkel a rendelet szerint az ötéves terv műszaki káderutánpótlását veszélyeztették. Maga a rendelet viszont a vállalatok érdekeivel állt szemben, a gazdasági érdek pedig rendszerint erősebb volt.

⁶⁴ TMJVL VIII./51., 6. doboz. Statisztikai elemzés a dolgozók középiskolai félévi jelentéséhez. 1952. február 23.

⁶⁵ Oleg Kosevoj (1926–1943) mitikus szovjet partizánfigura, az „Ifjú Gárda” egyik vezetője (szerk.).

⁶⁶ Ebben a tanévben hétfokozatú skálán értékelték a diákok teljesítményét, így a 4,6 közepesnek számított.

⁶⁷ KVDL 1950. június 5.

Több eredményt ért el az 1949. február 15-én a miniszter és a szakszervezet által tanárok számára hirdette meg a „Nevelj jobban!” mozgalom, melynek eredményeként március 1. és május 31. között került megrendezésre az „első nevelési munkaverseny”. Még ugyanebben a hónapban miniszteri rendeletre új testnevelési és sporttömegmozgalmat indítottak, az úgynevezett „Munkára, harcra kész”-t és az ózdi diákok ki is hívták a Rákosi Gimnázium tanulóit a versenyre. Az előbbi összekötötték az intézmény új épületszárnyának átadásával és az ünnepség révén a klerikális reakció ellenséges tevékenységének hangsúlyozásával.⁶⁸

A vizsgált időszakban az iskolai tanulói és dolgozói versenyek keretében mérték össze tudásukat, munkájukat, kitartásukat. Szinte nem volt az iskolai életnek olyan területe, ahol a versenyszempontok nem érvényesültek. Így hívhatta ki a Pápai Általános Leánygimnázium énekkara mennyiségi és minőségi munkaversenyre hívta ki a Dunántúl összes középiskoláinak énekkarát; és így jött létre a tisztasági „Miénk az iskola” országos mozgalom a következő évben. De 1952-ben a Révai tanulószobai foglalkozások keretében az elégtelenek ellen is versenyt hirdettek. Az 1952-es tanévben a Révai tanulószobai foglalkozások keretében nyilvános versenyt hirdettek az elégtelenek ellen.

Ugyanakkor olyan témákban is hirdettek meg iskolai versenyeket, mint a feketevágás elleni küzdelem. 1952-ben pedig Rákosi születésnapja kapcsán egy tanulmányi verseny is kiírtak a nevével fémjelzeve.

A tanárok szociális helyzete

A kiépülő új rendszerben minden téren a munkásszármazású megbízható káderek kerültek vezető pozícióba, mint azt az egyesített város első polgármesterének és a helyi sajtó vezetőjének esetei mutatják, akik nyolc osztályt és szakipari képzést végeztek csak el, a tanárok által írt tudományos alaposságú cikkek ellenére. Beszédesebb az a tény is, hogy amikor 1949. április 1-én központilag rendelték el selejtezést az iskolai könyvtárakból, a létrehozott „lektori bizottságok”-ba tanárok helyett bányászok, villanyszerelők és vasöntők vettek részt. Máskor pedig abból támadt nézeteltérés, hogy egy a MADISZ helységében szervezett táncestélyre, melyet egy művészeti szabadiskola javára szerveztek, a tanárok helyett szakszervezeti és munkásmozgalmi vezetőket hívtak meg.⁶⁹

Így lehet az, hogy rendkívül magas volt a fluktuáció a tanári karban az első tíz évben: ez alatt az időszak alatt összesen 75 fő tanított a gimnáziumban, rendszerezések voltak az átszervezések, az oktatók folyamatos áthelyezése, ami a tatabányai gimnáziumban is sok gondot okozott és időnként felszínre kerültek az értekezleteken. Ugyanakkor több olyan

⁶⁸ Addig az iskolában bár zajlott egyházellenes propagandatevékenység, de ilyen nyíltan és ennyire utasításszerűen (egy esetet kivéve) nem. Az iskolai hittanórák látogatása ekkora már megszűnt, de a templomlátogatás még gyakori volt a diákok körében. Ezért néhány oktató vasárnapi programokat is igyekezett szervezni.

⁶⁹ Zombai (2009) 254. o.

eset is előfordult, amit Dienes László 1949. szeptember 14.-i áthelyezési utasítására vonatkozólag válaszoltak a gimnáziumból.

„Főigazgató asszony!

Jelentem, hogy Dienes László nevű tanár a tatabányai Rákosi Mátyás Gimnáziumban nincs és nem is volt. A miniszteri rendeletet mellékelten visszajuttatom azzal, hogy valószínűleg tartom, hogy épp az illető tanárnak kell a mi gimnáziumunkhoz kerülnie, mivel fölterjesztésben már jelentettem, hogy Rácz tanárnak innen Székesfehérvárra való áthelyezése miatt intézetünknek sürgősen szüksége volna mennyiségtan-fizika-kémia szakos tanárra.

1949. szept. 22. dr. Molnár Péter. mb. ig.⁷⁰

A másik visszatérő probléma a tanárok lakás kérdése volt, amit nem, vagy csak nagyon nehezen tudtak megoldani. A legkiugróbb eset Molnár János esete, akit ki akartak telepíteni albérletéből, arra hivatkozva, hogy ott kulturális intézményt hozzanak létre, ami végül kocsma lett volna. Ugyan elintéződött a tanár ügye, később azonban egy szobát el kellett falaznia. Kulturális intézmény azonban továbbra sem került bele, hanem idővel valaki használatba vette. Más esetben az egyik tanárnőnek kellett elhagynia a lakását, mivel azt Szállító és Szolgáltató vállalat egyik dolgozója kiszemelte magának.⁷¹

Történelemtanítás a gimnáziumban

A tanárok

Ezután a kissé hosszúra nyúlt bevezető után mutatnám be az intézmény történelem oktatását. Először a tanári gárdával kezdve. Az induláskor két történelem szakos tanár tanított: Tóth József igazgató és Bárdos László.

Tóth József már 33 évet maga mögött tudhatott a tanári pályán, mielőtt Tatabányára került volna feleségével Kaposvárról. Ő azonban az igazgatói teendői mellett csupán a III. a osztály számára tartott történelem órákat és tatabányai pályafutása is rövid életű volt: 1948-ban áthelyezték a Kispesti Állami Gimnáziumba.⁷² Itt léte alatt keresete 514 forint volt, ami mellé 48 forintot kapott a minisztériumtól, a MÁK RT. viszont komolyabb összeggel hozzájárult munkájához.⁷³

Bárdos László sokkal inkább meghatározó a gimnázium első éveinek életében, hiszen a tanítás mellett komolyabb közéleti és tudományos tevékenységet folytatott az egész város életében, aminek emlékét ma is őrzik. Érdemes ezért röviden az életútját is bemutatni. 1909-ben született Sátoraljaújhelyen, tanulmányait viszont már Kál-Káplonán és Egerben

⁷⁰ TMJVL VIII./51. 4. doboz. Dienes László áthelyezése az Újpesti Állami Könyves Kálmán Gimnáziumba.

⁷¹ Zombai (2009) 256. o.

⁷² TÁGÉvk 17. o.

⁷³ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Tanárok segélyezése (604/1948-1949).

végezte. Kezdetben az egyházi pálya érdekelte és szerzetesnek készült, ezért Rómában töltött több évet ösztöndíjasként és filozófiából doktorált. Idővel mégis inkább a tanári pálya felé fordult és a Pázmány Péter Tudomány Egyetemen folytatott történelem-latin szakos tanulmányokat. Tanári diplomájának megszerzése után ismét Olaszországban, Peruggiában tanult művészettörténetet valamint olasz nyelvet és irodalmat. Hazatérve házi tanítóként és óraadó tanárként dolgozott több városban (Beregszász, Szombathely, Budapest), 1945. augusztus 9-én pedig Celldömölkön igazolta magát a háború után.⁷⁴

Végül rokonaihoz költözött Bánhidára feleségével és két gyerekével együtt.⁷⁵ Így került be 8 év tanári szolgálat után a Tatabányai Állami Gimnázium kezdő gárdájába főállású oktatóként, aminek hamar egyik meghatározó tagja lett. Emellett pedig a Bányatársulat II-es számú (később József Attila nevet viselő) Általános Iskolájában is folyamatosan tanított óraaadóként, hogy kiegészítse fizetését. Az első gimnáziumi évében 38 órát tartott összesen (latint és mindennapi kérdéseket is beleszámítva), amiért 430 forintot kapott alapbérben és még 172 forintot plusz juttatásként a MÁK RT.-től, a Vallás és Közoktatási Minisztériumtól pedig családja és szolgálati éveit után 147 forintot.⁷⁶ Aktivitását jellemzi, hogy 1948 szeptemberében kötelező 24 gimnáziumi és 8 általános iskolai órái mellett 14 óra különmunkadíjat állapítottak meg nála, amiért 98 forintot kapott.⁷⁷ Ebben a tanévben egyébként 19 órát tartott a Gimnáziumban és 6 órát az akkor már József Attila nevet viselő társulati iskolában,⁷⁸ fizetése pedig már a 900-1000 forintos sávban mozgott. Idővel megszerezte az orosz nyelv tanári képzettséget is és már orosz órát is tartott diákjainak. Tanári munkásságát, hasonlóan a többiekéhez, rendszeresen ellenőrizték, amikről feljegyzések maradtak fenn, a történelmet oktatók közül a legtöbb. 1948 decemberében így értékelte munkáját az iskolalátogató ellenőr a VIII. b osztályban:

„A jobbagyfelszabadításról folyik a számonkérés. A tanár erőteljesen, határozottan vezeti az órát. Jó kérdései mindig pontosan tapintanak rá a lényegre, ennek megfelelően a feleletek is biztosak. Az előkészítés tárgya a birodalom és Magyarország. Részletes táblai vázlat „alapján indul a tárgyalás. A részlet készítése itt fordított módon. Előbb tüzi ki a táblán a tárgyalás jól felvázolt feladatát. Mi inkább a másik eljárás, a végén, összefoglalásként a táblára kerülő mai vázlat mellett vagyunk. Az előkészítés is teljesen módszeres, a cselekvő oktatás szellemében.”⁷⁹

Hallása azonban korán romlani kezdett. Tanítványai vásároltak neki ugyan egy hallókészüléket, amivel még egy ideig taníthatott, 1952-re azonban már betegsége miatt kénytelen volt feladni a munkáját. Élete hátralevő részében könyvtárosként dolgozott, előbb a Városi Könyvtár Vezetője, majd a József Attila Megyei Könyvtár igazgató helyettese lett, miközben elvégezte az ELTE könyvtáros kiegészítő szakát. Neki köszönhetően épült ki

⁷⁴ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Minősítő táblázatok adatai (294/1948-1949).

⁷⁵ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Kimutatás iskola adatairól (96/1948-1949).

⁷⁶ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Tanárok segítése (604/1948-1949).

⁷⁷ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Kimutatás az 1948. szeptember-október havi különmunkadíj igényléséről (66/1948-1949).

⁷⁸ TMJVL VIII./51. 3. doboz. Kimutatás a tatabányai Rákosi Mátyás Gimnázium tanári karáról.

⁷⁹ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Jegyzőkönyv iskolalátogatásról (205/1948-1949).

a városi közművelődési könyvtári rendszer, miközben rendszeresen kutatott és publikált történelmi és közművelődési témákban. 1963-ban Tatabánya tiszteletre méltó polgáraként halt meg, emlékét ma is őrzi köztér, lakópark és a város második gimnáziuma is.⁸⁰

A történelmet tanító tanárok száma az 1947-es második iskolaévtől megnőtt. Tóth és Bárdos mellett két újabb tanerő is megjelent ezen a szakterületen: Zsinka László a magyaróvári kegyesrendi gimnáziumból, valamint Cser Jolán a Salgótarjáni Állami Gimnáziumból.⁸¹ A fentebb említett nagyarányú fluktuációt jól illusztrálja, hogy 1948 decemberében már csak Bárdos tanított a gimnáziumban a négy említett tanár közül. Helyettük a gyakorló évét töltő Gábor Emil érkezett, aki végül három évet tanított az intézményben.

Hogy ha végig nézünk a gimnázium első tíz évének történelem tanárainak listáján, látható, hogy ez a tendencia végig megmaradt az általam vizsgált 1948-1953 közötti időszakban, ezt követően alakult ki valamennyivel stabilabb tanári gárda.

Név	Munkába állás kezdete	Munkába állás vége	Mellékszak
Tóth József	1946. 08. 25.	1948. 08. 19.	földrajz
Bárdos László	1946. 09. 10.	1952. 05. 18.	latin-olasz-orosz
Zsinka László	1947. 08. 01	1948. 11. 03.	földrajz-orosz
Cser Jolán	1947.	1948. 08. 01.	földrajz
Gábor Emil	1948. 10. 01.	1951. 10. 01.	földrajz
Tenk Béla	1949. 09. 01.	1950. 08. 16.	földrajz-igazgató
Zentai Nándorné Sipos Magdolna	1949. 09. 30.	1951. 08. 15.	földrajz
Vladár Ervinné Háberl Magdolna	1949. 10. 03.	1957. 06. 30.	magyar
Horváth Géza	1950. 08. 26.	1951. 09. 01.	magyar
Piskolti Béla	1951. 01. 01.	1955. 12. 12.	földrajz-igazgató (1951. 02. 17.-től)

⁸⁰ Pluhár (1996) 67. o.

⁸¹ TÁGÉvk 17. o.

Vladár Ervin	1951. 08. 01.	1955. 08. 01.	latin
Diószegi András	1951. 08. 01.	1952. 07. 01.	magyar
Krasznavölgyi Tibor	1952. 09. 03.	1955. 07. 02	magyar
Szarvady András	1953. 07. 15.	1969. 09. 30	földrajz
Vizeli Ferencné Lengyel Berta	1953. 09. 04.	1983. 04. 01.	magyar
Pluhár József	1954. 07. 16. (1968. 08. 01.)	1963. 09.15. (1990. 11. 15.)	földrajz-könyvtár
Freisinger Ede	1954. 10. 21. (1972. 08. 01.)	1957. 07. 01. (1987. 09. 30.)	magyar (később 1972. 08. 01. – 1987. 09. 30. között igazgató)
Lengyel Géza	1955. 01. 30.	1989. 11. 16.	orosz-igazgató (1955. 12. 12. – 1961. 06. 30)
Jahn Ferencné Bacsa Erzsébet	1955. 07. 08.	1983. 11. 13.	magyar
Varga Jánosné Oláh Ágnes	1955. 08. 15.	1967. 09. 01.	magyar

Az igazsághoz hozzátartozik persze, hogy többségük csak kiegészítő vagy főállású oktató volt, akiket minisztériumtól kértek kiküldeni az égető tanárkérdés megoldására, mint azt Gábor Emil esete mutatja:

„Elnök Úr!

Tisztelettel kérem Bója Ervin magyar-angol és Gábor Emil magyar-történelemszakos gyakorló tanárjelölteket gyakorló évük tartamára a tatabányai Állami Gimnáziumhoz beosztani.

A V.K.M. úr már beleegyezett nevezetteknek intézetemhez óraadóként történő alkalmazásához, tekintettel arra, hogy a nagyüzemi munkásgyermekek különantervű V. osztályába jelentkezett több, mint 100 tanuló három ilyen osztály nyitását tette szükségessé. Emiatt keletkezett tanárhiány pótlására más lehetőség nincs.”⁸²

Ezt követően pedig a kiközvetített új tanerőnek esküt is kellett tennie, mint Vladár Ervinnének: „...*hogy becsületesemre, hogy a Magyar Köztársasághoz és annak alkotmányához hű leszek; Magyarország törvényeit, törvényes szokásait és a kormány rendeleteit megtartom;*

⁸² TMJVL VIII./51. 1. doboz. Gábor Emil és Bója Ervin kinevezése (42/1948-1949).

*hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm és kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen a nép érdekeinek szem előtt tartásával teljesítem.*⁸³

Nagyjából ugyanilyen módon kerültek el is az oktatók az intézményből, mint azt Zsinka István esete is mutatja, akit alig egy év után központi utasítással a szintén tanárhiányban szenvedő Komáromi Állami Gimnáziumba rendelték.⁸⁴ Más esetben viszont Gábor Emilt a gyakorló éve letelte után is meg tudta tartani a gimnázium a Révai-osztályok nagy számára hivatkozva, igaz hosszabb ideig ő sem maradt ezt követően.⁸⁵

Ugyanakkor olyan is volt példa, hogy történelem szakos tanároknak más órákat kellett megtartaniuk. Ilyen volt például, amikor 1948 márciusában az ábrázoló mértan tanulmányi felügyelője látogatást tett az iskolába az egyik vizsgált órát a már többször is említett Zsinka István tartotta a diákoknak.⁸⁶

Ugyanakkor azt a folyamatot is érdemes megfigyelni, hogy a gimnázium első hat igazgatója közül négy (Tóth József, Tenk Béla, Piskolti Béla, Lengyel Géza) történelem (és földrajz) szakos tanár volt.⁸⁷ Emellett pedig a történelem-magyar pályáját a korszak végén kezdő Freisinger Ede később szintén igazgatta a város első gimnáziumát.

A tananyag

A történelem oktatás tanmenete jelentősen eltért a ma használatostól. A gimnázium első két osztályában a világtörténetet vette át, a Nagy Francia Forradalomnál megbontva; a magyar történelmet világtörténeti vonatkozásokkal pedig a harmadik és negyedik osztályos tananyag tartalmazta.⁸⁸

Az 1949-50-es tanévtől kezdve új tantervet vezettek be a gimnázium első osztálya számára, mely a következő tanmenetet követte: Az őstársadalom; az ókor és a középkor története. /Az angol polgári forradalomig./: a történelem korszakai; az őstársadalom: vad-ság és barbárság; a nemzetiség szervező bomlása,; a civilizáció; az osztálytársadalom kialakulása; az ókori keleti rabszolgatársadalmak (Egyiptom, Mezopotámia, India, Kína); a görög és a római rabszolgatársadalom története; a rabszolgatársadalom bomlása; a rabszolgák és szegények forradalma; a népvándorlás; a feudális társadalom kialakulása; a germán és a szláv államok kialakulása; a magyar állam kialakulása; az egyház a feudális társadalomban; a feudális társadalom virágkora; a feudális széttagoltság; császárság és pápaság; keresztes hadjáratok; Bizánc és az Iszlám; India és Kína; a Mongol Birodalom,.

⁸³ TMJVL VIII./51. 3. doboz. Esküokmány (439/1948-1949).

⁸⁴ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Zsinka István felmentése (126/1948-1949).

⁸⁵ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Gábor Emil alkalmazása (60/1948-1949).

⁸⁶ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Látogatás jegyzőkönyve (341/1947-1948).

⁸⁷ A másik kettő görög-latin (Fejérdy Győző), illetve magyar-latin (Molnár Péter) tanár volt.

⁸⁸ TMJVL VIII./51. 3. doboz.

az oszmán-török előretörés; árutermelés, pénzgazdálkodás, városi fejlődés; rendiség és központi monarchia; a moszkvai nagyfejedelemség, Magyarország 1514-ig; európai parasztfelkelések; a feudális társadalom bomlása, felfedezések és gyarmatosítás, mint elősegítői; az eredeti tőkefelhalmozás; a feltörekvő polgárság ideológiája; humanizmus, renaissance; reformáció, plebejus eretnesség; ellenreformáció, vallásháborúk; Németország és Magyarország szétdarabolódása; az abszolút monarchia Spanyolországban; az első polgári forradalom "Németalföldön"; a tőkés termelőmód kezdetei.⁸⁹ Látható, hogy ez a részletes tanterv már materialista és marxista szempontokat tükröz. Ugyanakkor mai szemmel nézve azt látni lehet, hogy ennek az egy éves tananyagnak a betartása szoros munkatempót előlegezett meg, az egyes témákban részletesebben elmélyedni nem nagyon lehetett.

Hasonló szemléletet tükröznek az 1953-as 50 érettségi tételsor történelemből, mely döntően magyar témák kifejtését várta el. Olyan témák kerültek fel: A magyar ősközöségi rendszer és bomlása, feudális széttagoltság előrehaladás – Aranybulla-mozgalom, a huszitizmus Magyarországon és 1514-es parasztfelkelés, a magyar nép harca a törökkel, függetlenségi harcok a Habsburgok ellen (több tételben is), a tételsor második fele pedig munkásmozgalom nemzetközi és hazai történetével foglalkozik. A tételsor előtt egyértelműen közlik azt is, hogy mit vártak el az érettségizőtől: 1.) A tények, események időrendben megfelelően adjanak hű képet a társadalomfejlődésről, történelmi korszakokról a történelmi materializmus alapján, az összefüggéseket, a magyar és egyetemes történelem kapcsolatait és az egyéniségek marxista-leninista értékelést felismerve. 2.) Adatszerű tárgyi tudás megkövetelése (évszámok, nevek, fogalmak, topográfia). 3.) Alkotmány tartalmazzon tárgyi anyagot, a történelmi ismertekre épülve és a mindennapi életből vett tapasztalatokkal, helyi viszonyokkal. 4.) Szabatos szóhasználat és összefüggő felelet elvárt.⁹⁰

A tanároknak, természetesen korlátok között, de lehetőségük volt az újonnan megjelenő tankönyvek nyilvános véleményezésére is. Így az 1950-es tanév közben megjelent III. osztályos gimnáziumi tankönyvet Vladár Ervinné bírálta meg, nem elhallgatva a kötet hiányosságait. A tankönyv első részét megfelelőnek találta, mivel érdekesen és újszerűen tárgyalja a magyar nép őstörténetét és a korszakkal kapcsolatos sok tisztázatlan kérdés miatt a könyv állításaival sem szándékozott vitába szállni.

A második és harmadik résszel kapcsolatban azonban már kevésbé pozitív a véleménye, mivel általánosságban nem mond többet, mint a VII. általános iskolai történelemkönyv. Csak egyetlen a könyv tartalmához mérten túlságosan hosszú fejezetben talált új elveket, ami a Dózsa-féle parasztháborúról szóló részben van. Azonban ezt is csak a Molnár Erik és Mód Aladár közti véleménykülönbségek tisztázatlan problémáival azonosnak értékelte.⁹¹ Ugyanígy gyengébbnek találta a könyv negyedik részét, ezen belül is két fejezetet.

⁸⁹ TMJVL VIII./51. 4. doboz. Tantervi tananyag valamennyi gimnázium számára (330/1949).

⁹⁰ TMJVL VIII./51. 5. doboz. Érettségi tételsor történelemből általános gimnáziumok részére (330/1949).

⁹¹ Mód Aladár (polgári neve Oszkó Aladár, álneve: Major János, Szűts István) (Karakó, 1908. augusztus 20. – Budapest, 1973. november 21.), valamint Molnár Erik (Újvidék, 1894. december 16. – Budapest, 1966. augusztus 8.)

A reformáció és ellenreformáció problémáinak taglalásánál Vladárné szerint a könyv készítői alaposan és jól használták Engels: *Bauernkrieg*-jét,⁹² de ugyanakkor nem gondoltak arra, hogy III. gimnazisták számára ezek a fejtegetések hosszúra nyúltak és nem egyszer már unalmasakká váltak. A szerkezeti felépítése sem világos ennek a résznek. Ugyanezt a szerkezeti tisztázatlanság látható még a véleménye szerint, ha csak kisebb mértéken is a Rákóczi-szabadságharcról szóló utolsó részben is.⁹³

A történelem tananyag tanításához számos vázlat is fennmaradt az Árpád Gimnázium iratai között. Így például *Dr. Szántó Rezső: V. I. Lenin, a Szovjetunió megalapítója* című hatoldalas kellőképpen sematikus életrajzi írása, ami az órán leadott tananyag alapjául szolgált.⁹⁴ Hasonló órai vázlatul szolgált a *Hogyan hajtotta végre a KOMSZOMOL a sztálini feladatokat és mit tanulhatunk mi a példájukból?*⁹⁵ Az 1949-50-es tanévből pedig több ilyen vázlat is megmaradt az iskola iratanyagában. Ilyen például *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom* című vázlat, ami több oldalon keresztül fejezetekre bontva részletezi a forradalom lefolyását (imperialista forradalom; februári forradalom; Lenin tézisei és jelentőségük; a júliusi tüntetések leverése; Kornyilov ellenforradalmi tábornok kudarca; a szocialista forradalom előkészítésének ideje; a forradalom győzelme); nemzetközi jelentőségét (áttörte az imperializmus frontját; aláasta azt az imperializmust a gyarmatokon is és a marxi-lenini elmélet győzelmét jelenti); és arról, hogy a magyaroknak mit kellene jelentenie (eszméi irányt mutattak az elnyomás alatt a munkásmozgalomnak és nekik köszönhetjük felszabadulásunkat, ezért töretlenül a Szovjetunió mellett kell állnunk). De vannak félig-meddig aktuálpolitikai vázlatok is Sztálin életéről, de a sztálini tervekről is.⁹⁶

Új szempontok ismétlésnél is, erősebb meglátása az összefüggéseknek és következtetések levonása, és hozzásegít a dialektikus történelem kialakításához. I. osztályban inkább az alapfogalmak tisztázásán van a hangsúly, mert az általános iskola VIII. osztályában magyar történelmet tanultak a diákok, emellett az emberré válás folyamata és az osztálytársadalom kialakításán van a hangsúly, amihez Engels: a család a magántulajdon és az állam című művet lehet használni. A II. osztályosok a felmérő dolgozatok szerint sokat felejtettek, központi kérdések köré csoportosítva ismételték. Főként az események és évszámok területén voltak hiányosak ismereteik. A III. osztálynak főleg kronológiai és helyrajzi hiányosságai voltak, de az alapfogalmak sem voltak mindig egyértelműek számukra. A IV. osztályban már csak topográfiai és kronológiai hiányosságok maradtak meg.

Andics Erzsébet mellett a Rákosi-korszak legismertebb („kurzus”) történészei, munkásságukat már az 1960-as évektől kritikával illették (pl.: Molnár Erik-vita).

⁹² Magyar kiadása: A német parasztháború ford. Farkas Sándor; Szikra, Bp., 1949 (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára).

⁹³ TMJVL VIII./51. 4. doboz. Bíráló III. osztályos történelem tankönyvről.

⁹⁴ TMJVL VIII./51. 1. doboz.

⁹⁵ TMJVL VIII./51. 3. doboz.

⁹⁶ TMJVL VIII./51. 4. doboz.

Megemlékezések

Végül érdemes a történelmi vonatkozású iskolai ünnepeket is megvizsgálunk, mivel szorosan kapcsolódtak azok szorosan kapcsolódtak az oktatáshoz.

A Lenin-haláláról való megemlékezés (január 21.) és november 7-én a Nagy Októberi Szocialista Forradalom megünneplése már az első tanévtől kezdve megtörtént. Emellett eleinte március 15. és az aradi vértanúk emléknapja, október 6. is az éves iskolai ünnepek közé tartozott. Ugyanakkor voltak a csak egyes tanévekben megült ünnepek is, mint a 1946–1947-es tanévben a Dózsa ünnepség május 21-én, vagy 100 éves Toldiról való megemlékezés.⁹⁷

Különösen kiemelkedő volt az első években az 1848-49-es megemlékezések jelentősége, mivel a 100 éves évfordulójára az egész 1947–1948-as tanévet ünnepi tanévnek nyilvánították. Az ünnepség sorozat szervezése pedig már az előző tanévben elkezdődött és 1947. május 24.-26.-ra összehívták az iskolák első közös országos gyűlését, az ünnepség megszervezésére és a diákság problémáira való felhívásra. A Rákosi Gimnáziumnak kiküldött utasítás szerint május 2.-án 2-2 „demokratikus” gondolkodású jelöltet kellett delegálni, akik jó tanulmányi előmenetelűek és lehetőleg egyikük sport-, másikuk pedig önképzőkör vezetője. Nevüket másnap fel kellett terjeszteni a városi '48-as bizottsághoz jóváhagyásra, majd rá kellett vezetni nevüket kérdőívre és elküldeni MIOT diákbizottságához május 7-ig. Ezután a végleges küldötteknek az iskola egésze elé kell terjesztenie a kongresszusnak benyújtandó határozati javaslataikat május 10-ig. A küldöttek a kongresszuson ingyenesen vehetett részt. A meghívójukat a kitöltött kérdőívek megküldése után kapták meg, mely tartalmazta az étkezési és lakásutalványt valamint a vasúti jegyet.⁹⁸

Emellett Keresztury Dezső vallás- és közoktatási miniszter, valamint Ligeti Lajos vezetésével 1848-as néprajzi bizottság is alakult a szabadságharc tárgyi és szellemi emlékeinek összegyűjtésére, „*hogyan megállapíthassa mit jelentettek a szabadságharc és felszabadulás eseményei népünk számára,*” és hogy él a ma élők emlékezetében. Ezért 1947. június 2-i keltetéssel a középiskolák diákjai számára pályázatot írtak ki egy-egy helység szellemi helység hagyományainak összegyűjtésére; valamint írásban és lehetőleg rajzban vagy fényképben is a '48-as tárgyi emlékek összegyűjtését is (Kossuth-képek, Petőfi használati tárgyai stb.). A felhívás kiterjedt egyaránt 1848 előtti jobbágyi életre, a „felszabadulás” körülményeire, az események helyi és távolabbi visszhangjára, az országos eseményekben való részvételre (honvédség, nemzetőrség), a harcok, valamint a jelesebb személyek emlékeinek, a leverés emlékezetének, valamint 1848 kultuszának gyűjtésére. Lehetővé tették azt is, hogy egy pályázó több falu adataival is pályázzon. Ebben minden középiskolai és frissen végzett diák rész vehetett az egész országból. Jelentkezési határidőnek pedig június 9-et szabták meg, így összesen hét napot kaptak kiírástól, a hétvégével együtt, az egész lebonyolítására és

⁹⁷ TÁGéVK 13. o.

⁹⁸ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Az iskolai '48-as bizottságoknak – Tájékoztató a az iskolai '48-as bizottságok I. országos kongresszusáról. (434/1946-1947).

válaszadásra az intézmények. Külön részletezi a felhívás a pályázat díjait is: 1 első díj 200 forint, 3 második díj 100 forint, 5 harmadik díj 50 forint, 15 negyedik díj 40 forint, 20 ötödik díj 30 forint és 40 hatodik díj 20 forint jutalmakkal. Így összesen 85 díj kiosztása került tervbe 2800 forint értékben. A legsikerültebb adatgyűjtőket pedig írásbelileg is elismerik a névszerinti felsorolásukkal az adatgyűjtés beszámolójában, valamint a legeredményesebb iskolát is kiemelték volna a kiírás szerint.⁹⁹ A szoros határidő ellenére a tatabányai gimnáziumból 47 tanuló adta be a pályázatát június 20-ig, biztosítására még műkedvelő előadást szervezett az iskola MADISZ-Petőfi Köre és központi vezérfonal megküldését is küldték a résztvevők részére.¹⁰⁰

Hogy milyen nagykörű központi ünnepet terveztek a 100 éves évfordulóra, az is kiderül a gimnáziumnak egy évvel korábban kiküldött tájékoztatóból. Ez alapján egy egész országra szóló ifjúsági ünnep képe rajzolódik ki, nagy hangsúlyt fektetve szavak helyett a szabadságharc képviselőinek tetteire. A szegényebb népréteg részvételét vasúti díjkedvezményekkel ösztönöznék. Az ünnepségre még a világ ifjúságának képviselőit is meg akarták hívni, az „elnyomásban” élő társaiknak pedig üdvözlő táviratot küldtek volna. A velük való szorosabb együttműködés érdekében több sporteseményt terveztek (atlétikai viadatok, futballmérkőzések, tornabemutatók). Az ünnepélyt az ország négy tájáról beérkező ifjúsági stafétával akarták felemelőbbé tenni és ifjú képzőművészeknek is biztosítottak volna kiállítást. Emellett az eredeti kosztümökben is sorra járták volna azokat a helyeket ahol „a szabadságharc nagyjai megfordultak, beszédeiket elmondták és tetteiket véghezvitték.”

A tervek szerint március 14.-én érkeztek volna meg az ifjúsági staféták, amit közös táborigazgatás követné a különböző felekezetek részére és zenés felvonulás a városon keresztül, több zenekar részvételével a város főbb pontjain. A külföldi ifjúsági küldöttségek ünnepélyes fogadtatása után az ifjúsági sportolók felvonulnának a sporttelepeken, hogy elődöntőket játszanak a következő napokra. Az estét pedig ifjú művészek kiállításának megnyitásával zárnak. Március 15.-én délelőtt következett volna aztán az események végigjátszása az eredeti helyszíneken, délután pedig az előző napi győztes sportolók összecsapása. Este pedig a Gellérthegyen vagy a város valamelyik kiemelkedőbb pontján később közös tábortűz zárta volna az eseményeket magyar népszokás bemutatóval és tűzijátékkal. Emellett egy emlékmű felállítását is tervbe vették, melynek részletesen leírtak és felületes képét is mellékeltek: A két alakja Petőfi, amint mondja a „*Talpra magyart!*” (sic! KG), Jókai pedig a 12. pontot- olvassa fel, ami alatt az alapzaton négy dombormű van: 1.) Tánccsics kiszabadítása, 2.) A 12 pont kiszórása a nyomda ablakán, 3./ Szabadságharcból egy csatajelenet, 4.) A tüntető tömeg.¹⁰¹

Az 1948-as politikai fordulatot követően egyre nagyobb jelentőségük a szovjet típusú ünnepeknek, míg március 15.-i ünnepségek jelentősége csökkent. Nem lehetett ez

⁹⁹ TMJVL VIII./51. 1. doboz Pályázati felhívás a tanuló ifjúsághoz (481/1946-1947).

¹⁰⁰ TMJVL VIII./51. 1. doboz Néprajzi gyűjtés (481/1946-1947).

¹⁰¹ TMJVL VIII./51. 1. doboz. Hogyan készülhet a középiskolás ifjúságunk legméltóbban a szabadságharc centenáriumának megünneplésére. (7746/1946-1947).

másként az ekkor már Rákosi Mátyás nevét viselő tatabányai gimnáziumban sem. Így a november 7-i ünnepségek is nagyobb hangsúlyt kaptak. Így jött ki Vallás- és Közoktatási Minisztérium rendelete a gimnázium számára is, hogy 1949. november 7.- és 12. között mindennapi kérdések vagy történelem órák keretein belül megemlékezni a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról. A világtörténeti jelentőségének hangsúlyozását a kiküldött rendelet alapján várták el, anyagnak pedig Sztálin: A Szovjetunió Kommunista /bolsevik/ Pártja történetének VII. fejezetét, vagy Sztálintól A leninizmus kérdései vonatkozó részeit javasolja. Emellett a november 7-i ünnepség után a mindennapi kérdések óráján dolgozatot is írtak a diákokkal a forradalom jelentőségéről és az ünnepség előkészületeiről, anyagáról és témájáról. Az elkészült műveket a magyar tanárok értékelték és a legjobbakat elolvastatták a többi diákkal is.¹⁰² Természetesen Sztálin és Rákosi Mátyás születésnapjait is megünnepelték és az iskolában és mindkét esetben felajánlásokat is tettek a diákok, „a hön szeretett” vezető tiszteletére.

1952. szeptember hónap folyamán a Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára és Móricz Zsigmond halálának 10. évfordulójára emlékeztek országos szinten, amiből az iskolák, így a Rákosi Gimnázium részvételét elvárták, arra hivatkozva, hogy *„példájuk kiválóan alkalmas az igazi hazafiság, a hősiesség, az áldozatvállalás; a jellemeszilárdság, az ellenség megalkuvás nélküli gyűlöletének felkeltésére.”* Ezért kiküldték az iskolai ünnepségek megrendezése tekintetében a megemlékezések konkrét tervét. Az ünnepséget 1952. szeptember 19. 10 órára írták elő az intézmények számára, amit a Szózáttal kell kezdeni és az Internacionáléval kellett befejezni és a megfelelő dekoráció mellett kellett megtartani. A beszédet tartó történelem szakos tanártól elvárták, hogy hangsúlyozza Kossuth hadvezéri és politikai nagyságát, aki életét a magyar nemzeti függetlenségért és a nép felemelkedésének szentelte, örökségét pedig büszkén vállalja a szocializmust építő népünk. Nem bízták a véletlenre a felkészülést sem a beszédre, megadták az ajánlott irodalmat is.¹⁰³ Ugyanakkor a Kossuthhoz fűződő helyi emlékek felelevenítését is elvárták. Emellett a történelmi szakköröknek előírtak ülést a témában, amin témákat is kiosztottak feldolgozásra (Kossuth Lajos az irodalomban, Kossuth Lajos iparosítási programja, Kossuth hadvezér, Kossuth Duna-konföderációs terve), valamint a Kossuthhoz kapcsolatos emlékek, hagyományok gyűjtését írták elő. Ugyanakkor a városi ünnepségen, és az MTT helyi vándorgyűléseinek minél nagyobb számban levő látogatását is elvárták és a Nemzeti Múzeum Kossuth-kiállításának látogatását.¹⁰⁴

A városi Kossuth-ünnepséget egyébként egy nappal korábban, szeptember 18.-án tartották Tatabányán a Népházban. Az oktatókat külön utasították a tanács részéről a

¹⁰² TMJVL VIII./51. 3. doboz. Megemlékezés a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról iskolai órákon. (493/1949)

¹⁰³ Kossuth Lajos, a forradalom vezére (a Magyar Történelmi Társulat brossúrája); Révai József: Kossuth Lajos/ Marxizmus, népiség, magyarság. Budapest, 1949; Andics Erzsébet akadémiai előadása Kossuthról; A magyar nép története II. rész. Középiszkolai Tankönyv 1952; Wittmann Tibor: Történelmünk hagyományai; Kossuth Lajos: Fel mindannyian a hon védelmére. Budapest, 1951. Szemelvények a magyar történelem tanításához I. kötet; A néppel tűzön-vízen át. Gyűjtemény. Szépirodalmi Könyvkiadó 1951.

¹⁰⁴ TMJVL VIII./51. 5. doboz. Kossuth Lajos és Móricz Zsigmond emlékünnepek általános és középiszkolákban. (1416/1952)

minél nagyobb részvételre a diákok körében. A résztvevők számáról jelentést is kellett írni az Oktatási Osztálynak.¹⁰⁵

A Béke Világtanács határozata értelmében a haladó emberiség megemlékezik Leonardo de Vinci-ről születésének 500. évfordulója alkalmából. Ezért a Komárom Megyei VB Oktatási osztálya utasított minden iskolát, hogy április második felében vagy május első felében emlékünnepséget tartsanak. Az ünnepséget az órák után összevontan tartották meg. Az előadó rajz-, vagy történelemtanárnak be kellett mutatnia Leonardo életét reprodukciókon vagy vetítésen keresztül, amikből lehetőleg iskolai Leonardo kiállítást is lehet létrehozni.

Az előadásnak rá kellett mutatnia Leonardo csaknem minden művészeti és tudományra kiterjedő kutató és alkotó munkássága a reneszánsz polgárságnak a feudalizmus politikai hatalma ellen folytatott osztályharcából meríti lendítő erejét, kutatásai területét /anatómiai embriológia, botanika, fizika stb./ megszabta ez egyetemes érdeklődés, amely elveti a középkor dogmatizmusát és a tudomány eszközeivel lát hozzá, az anyagi világ megismeréséhez. Rá kellett mutatnia arra is, hogy Leonardo nem állt meg pusztán megismerésnél, hanem haladó szellemének döntő vonása, hogy a tudomány eredményeit az ember szolgálatára igyekszik hasznosítani /hidraulikus sajtó, védőgátak, zsilipek, repülőgép stb./ és eközben eljut a természet átalakításának gondolatáig, mint például a folyók irányának megváltoztatása. Művészetének jellegét is a kutatás és az eredmények összegezésének szándéka határozza meg. Arcképein az ábrázolt személy jellemének megmutatására törekszik; s ezzel túllép az optikai hasonlóság problémáján. Néhány festményének vallási témája a polgárság vallási formalizmusából ered és a megrendelő ürügy arra, hogy e témákon keresztül a valóság képét mutatja be. A beszédhez itt is megadja a felkészülési irodalomlistát is.¹⁰⁶

Összegzés

Remélhetőleg sikerült átfogó képet nyújtanom a gimnázium példáján keresztül az 1945 és 1956 közötti meghatározó időszakban egy oktatási intézmény működését és azon belül is a történelem tanítását. Láthattuk azt a küzdelmet, melynek végén a népes tatabányai iparvidék diákjai, szülői és tanárai kiharcolták az első középiskola megnyitását, és azt is, ahogy áldozatos munkával felépítették az alapokról, hogy aztán a „nehéz ötvenes évek” már-már abszurd viszonyai közt továbbra is működni tudjon.

¹⁰⁵ TMJVL VIII./51. 5. doboz. Kossuth ünnepség a Népházban (1416/1952).

¹⁰⁶ TMJVL VIII./51. 5. doboz. Megemlékezés Leonardo Da Vinci születésének 500. évfordulója alkalmából. (1195/1952)

Felhasznált források

Kiadatlan források

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (TMJVL) VIII/51. Árpád Gimnázium iratai 1946-1956 1.- 5.; 51. doboz

Felhasznált irodalom

Haraszi Mihály: Tatabánya és a piaristák. Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2009. (Magyarország piarista múltjából 3.) (Haraszi 2009)

Ortutay Gyula: Művelődés és politika. Tanulmányok, beszédek, jegyzetek. Hungária, Budapest, 1949. (Ortutay 1949)

Pluhár József – Farkasné Juhász Krisztina: Jubileumi Évkönyv. 50 éves a tatabányai Árpád Gimnázium. 1946-1996. Tatabánya, Árpád Gimnázium, 1996. (Pluhár 1996)

Simonik Péter: A Magyar Általános Kőszénbánya RT. vállalati jóléti politikája a II. világháború idején. In.: Tatabánya a II. világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2006. (Tatabányai Levéltári Füzetek 9.) (Simonik 2006).

Tapolcainé Sáray Éva: A Tatabányai Állami Gimnázium 1946-1947. In.: A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára Évkönyve 2006. Tatabánya, 2006. (T. Sáray 2006)

A Tatabányai Állami Gimnázium és a Dolgozók Gimnáziuma évkönyve az 1946-47. és 1947.-48. tanévről. Az iskola fennállásának II. évében. Szerk.: Fejérdy Győző mb. igazgató. (TÁGÉVK)

Zombai Tamás: Pedagógusok helyzete és megbecsültsége egy szocialista nagyvárosban. In.: Majsai Tamás és Nagy Péter Tibor szerk.: Lukács a mi munkatársunk. Budapest, Wesley János Lelkészsképző Főiskola, 2009. p. 252-263. (Zombai 2009)

Zombai Tamás: A Volokalamszki országút, avagy káderkérdés az oktatásban. In.: Új Pedagógiai Szemle 2010 (7-8.), p. 25-34. (Zombai 2010a)

Zombai Tamás: Tatabánya első gimnáziuma. In.: Andl Helga és Mtsai szerk., Iskola a társadalmi térben és időben. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2010. p. 60-64. (Zombai 2010b)

Zombai Tamás: A Rákosi-korszak oktatáspolitikája. In.: Bánlaky Pál és mtsai szerk., Nyisd meg a szád a néma helyett. Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2011. p. 479-488. (Zombai 2011)

Puskás Sándor, a budapesti forradalmi események első halottja 1956. október 23-án

Bevezetés

Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel, résztvevőivel kapcsolatban három évtizeddel a rendszerváltoztatás után is még mindig nagyon sok kutatni, feltárni, bemutatni való van. Ez a helyzet a forradalom kezdetén lezajlott egyik legfontosabb budapesti eseménnyel, a Magyar Rádió ostromával is, ahol a fővárosban az első halálos áldozatok voltak, és amelynek részletes, objektív feldolgozása mind a mai napig nem történt meg. Ez egyben a magyar történettudomány egy komoly adóssága is.

Azonosításom szerint az 1956. október 23-án este Budapesten, a Magyar Rádiónál lezajló forradalmi események első halálos áldozata egy tatabányai születésű ötödéves orvostanhallgató, Puskás Sándor volt. Puskás Sándor tragikus elsősége okán feltétlenül érdemes arra, hogy életútját, halálának körülményeit bemutassuk, hiszen személye és tragikus halála nemcsak helytörténeti szempontból fontos, de a forradalmi eseményekhez kötődően össznemzeti szempontból is. Halálának körülményei egyben fontos adalékokat szolgáltatnak a Magyar Rádió ostromának történetéhez is.

Ami Puskás Sándor halálát illeti, előjáróban le kell szögezni: személyében az 1956-os forradalom és szabadságharc első budapesti áldozatára emlékezhetünk, nem az ország első áldozatára a forradalmi események alatt.

Ami a forradalom legelső áldozatait illeti: ez talán még mindig kevésbé közismert, de 1956. október 23-án az első, forradalmi eseményekhez köthető halottak nem Budapesten voltak. A forradalom két első áldozata 1956. október 23-án késő délután, 18 óra körül Debrecen belvárosában, a Kossuth utcában, a BM megyei főosztálya előtt tüntetőkre a karhatalom által leadott sortűzben vesztette életét. Az egyik halálos sebet kapó áldozat a Kossuth utcában, a másik a Kossuth utcából a BM megyei főosztálya mellett nyíló mellékutcában, az Újházi Ede utcában feküdt a földön. Közülük az 56 éves Gorzsás András gumijavító segédet a has áthatoló lövési sérüléséhez társuló heveny vérzés miatt már holtan szállították be a debreceni I. sz. Sebészeti Klinikára. A 22 éves Ács Zoltán bádogos segéd két lövést kapott, részben hátulról: baloldalon a hátsó hónaljvonalban volt egy lövési sérülés okozta bemeneti nyílás a testén, valamint a jobb felkartájékon is volt egy behatoló lövési sérülés, mely a mellkasi szerveket is megsértette. Ács a kórházba való beszállítása után, ellátás közben hunyt el elvérzés és sokk következtében. (Rajtuk kívül még három súlyos

és számos könnyebb sérültje volt a sortűznek, az ismert adatok esetében zömében ők is hátulról kapták a lövéseket, tehát javarészt menekülőkre lőtt a karhatalom.)¹

Így a Magyar Rádió vonatkozásában az 1956-os forradalom és szabadságharc első budapesti, de nem első országos áldozatának személyét igyekszik ez a tanulmány bemutatni.

Azt még feltétlenül fontosnak tartom kiemelni itt a bevezetőben, hogy az első áldozat személyének megállapítása természetesen nem valamiféle rossz értelemben vett „versengés” eredménye kell, hogy legyen, hiszen minden elvesztett élet egyformán tragikus és egyformán fáj a hozzátartozóknak. Ha nem Puskás Sándor lett volna – meggyőződésem szerint – az első áldozat a Magyar Rádiónál, ezt a helytörténeti szempontból fontos tanulmányt akkor is megírtam volna róla azért, hogy ennek a szépreményű, fájdalomosan korán, tragikus körülmények között elhunyt ifúnak az emléke ne merüljön feledésbe és méltó módon megőrzésre kerüljön.

Életút

Puskás Sándor 1934. július 15-én született a Felsőgallához tartozó VI-os telepen, bányász családban. Szülei evangélikusok voltak, az ekkor 32 éves, azonos nevű Puskás Sándor, és az ekkor 29 éves Maléth Katalin.²

A szülők Békés vármegyéből, földműves környezetből érkeztek Tatabányára, a bánya adta munkalehetőséggel élve. Az édesanya mezőberényi, az édesapa sarkadkeresztúri születésű és származású volt. Két évvel Sándort követően, 1936. április 2-án született meg Puskás Sándor Katalin nevű – ma is élő – húga.³ A szülőknek volt egy harmadik, első gyermeke is. A már szintén a VI-os telepen, 1928. március 7-én született kisfiú is a Sándor keresztnévet kapta édesapja után, azonban ő sajnos négy hónapos korában elhunyt.⁴ Érthető, hogy emiatt második Sándor fiukat a szülők különösen óvták. Katalin születése után, 1936-ban az édesanya nagyon rosszul lett, és az orvosok a meglévő tüdőproblémáinak drasztikus romlását, életveszélyes állapotot vizionáltak a nagyon súlyos helyi légszennyezettség miatt. Ekkor még teljes kapacitással működött Felsőgallán a különösen légszennyező cementgyár is, és az ipari üzemek mellett a lakosság is kőszénnel, illetve vegyes, szilárd tüzelőanyaggal fűtött (ebbe esetenként a háztartási hulladék is beleértendő), így valóban rendkívül szennyezett volt Tatabánya levegője. Az édesapa, felesége

¹ Kahler (1993) 11. és 56–60. o., Filep (2000) 28–31. o.

² TMJVL XXXIII.1.c. Felsőgalla állami születési anyakönyvi másodpéldánya 1934/221. fsz. bejegyzés.

³ TMJVL XXXIII.1.c. Felsőgalla állami születési anyakönyvi másodpéldánya 1936/101. fsz. bejegyzés. A szerző ezúton is szeretné megköszönni Kati néninek az életrajz összeállításához nyújtott pótolhatatlan segítségét. Valamennyi, külön forrásmegjelölés nélküli információ Kati nénitől származik beleértve az esetlegesen említett, édesanyjuk egykori visszaemlékezéseiből származó adatokat is.

⁴ TMJVL XXXIII.1.c. Felsőgalla állami születési anyakönyvi másodpéldánya, 1928/113. fsz. bejegyzés, 111/1928. sz. utóbejegyzés.

egészségének védelmében a VI-os telepi, Hentes utcai szolgálati lakását feladta és vásárolt egy környebányai lakást (az Alsótelep 92. számú ingatlant). 1937 legelején tehát a Puskás család emiatt költözött ki Tatabányáról a jó levegőjű Környebányára. Puskás Sándor itt, Környebányán járta ki az elemi iskola hat osztályát. Az ilyen kis közösségek iskoláinak nem volt könnyű helyzete: Környebányán is egy tanító jutott az összesen mintegy 50-80 gyermekre, emiatt volt is pedagógus fluktuáció.

Ebből az időszakból, 1942-ből feltétlenül kiemelendő Puskás Sándorral kapcsolatban egy súlyos balesete, kartörése, mely későbbi pályaválasztásában is szerepet játszhatott. Egy fából készült tricikkel esett el ekkor egy lejtőn, melynek következtében a bal karját nagyon fájtalta. Nyolc napig a helyi körzeti orvoshoz jártak vele a szülők, aki mindig megnyugtatta őket, hogy a fájdalom el fog múlni, a sérülés nem igényel különösebb ellátást. A fájdalom azonban nem csökkent, így a szülők végül bevitték fiukat a tatabányai kórházba, ahol szembesítették őket a sérülés súlyosságával. A tatabányai bányakórházban a konzíliumot követően először amputálni akarták Sándor karját, de aztán egy helyi zsidó orvos megpróbálta megmenteni a sérült kart, ami sikerült is neki. Ezt követően sokat jártak rehabilitációs kezelésre a gőzfürdőbe is. Hogy a baleset és az ezt követő kezelés mennyire visszavetette Puskás Sándort, azt jól jelzi a vonatkozó 1942-43. évi elemi iskolai értesítő, melyből a félévi, karácsonyi osztályozási bejegyzés hiányzik is, és mely szerint év végéig négy hónapot hagyott ki a tanévből.⁵

Puskás Sándor az elemi hetedik évét is elkezdte Környebányán, és az első félévet el is végezte. A második félévtől elkezdte a polgári iskolai tanulmányait, magánúton. (Az elemi iskolai tanító oktatott külön egy csoportot a polgári tananyagára Környebányán, maga a legközelebbi polgári – mely ekkor már az általános iskola felső tagozatának anyagát oktatta – Felsőgallán volt). Kilenc hónap alatt vették át a polgári első három évének tananyagát, melyből levizsgázott Felsőgallán, majd a polgári negyedik – az általános iskola nyolcadik – évével folytatta, szintén magánúton (ekkor a Vértessomlón lakó tanárhoz járt át magántanulóként). A polgári iskolai tanulmányait 1948 nyarán fejezte be (ez az iskola ezt követően meg is szűnt). Ekkor a jó eszű, tanulni vágyó fiút a felsőgallai polgári igazgatója, dr. Kokas János elvitte magával Budapestre egy tehetségkutatóra, ahol azt ajánlották neki, hogy általános gimnáziumba menjen. Ehhez a nyilvánvaló, közel lévő iskola az első állandó tatabányai gimnázium volt, mely a háború után Tatabányai Állami Gimnázium néven kezdett el működni, 1948-ban azonban már felvette Rákosi Mátyás nevét, melyet 1956-ig viselt (ez a mai Árpád Gimnázium). Ide iratkozott be Puskás Sándor 1948 őszén, azonban a bejárással komoly gondjai voltak. Erről ő maga így írt:

„Környebányáról jártam be az iskolába 8h-ra, és mivel révaista voltam, csak délután 5h-kor mentem haza (Környebánya 8-10 km).

Ez természetesen nem mehetett így sokáig. Amúgy is gyöngé szervezetem mellett még sport-szívem lett, és még ráadásul leestem a tornafáról is. Az orvos rendeletére azonnal be kellett

⁵ Puskás Sándor elemi népiskolai értesítője (másolata a szerző birtokában).

szüntetni a (napi kb. 20 km-es – B. S. Cs.) gyaloglást. Ekkor némi utánajárással bejöttem a kollégiumba (1948. december).⁶

Az említett diákszálló, melyben helyet kapott, a tatabányai, Péch Antalról elnevezett állami diákollégium volt. A második gimnáziumi év befejezte után a tatabányai kollégiumi elhelyezés lehetősége megszűnt, és Puskás Sándor a bejárást továbbra sem tudta megoldani. Ezért átment a viszonylag közeli, nyergesújfalui Állami Irinyi János Általános Gimnáziumba, melynek kollégiumában tudtak számára helyet biztosítani. Így a gimnázium utolsó két évét itt végezte, és itt is érettségizett 1952 május-júniusában, jó eredménnyel.

Hogy a pályaválasztásban mi irányította Puskás Sándort az orvosi pálya felé, azzal kapcsolatban két tényezőt emelnék ki. Egyik a már említett súlyos, gyermekkori kartörése. Azt követően, hogy egy lelkiismeretes orvos az amputáció helyett sikeresen megmentette a karját, bizonyára nemcsak életre szóló hálát érzett az orvosi hivatás iránt, de esetleg késztetést is arra, hogy majd orvosként ő is segítsen másokon. A másik egy gimnáziumi időszakból származó eset: édesanyjával Nyergesújfalura, a gimnáziumba utazva a vonaton egy idősebb úr szóba elegyedett vele, és miután alaposan kifaggatta a fiatait, nagyon határozottan azt mondta neki, hogy orvosnak kellene lennie. Feltehetően ez az ismeretlen idős úr is hatással volt rá (különben édesanyja nem emlegette volna később többször is ezt a történetet). Azt még érdemes itt kiemelni, hogy a szülők maguk nem presszionálták gyermekeiket semmilyen irányban a továbbtanulással kapcsolatban. Mindenesetre Puskás Sándor 1952. július 2-án sikerrel felvételizett a Budapesti Orvostudományi Egyetemre, ahol annak az évnek az őszén meg is kezdte a tanulmányait. Természetesen vidéki orvos-tanhallgatóként Budapesten is kollégista volt, 1956-ban lakhelye a Naphegy tér 1. alatti diákszálló volt.

Ma is élő évfolyamtársa és barátja, az 1933-ban Tatabányán született, itt, az Állami Rákosi Mátyás Gimnáziumban érettségizett és 19 éves koráig itt is élő dr. Német János így emlékezett Puskás Sándorra: *„Ismeretségünk már az első pillanattól kezdve nemcsak felületes kapcsolatnak bizonyult. A sors úgy rendezte, hogy egyazon tanulócsoporthoz (C/3) tagjai lettünk. Ez a csoportbeosztás gyakorlatilag azt jelentette, hogy tagjai az öt éves egyetemi oktatási idő alatt minden elméleti és gyakorlati órájukat együtt töltötték. Megjegyzem még, hogy a kollégiumban (Üllői u. 20.) Puskás Sándorral egy éven át együtt is laktam. Kapcsolatunkat erősítette az a tény is, hogy »földinek« tekintettük egymást. (...) Ha jellemezni szeretném Sándort, röviden csak annyit mondanék: nagyon rendes fiú volt. Kedves, kellemes lény minden ismerősében elfogadást nyert. Nyíltszívű, sokat mosolygó és barátságos lévén, gyorsan kötött ismeretsegeket, könnyen szerzett barátokat. (...) Fess, jóképű, jó kiállású fiú volt. Mindig egyenes derékka, szinte »búszka« tartással járt. Tanulmányaiiban szorgalmas volt és érdeklődő. Esedékes vizsgáit mindig időben és megbízható eredménnyel tette le. Újfent csak megismételni és megerősíteni tudom (...) vele kapcsolatos tapasztalataimat: szeretnivaló, jó barát volt.”⁷*

⁶ Puskás Sándor kézírásos önéletrajza, 1949. szeptember 26. (másolata a szerző birtokában).

⁷ Dr. Német János szülész-nőgyógyász, ny. egyetemi adjunktus visszaemlékezése, 2016. október 14. (kézirat, másolata a szerző birtokában). A szerző ezúton is szeretné megköszönni dr. Német János és családja segítségét.

Puskás Sándor halála

Puskás Sándor 1956. október 23-ai tevékenysége, tragikus halála pontosan feltérképezhető visszaemlékezések, illetve hivatalos források által. Napközbeni tevékenységére az autentikus szemtanú, a már idézett évfolyamtárs és barát, Német János így emlékezett:

„Október 23-án is a nap úgy indult számunkra, mint a többi hétköznap: reggel 8 órától egyes tanulócsoportoknak előadás hallgatása, másoknak a klinikai gyakorlat volt a tantervben előírva. Délelőtt azonban futótűzként az a hír kezdett terjedni, hogy délután 1/2 2-kor a belső klinikai telep (Üllői út 26.) udvarán gyülekezzenek a hallgatók minél többen, mert tüntetés lesz. A tüntetés célja a lengyelországi események melletti szolidaritás kinyilvánítása lesz. Valóban, kora délutánra hatalmas, több száz főnyi tömeg jelent meg, és a hallgatók között – jól emlékszem – számos oktató tanárt is láttam. Tíz sorokba rendeztek bennünket, majd a Szentkirályi utcai kapun át elindulva a következő útvonalon haladtunk: Üllői út, Kálvin tér, Tanács körút, Madách tér, Bajcsy-Zsilinszky út, Marx tér, Szent István körút, Margit híd, Bem tér. Útközben csatlakoztak a menethez a Közgazdasági egyetemiek és az ELTE hallgatói is. A menetből időnként hol énekszó, hol különböző (furcsának tűnő) rigmusok hallatszottak. Körülbelül délután 4 óra lehetett, mikorra a Bem térre ért a tömeg, ahova már a műszaki egyetemisták is megérkeztek.

A menetben, eléggé az elején, ott meneteltünk egymás mellett mindhárman, Pap János, Puskás Sándor és jómagam. A Bem-szobornál egymást követték a szenvedélyes beszédek, előadások, mi pedig hallgattuk azokat. Talán 5 óra körül lehetett az idő, amikor elkészöntem tőlük. Távozásom oka az volt, hogy 6 órára vendégségbe szóló meghívóm volt egy zuglói családnak és nem szerettem volna azt elmulasztani. Elkészöntem társaimtól, ők a Bem téren maradtak a tüntető tömeggel.

A vacsorán részt vettem, kellemesen is töltöttük az időnket. Este 8 órakor azonban hirtelen mindnyájunkban szinte megfagyott a vér: Gerő Ernő szokatlan hangú és tartalmú rádióbeszéde ijesztően hatott mindnyájunkra. Hamarosan elkészöntem vendéglátóimtól és rosszat sejtve, sietve hazaindultam, hiszen Zuglóból Budára, a Naphegyre kellett eljutnom, a kollégiumba. A Keleti pályaudvarig a zsúfolt villamoson, a lépcsőn utazva még eljutottam ugyan, de onnan már nem járt a belváros felé semmi közlekedési eszköz. A Rákóczi úton hatalmas, zajos tömeg volt, alig lehetett előre haladni közöttük. Éppen a Corvin áruházhoz értem, amikor hangos kiabálás mellett, hatalmas zajjal vonszolta egy teherautó a ledöntött Sztálin-szobor egy darabját. Egyszer-egyszer mintha lövés hangját is hallani véltem volna. Bevallom, a látványtól félni kezdtem. Úgy döntöttem, hogy mellékutcákon haladva igyekszem minél rövidebb úton a kollégiumba eljutni, ezért időnként kocogva-futva, de mindenképp sietve haladtam a Lánchíd irányába. Miután a hídon és az alagúton könnyen átjutottam, csendesebb körülmények között, a szinte kihalt Naphegy utcán feljutottam a térre. Elhaladva a Magyar Távirati Iroda mellett (amely a kollégium épületével átellenes oldalon volt), két fegyveres katona őrködött az épület sarkánál állva. Megállítottak és érdeklődtek, mi történik a város pesti oldalán. Ekkor már éjfél után csaknem 1 óra volt.

gét, a kéziratnak felhasználás céljából történő rendelkezésre bocsátását.

A diákszállóban mindenki ébren volt, zajosan, egymás szavába vágva tárgyalták a nap eseményeit. Ekkor tudtam meg, hogy Puskás Sándor az este folyamán, tragikus körülmények között meghalt. A történetet a vele tartózkodó Pap János mesélte el.

Korábban említettem már, hogy magam délután 5 körül elváltam tőlük a Bem téren. Ők maradtak még egy ideig a tömeggel, de 6 óra táján úgy döntöttek, hogy elmennek vacsorázni. Abban az időben a kollégista orvostanhallgatók a Ráday utcai diákszálló menzájára jártak étkezni, délben és este is. Puskás Sándor és Pap János tehát visszamentek a Bem térről a Ráday menzára. Miután elfogyasztották a vacsorájukat, hallották a többi diákoktól, hogy a tüntető tömeg átjött a Magyar Rádió épületéhez és a demonstrációjukat ott folytatják. Mivel a két helyszín között a távolság időben számítva nem több, mint 10-15 perc, úgy határoztak, hogy kíváncsiságuknak engedve maguk is átmennek a rádióhoz.”⁸

Mielőtt Puskás Sándor halálának részleteire kitérnék, feltétlenül szükséges néhány mondatban összefoglalni a Magyar Rádiónál történt eseményeket, illetve bemutatni magát a helyszínt. A Bem-szobor, a Petőfi-szobor, a Parlament és a – ledöntésre kerülő – Sztálin-szobor mind fontos helyszínek voltak 1956. október 23-án délután, illetve este. Emellett az utcán lévő tömeg egy része a Magyar Nemzeti Múzeumhoz ment (mely hagyományos forradalmi helyszínnek számított 1848. március 15. óta), illetve sokan a múzeum mögötti Magyar Rádióhoz indultak, a műegyetemisták előző napon elfogadott 16 pontjának beolvasására. Ezt azonban a diákság képviselői nem tudták elérni, a pontok nem kerültek adásba. Ezt könnyen le tudta ellenőrizni a tömeg, mivel a környező házakból sokan kitétek az ablakba rádióikat. Így itt is hallotta a tömeg, hogy a 16 pont helyett nyolc órakor Gerő Ernő dogmatikus, a tüntetőket elítélő negyedórás beszéde került adásba. Ez a beszéd az egész országban nagy felháborodást keltett, és az utcán lévő tüntetők számára olaj volt a tűzre. Gerő beszédét követően rohamosan eszkalálódott a szituáció, könnygázgránátok alkalmazására is sor került, és az első lövések is eldőrdültek. A közvetlen és közvetett bizonyítékok is megerősítik, hogy a Magyar Rádió őrsege használt először éles lőfegyvert a tüntetők ellen, ami ebben a szituációban azzal a következménnyel járt, hogy a tüntetők is felfegyverkeztek, és szabályos ostrom indult az épületkomplexum ellen. A pártállami történetírás természetesen ragaszkodott az általuk mindig alkalmazott forgatókönyvhöz és azt állították, hogy a tüntetők lőttek először. Szerintük a tűzparancsot a védők csak éjfél után, hajnali fél egy után öt perccel kapták meg, és éjfél után egy órakor lőttek először élesrel, amikor már több órája támadták őket fegyverekkel és „tíz (más adatok szerint húsz) halottjuk és nagyon sok sebesültjük volt”⁹ Ezek természetesen tendenciózus hazugságok voltak, a valós események elhallgatása, a tények elferdítése. A Magyar Rádiót a felkelők a jelentős létszámú – az este folyamán többször erősítést is kapó – karhatalmi őrség ellenállását nehezen letörve csak másnap délelőttre tudták elfoglalni. Az ott elszenvedett sérülések időpontjaival kapcsolatosan érdemes konkrét, megbízható adatokat is idézni, melyek egyben érzékletes cáfolatai is a pártállami propagandának. Az Országos Mentőszolgálathoz 1956. október 23-án este 20:43-kor jött az első riasztás a Magyar Rádióhoz,

⁸ Dr. Német János szülész-nőgyógyász, ny. egyetemi adjunktus visszaemlékezése, 2016. október 14. (kézirat, másolata a szerző birtokában).

⁹ Hollós-Lajtai (1986) 62–63. o.

az ellátandó személy egy kövel megdobott 27 éves államvédelmi fegyveres volt. Az első lövéstől sérült civil (18 éves) miatt 21:12-kor jött az első riasztás, és már egy perccel később jött a következő (ez esetben a sebesült civil 33 éves volt). 21:37-kor már egy halálos lövést kapott, 40 éves férfit vittek be holtan a Vas utcai kórházba (ez a Vas utca 17. alatti Balassa János kórház volt). Az első – és egyetlen – lövési sérüléssel regisztrált államvédelmi sebesültet 22:14-kor jelentették be.¹⁰

Hogy a Magyar Rádiónál gyorsan eszkalálódó helyzet milyen súlyos vérvesztéssel járt, azt jól jelzi, hogy csak a II. sz. Sebészeti Klinikára október 23-án este fél kilenctől éjfélig 42 sebesültet vittek be és még aznap este nyolc komoly műtétet végeztek a kórházban. A 42 sebesült közül négy már holtan ért oda (közülük az első Puskás Sándor volt), és két további áldozat a kórházban halt bele a sérüléseibe.¹¹

Ami a helyszínt illeti: fontos tudni, hogy a Magyar Rádióhoz ekkor már rég nem csak a Bródy Sándor utca 5-7. alatti főbejárat épülete, a Stúdiópalota tartozott, hanem egy igen nagy, egyre terebélyesedő épületkomplexumról volt szó. A komplexum nyugati, Pollack Mihály tér felőli oldalán ekkor már a rádióhoz tartozott a Pollack Mihály tér 4-6. alatti épület, az egykori Nemzeti Lovarda, mely súlyosan megsérült a második világháborúban, és a helyére ekkorra már felépítettek egy stúdiót (később továbbépítve ez lett a rádió központi irodaépülete). Mellette, a Pollack Mihály tér középső épülete, a 8. szám alatti Esterházy-palota ekkorra már szintén a rádióhoz tartozott, ebben volt a rádió márványterme. Ettől északabbra, a 8-10. szám alatt a – sarkon álló – Festetics-palota kertje volt, amelyet ekkorra már szintén megvettek a Magyar Rádiónak (később üzemi épület került a kertbe). A Festetics-palota kertjének eredeti, magas kovácsoltvas kerítése és kapuja máig a helyén van. Ez a kert volt az, amelynek kulcsszerepe van ebben a tragikus történetben: ez a hely az, ahonnan kilöttek, Puskás Sándor halálát okozva.¹²

Ami Puskás Sándor halálának konkrét körülményeit illeti, ismét a már korábban idézett barátja, évfolyam- és kollégiumi szobatársa, dr. Német János visszaemlékezését idézném (nem a 2016-os visszaemlékezés vonatkozó részét, hanem egy 1990. december 13-ai nyilatkozatát, mely a 26 évvel későbbivel lényegileg azonos). Ebben Német János a következőképpen mesélte el Puskás Sándor halálának körülményeit a közvetlen szemtanú Pap János elmondása alapján, aki ekkor már sajnos szintén nem volt az élők sorában:¹³

¹⁰ Kapronczay Károly: Betegellátás, veszteségek az 1956-os forradalom és szabadságharc idején. In: Debrődi-Kapronczay-Molnár (2006) 12. o.

¹¹ Dubecz (1996) 75–77. o.

¹² A Magyar Rádió épületeiről jó összefoglaló olvasható az alábbi oldalon: <http://egykor.hu/budapest-viii--kerulet/magyar-radio-epuletei/3895> (letöltés ideje 2020. június 4.)

¹³ Az évfolyamtársai zöménél idősebb Pap János 1927. július 21-én született a Békés megyei Endrődön (ma Gyomaendrőd), és 1959. február 17-én végzett az egyetemen. Lásd erről Molnár (1997) 111–112. o. Évfolyamtársa, dr. Német János szíves közlése szerint Békés megyében kezdett el praktizálni. Az általam gyűjtött adatok szerint Pap János 1987-ben hunyt el.

„(Pap János – B. S. Cs.) Később is sokszor elmondta szűk baráti körben annak az estének az eseményeit, így pontosan emlékszem a szavaira. Eszerint ők a tömeget követve kerültek a Múzeumkertbe. A Pollack Mihály térre néző hátsó oldalon egy padon megpihenve figyelték a fejleményeket. Pap János a padon ült, Puskás Sándor pedig a pad támlájára telepedett, fél lábát a pad ülőrészén nyugtatva. Körülbelül velük szemben volt a Rádió kerítéséhez tartozó nagy vaskapu. Sötét volt már, de a tömeg még nem volt nagyon sűrű, bár a Pollack Mihály téren a Rádió kerítésénél sok ember tolongott. Ekkor a nagy vaskapu kissé kinyílt, lövések hallatszottak. Lent a tömeg a téren szétszaladt, ők a Múzeumkertben hasra vágták magukat.

Puskás Sándor is előrebukott, de fél lába fönt maradt a padon. Pap János szólt is neki, hogy feküdjön rendesen, ő azonban nem válaszolt és Pap János észrevette, hogy erősen vérzik. Nyaklövés érte (carotis).

Többek segítségével a Múzeumkerten át a Múzeum körútra vitték ki. Ott megállítottak egy taxit, amely színházba vitt utasokat. Őket kiszállítva a kocsiból, Puskás Sándort a közeli II. sz. Sebészeti Klinikára vitték. Sajnos mire odaértek, halott volt. A szomszédos női klinika dolgozói is átsiettek, de hiába, már nem lehetett segíteni.”¹⁴

Kiss Rezső, akkor egy fiatal Ganz gyári munkás, aki a forradalom és szabadságharc leverése után Franciaországba emigrált, az alábbiakban emlékezett ugyanezekre a percekre a rendszerváltoztatás után:

„Délután hat órától kezdve ott voltam a Rádiónál. Amikor a Gerő-beszéd után két magyar tank megérkezett a Rádió elé, akkor ezekre fölmásztunk, és továbbra is ment a könnygázgránátok oda-vissza dobálása, de egy kicsit csendesebb lett a helyzet. Én átmentem a Pollack Mihály térre. A Múzeumkert és a Rádió kertje között nem volt sűrű tömeg, olyan 2-3 méterenként voltak emberek. Az egyik gyerek, akire még most is emlékszem – széles bőrove volt – megpróbált fölmászni erre a magas kerítésre, de visszacsúszott. Ment a kiabálás, dobálás és én láttam, hogy ott belül, a kertben 6-8 ávos tiszt áll géppisztollyal. Ezek nem kiskatonák voltak, az biztos. Egyszerre csak sorozatot adtak a levegőbe, aztán azt láttam, hogy engedik le a fegyverüket, még a golyók süvítését is hallottam. Úgyhogy abban a pillanatban, amikor jöttek lefelé a golyók, akkor én már nem néztem semmit, hanem beugrottam ott egy kerekded lámpaoszlop mögé. Néhány másodpercig ott feküdtem, aztán felugrottam és már rohantam is ki, a Múzeum körút felé.

Lehet, hogy én voltam az első, aki üvöltötte, hogy »ölik az ávosok a népeket!«

Teljesen meg voltam örülve, üvöltöttem, őrvöngtem. Na, kiszaladtam a Múzeum körútra és amikor jöttem vissza, akkor hoztak egy fiatalembert, hanyatt feküdt és sugárban spriccelt a torkából a vér. Mint az iskolai vízcsapoknál, úgy jött a vér a torkából.

Hogy aztán hova vitték el, én nem tudom, a lényeg az, hogy én akkor több halottat nem láttam, csak ezt az egyet. Ez 9 óra és 9 óra 15 perc között volt. Amikor 10 órakor megérkeztek teherautón a katonák, azok beálltak a tömeg és az ávosok közé. Na most, mi néhányan átmentünk ezen a katonai sorfalon. Ugyanazok az ávos tiszték álltak ott bent. Négyen-öten átmentünk és beüvöltöttünk, hogy rohadt gyilkosok, felelni fogtok a kiontott véért!

¹⁴ Balás Piri (1993) 40. o.

*Azok vicsorogtak ránk, nem is mertünk ottmaradni, még ha ott is voltak a katonák, de megmondtuk, hogy ti voltatok, rohadt gyilkosok. Ezt én nem most, 35 évvel később állapítom meg, hogy azok voltak, hanem akkor, fél órával később megmondtam nekik. Ez így biztos!*¹⁵

A fenti két visszaemlékezéssel kapcsolatban csak néhány kisebb megjegyzésem lenne. A Pap Jánostól származó visszaemlékezésben említésre került a vaskapu kinyitása. Nem biztos, hogy a vaskaput valóban kinyitották (ez a sötétben, gyengébb közvilágítás mellett kevésbé is látszhatott a Múzeumkertből), mivel kilőni a rácsokon keresztül is kitudták, a kapu kinyitásával viszont saját magukat hozták volna még exponáltabb helyzetbe a védők, hiszen úgy lerohanhatóak lettek volna. Persze ekkor még nem volt fegyvere a tüntetőknek és lehetséges, hogy ennek megfelelően a védőknek is nagyobb volt az önbizalma. Az a megjegyzés továbbá, mely a taxi utasaira vonatkozik, hogy színházba mentek volna, vélhetően pontatlan. Ahogy általában, úgy akkor is este hétkor kezdődtek az előadások, ahhoz képest ez az időpont nagyon késői lenne (aznap este a Nemzeti Színházban pl. az Ármány és szerelem volt műsoron, természetesen a szokott esti hét órai kezdéssel).¹⁶

A másik visszaemlékezőnél csak az időponttal kapcsolatban lenne megjegyzésem: évtizedekkel az események után ilyen biztosra mondani időpontot (9 és 9:15 között) illuzórikus, és biztosan nem is pontos. Ennél ezek a lövések biztosan hamarabb dördültek el (mintegy háromnegyed, egy órával, erre még kitérek a következőkben).

Azt hiszem, az bárki számára egyértelmű, és nem szorul különösebb magyarázatra, hogy ha már korábban kitért volna a lövöldözés, Puskás nem üldögél békésen a pad tezején, pláne nem a Magyar Rádió kertjének, a potenciális veszélygócna háttal (!), mivel ebben a kertben voltak a kerítés mögött karhatalmi erőként államvédelmi fegyveresek. Az is nyilvánvaló, hogy a kertből kilövő karhatalmi állomány csak addig tartózkodhatott ott, ameddig a helyzet nem eszkalálódott komolyan, azaz amíg a tüntetők is el nem kezdték fegyvereket használni, vagy akár csak nagyobb köveket dobálni, hiszen nagyon exponált helyzetben voltak. (Lásd még ezzel kapcsolatban az OMSZ jelentését – az első, ellátásra szoruló sérült védőt még közel dobták meg, ez akár történhetett ebben a kertben is, bár őt az is lehet, hogy ablak mögött érte a kődobás.)

Feltehetően ezek a fegyveresek levegőbe leadott riasztó sortűzre kaptak parancsot és először a levegőbe is lőttek, majd – szándékosan, vagy súlyos gondatlanságból – lejjebb húzva PPS géppisztolyaik csövét, a Múzeumkert felé is lőttek, és a magasabban fekvő Múzeumkertben egy padon, viszonylag magasan ülő Puskás Sándort így találták el. A nekik háttal ülő Puskás tarkójánál hatolt be a felfelé haladó lövedék, az egyik nyaki verőeret is megsérítve, esetleg a nyúltagyat is érve, és a jobb arcán át távozott. Az alacsonyabbról, emelkedő szögben, alulról felfelé repülő lövedék csak ilyen formában sebezhetette meg Puskás Sándort, ha a tarkólövés volt a bemeneti nyílás, és az arcán lévő sérülés volt a ki-

¹⁵ Uo. 40–41. o.

¹⁶ A Nemzeti Színház és a kamaraszínházaként működő Katona József Színház korabeli műsoráról lásd <https://nemzetiszinhas.hu/hirek/2016/09/1-58> (letöltés ideje 2020. szeptember 6.)

meneti, vagyis a rádió kertjének háttal ült. Egyébként a tarkólövést, mint bemeneti nyílást sugallja a betegfelvételi lap is, hiszen a tarkósebet említi először. Sebesülésként tarkólövést mondtak a kórházban a húgának is másnap (ahogy bátyjának női évfolyamtársai is ezt mondták neki).

Évfolyamtársa, Pap János a pillanatnyi sokkból felocsúdva véleményem szerint a lehető legjobb döntést hozta és a lehető leggyorsabban reagált azzal, hogy nem próbált meg telefont keresni a mentők riasztásához, és ezzel az időt húzni (a telefon megtalálása és a mentők riasztás utáni kiérkezése nyilvánvalóan számottevő időt vett volna el, ezért is nem szerepel Puskás Sándor az OMSZ esetenaplójában). Ehelyett a sérülés rendkívüli súlyos mivoltát azonnal látva és a környéket jól ismerve segítséggel azonnal felkapta barátját és kifutottak vele a Múzeum körútra, hogy az első érkező járművel azonnal a közeli Baross utcai sebészeti klinikára vigyék Puskás Sándort. A határozottság és gyorsaság azonban sajnos ez esetben már nem volt elegendő, mert a sérülés halálos volt. Puskás Sándor kórlapjára a Baross utcai II. sz. Sebészeti Klinikára való beérkezése után az alábbi feljegyzés került: *„Eszméletlen állapotban. Légzés, vérnyomás, pulzus nélkül. Tarkó közepén és a jobb arcfélen lövési sérülés. Behozatalkor meghalt.”*¹⁷

Rendkívül fontos megjegyezni, hogy a kórlap első oldalán, a felvétel és a halál időpontja is eredetileg: 20 óra 30 perc volt. Ezt valaki jól láthatóan utólag írta át mindkét esetben 21 óra 30 percre.¹⁸

Remélhetőleg a nyomdailag reprodukált kórlapon is látható lesz majd az átírás ténye. (Ez a kórlap először dr. Dubecz Sándornak a Baross utcai II. sz. Sebészeti Klinika 1956-os történetéről írt rendkívül értékes könyvében került leközlésre 1996-ban fénymásolatban,¹⁹ azonban a nyomdailag reprodukált fénymásolaton nem látszik az időpont átírása, a szerző pedig ennek tényét nem említette a könyv szövegében.)

Véleményem szerint az teljességgel kizárható, hogy valaki az eredeti dátumot mindkét esetben egyformán elírta volna. Nyilvánvaló, hogy az utólagos javításnak más lehetett az oka: az időpontok szándékos későbbre datálása. (Ez lehetett akár a másnapra történő anyakönyvezés oka is, mivel őt központilag, október 24-ei halálozási dátummal jelentették be állami halotti anyakönyvezésre.)²⁰ Puskás Sándor húga – aki akkor szintén Budapesten tanult – másnap délelőtt járt a kórházban, illetve beszélt Puskás Sándor évfolyamtársaival

¹⁷ Semmelweis Egyetem Transzplantációs és Sebészeti Klinika irattára, Puskás Sándor kórlapja. Ezúton is szeretném megköszönni kedves kollégám, dr. Molnár László, a Semmelweis Egyetem Központi Levéltára igazgatójának segítségét, aki az iratot lefotózta nekem.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Dubecz (1996) 70 o.

²⁰ Budapest VIII. kerület állami halotti anyakönyve, 1956/2255. fsz. bejegyzés. Lásd: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33HT-DTQZ-4SW?fbclid=IwAR17HbkcUFBB9gkmbUqSMWfO2KXyYnrjtkYyf5XUntd-7CYiXNWEIgiHc&i=159> (letöltés ideje 2020. augusztus 4.)

is. Neki is megerősítették, hogy nyolc és fél kilenc között vitték be a kórházba a testvérét (ami effektíve negyed kilenc és fél kilenc közötti időpontot jelent fél kilences felvételnél).²¹

Feltehetően a nyolc órától negyed kilencig tartó negyedórás dogmatikus Gerő-beszéd által felkorbácsoló indulatok, a tömeg felzúdulása váltotta ki valamikor negyed kilenc után azt a sortüzet, melynek egy lövedéke halálos sebet ejtett Puskás Sándoron. A konkrét tényadatok és bizonyítható dátumok ismeretében jómagam biztos vagyok abban, hogy ő volt az első áldozat a Magyar Rádiónál. Egyébként őt tartották első áldozatnak a Baross utcai II. sz. Sebészeti Klinika dolgozói, valamint egyetemi évfolyamtársai is.²²

Fontos kiemelni még két téves, Puskás Sándorral kapcsolatos, azóta is fel-felbukkanó információt, illetve egy frissen az utcán terjengő téves hírt. A Budapesti Orvostudományi Egyetem hallgatói között keringett az az információ, mely szerint Puskás Sándor tanulni ment a Múzeumkertbe, és így érte a végzetes lövés. Ez a pontosan nem tudni, hogy kitől származó állítás nem felel meg a valóságnak. Puskás Sándor a korábbiakban részletezett módon, bizonyítottan részt vett néhány évfolyamtársával együtt a Bem-szobornál lezajlott tüntetésen, majd onnan jóval később mentek át a Magyar Rádió mellé, a Múzeumkertbe. Ide már sötétben értek, tehát ő nem is mehetett volna ide tanulási céllal. 1956. október 23-án Budapesten 16:41-kor volt napnyugta, tehát amikor Puskás Sándor odaérkezett, akkor ott már rég nem lehetett tanulni a természetes fény hiánya miatt.²³ Puskás Sándor nem véletlenül volt a helyszínen, hanem a forradalmi események résztvevőjeként. Egyetérték abban Balás Piri Lászlóval, hogy ez a tanulóval kapcsolatos verzió feltehetően azért keletkezett közvetlenül a forradalom és szabadságharc leverése után, a megtorlás idején, hogy azt bizonyítsa, hogy az áldozat nem vett részt a forradalmi eseményekben (tehát ennek terjesztésével valaki feltehetően utólag védeni próbálta Puskás Sándort, hogy ebből ne legyen később is problémája a családjának, illetve évfolyamtársainak).²⁴

Az a verzió sem felel meg a valóságnak, mely szerint Puskás Sándor sebesültek mentése közben vesztette életét.²⁵ Ez utóbbi téves adat feltehetően – a 2018-ban elhunyt – Svétecz László környei önkormányzati képviselőtől származik (a lábjegyzetben ezzel kapcsolatban idézett újságcikkben ő volt ezen állítás forrása). Puskás Sándor minden bizonnyal részt vett volna a sebesültek mentésében a forradalmi események alatt, de erre első budapesti áldozatként nem volt lehetősége, mivel a halálakor még nem voltak ott sebesültek.

²¹ Ezt az időpontot ő egy Balás Piri Lászlónak 1990-ben írt levélben is jelezte, lásd erről Balás Piri (1993) 38. o. Jómagam amikor rákérdeztem erre Kati néninél, arra már nem emlékezett, hogy ezt az időpontot a kórházban mondták-e neki, vagy bátyjának egyik női évfolyamtársától hallotta (aki szerint a nyúltagyat is érte a lövedék). Abban azonban biztos, hogy október 24-ei friss, helyszíni információ volt.

²² Dubecz (1996) 232. o., Balás Piri (1993) 38. o.

²³ <https://sunrise-sunset.org/calendar?location=Budapest&month=October&year=1956> (letöltés ideje 2020. szeptember 16.)

²⁴ Balás Piri (1993) 42. o.

²⁵ Lévai (2006) 4. o.

Másnap, Puskás Sándor halála után – az azonos vezetéknev okozta keveredés, és egy korabeli, utcán terjesztett lap írása nyomán – Budapesten elterjedt az a téves hír is, hogy Puskás Ferenc (Öcsi), a magyar labdarúgó-válogatott kapitánya halt meg.²⁶

Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy Puskás Sándor osztálytársai által ráragasztott beceneve Puskin volt a tatabányai gimnáziumban, egyes egyetemi évfolyamtársai viszont – éppen a híres labdarúgó okán – tréfából Öcsinek hívták.

Puskás Sándort 1956. november 12-én temették el Farkasréten (új temető III. parcella, 2. sor, 11. sír). A szülők sosem tudták igazán feldolgozni a tragédiát – édesapja 1979. június 14-én, míg édesanyja 1981. december 3-án hunyt el – és számos beszélgetésünk alapján jómagam úgy éreztem, hogy a húga sem tudta ezt feldolgozni mind a mai napig.

A környei református temető néhány évvel ezelőtti rendezésekor felszabadult a szülei sírja melletti hely, ezért húga – édesanyjuk eredeti kívánságának megfelelően, hogy egymás mellett nyugodjanak – 2017. augusztus 31-én áttemettette Puskás Sándort Környére, így ma már ott nyugszik, szülei mellett. Sírján a kereszt melletti motívumként egy orvosi táská is látható, az alábbi felirattal:

Puskás Sándor
V. éves medikus
élt 22 évet
1956. október 23.

A további „első” áldozatok a Magyar Rádiónál

Két további, konkrétan megnevezett személy is felbukkant már különböző forrásokban, mint az első áldozat a Magyar Rádiónál, így az ő esetükre is érdemes itt kitérni.

Egyikük, Mois János Szirmai Ottó kihallgatási jegyzőkönyvében szerepel. Szirmai a Magyar Rádió dramaturgja és párttitkára volt a forradalom kitörésekor, később a Tűzoltó utcai forradalmárokhöz csatlakozott, a szabad sajtóban is írt álnéven, majd a Péterfy Sándor utcai kórházban rölapokat készített. Szirmai Ottót a megtorlás során, 1959. január 22-én kivégezték.

Szirmai Ottó 1957. január 14-ei kihallgatásán részletesen beszámolt a Magyar Rádióban október 23-án és 24-én történt eseményekről. Vallomásában azt mondta, hogy 20:30 körül egy mintegy százfős tömeg betörte a rádió kapuját. Az őrség szuronyrohammal és

²⁶ Lásd erről pl. Kő (2006) 5. o. Online elérhető: <https://magyarnemzet.hu/archivum/archivum-magyarnemzet/hogyan-lett-puskas-ocsibol-hosi-halott-5790851/> (letöltés ideje 2020. augusztus 8.)

könnygázgránátokkal szorította ki a tömeget a kapualjából. Ekkor történt az első, általa látott haláleset. Az egyik államvédelmi fegyveres vaktölténnyel²⁷ arcon lőtte Mois (Az írott alak lehet Moys is – B. S. Cs.) János 27 éves időelemzőt, aki azonnal meghalt. Személyi igazolványát Szirmai Ottó nézte meg.²⁸

Ilyen nevű regisztrált halott nem ismert a forradalom áldozatai között.²⁹ Ennek oka azonban az is lehet, hogy mivel elvették a személyi igazolványát és azt nem tették vissza a holttestre, a helyszínről elszállítva már ismeretlen halottként lett eltemetve. Az kevésbé valószínű, hogy a visszaemlékezés ezen része pontatlan, és nem ez volt az áldozat neve, vagy nem volt ilyen nevű személy, mert Szirmainak ebben a kontextusban nem állt érdekében valótlán adatok közlése a Magyar Rádió ostromával kapcsolatban. A három hónappal az események utáni tanúvallomásban a 20:30-as körülbelüli időpont nem feltétlenül pontos, bár kronológiailag elképzelhető (de lehetséges, hogy valójában némileg később történtek a Szirmai által ebben a kontextusban elmondott események).

Mindenesetre ez az esemény is Puskás halálos sebesülése után történhetett, mert ha a Bródy Sándor utcában már olyan nagy zajjal járó erőszakos cselekmények történtek volna korábban, mint a kapu betörése tömeg által, és a rájuk leadott – riasztó vagy éles – lövések, akkor Puskásék csoportja nem üldögélt volna békésen tőlük néhány tucat méterre. Sőt, megfordítanám az események ok-okozati összefüggését: Puskás halála lehetett az egyik oka annak, hogy a dühös tüntetők betörték a kaput. Ha a vele kapcsolatos információk valóságosak és nagyjából pontosak, akkor Mois lehetett a második áldozat.

A másik, név szerint szereplő, elsőnek titulált áldozat egy kiskunfélegyházi születésű, budapesti (pestszenterzsébeti) lakhelyű, fejlődés következtében a Bródy Sándor utcában meghalt 18 éves tanuló, Vizi János.³⁰

Vizinek 1995-ben állított emléktáblája is van a rádió Bródy Sándor u. 5-7. alatti épületével szemben, a Bródy Sándor u. 22. alatt, melynek felirata szerint „1956. október 23-án ezen a helyen áldozta életét a 18 éves tanuló Vizi János, a magyar szabadságharc első hősi halottja.”

Nem tudni, hogy az ő esetében az elsőségre vonatkozó állításnak mi – illetve ki – volt a forrása. (A Bécsben élő testvére, Vizi Zsuzsa – aki az állami halotti anyakönyv szerint a

²⁷ A vaktöltényben nincs lövedék, legfeljebb a lőport záró valamilyen fojtás (ez különbözteti meg az éles lőszer-től), ezért gyakorló célra, fény és hanghatás kiváltására alkalmas lehet. Vaktölténnyel rendkívül ritkán lehet halálos sérülést okozni, de elméletben előfordulhat. A teljesen, vagy szinte teljesen csővégről leadott lövésnél súlyos égési sérüléseket is lehet okozni, de a lökeshullám is roncsolhatja a koponyát, illetve szilárdabb fojtás, vagy a fegyvercsőbe került szennyeződés is okozhat közvetlen közelről lövedékhez hasonló roncsolást az áldozat testében. Előfordulhat azonban az is, hogy valójában nem volt vaktöltény a rádiónál lévő karhatalmi alegységeknél, hanem éles lőszer okozta ezt a halálos sérülést.

²⁸ Jobbágyi (2016) 264. o.

²⁹ A regisztrált halottakról lásd Horváth–Tulipán (2006).

³⁰ Budapest VIII. kerület állami halotti anyakönyve 1956/2438. fsz. bejegyzés: Lásd: https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DTQZ-HZY?fbclid=IwAR1zL2sU_9GschMooevzXxyvbGwgjT7zqm14z-6KxDz6cj6Ydzf5Q9whj6-Q&i=198

haláleset bejelentője volt november 13-án³¹ – már elhunyt.)³² Mint arra már a bevezetőben is kitértem, a forradalmi események első két áldozata Debrecenben halt meg, és ha Vizi a Bródy Sándor utcában kapott fejlövést, akkor ez biztosan később történt, mint Puskás – vagy akár Mois – halálos sebesülése, hiszen az utcára leadott célzott lövésekre csak jóval később került sor (lásd a korábban jelzett, OMSZ riasztások időpontjait). Vizi lehetett esetleg az egyik legelső olyan forradalmár, aki fegyverrel a kezében esett el, de ilyen kontextusban az elsőséget pontos, megbízható források híján bizonyítani már nem nagyon lehet. Az viszont biztosan állítható, hogy nem ő volt a legelső budapesti áldozat.

³¹ Uo.

³² Eörsi László szíves közlése a szerzőnek (2020. augusztus 19.).

Felhasznált források

Kiadatlan források

Semmelweis Egyetem Transzplantációs és Sebészeti Klinika irattára, Puskás Sándor kórlapja

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (TMJV) XXXIII.1.c. Felsőgalla állami születési anyakönyvi másodpéldányai 1928–1936

Dr. Német János szülész-nőgyógyász, ny. egyetemi adjunktus visszaemlékezése, 2016. október 14. (kézirát, másolata a szerző birtokában).

Puskás Sándor iskolai bizonyítványai, saját kezű életrajza, életútjával kapcsolatos iratok (eredetiben a Puskás család, másolatban a szerző birtokában)

Felhasznált irodalom

Balás Piri László: Emberek fehérben 1956. Budapest, 1993 (Balás Piri 1993)

Debrődi Gábor–Kapronczay Károly–Molnár László: A szabadság vére. Forradalmárok-életmentők-megtörölők. A főváros egészségügye az '56-os forradalom és a megtorlások idején. Budapest, 2006. (Debrődi–Kapronczay–Molnár 2006)

Dr. Dubecz Sándor: Sebészeti klinika a tűzvonalban, 1956. Budapest, 1996. (Dubecz 1996)

Filep Tibor: Debrecen 1956. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2000. (Filep 2000)

Hollós Ervin–Lajtai Vera: Drámai napok. Budapest, Kossuth Kiadó, 1986. (Hollós–Lajtai 1986)

Horváth Miklós–Tulipán Éva: In memoriam 1956. Budapest, Zrínyi, 2006. (Horváth–Tulipán 2006)

Jobbágyi Gábor: 1956 és a megtorlás fekete könyve. Budapest, Kairosz, 2016. (Jobbágyi 2016)

Kahler Frigyes (szerk.): Sortüzek, 1956. Lakitelek, Antológia Kiadó, 1993. (Kahler 1993)

Kő András: Hogyan lett Puskás Öcsiből hősi halott? In: Magyar Nemzet, 2006. augusztus 15. (Kő 2006)

Lévai Julianna: A sebesültek mentése közben halt meg. In: 24 Óra 2006. október 24. (Lévai 2006)

Molnár László (szerk.): A Budapesti Orvostudományi Egyetemen végzett orvostanhallgatók jegyzéke 1951–1969. Budapest, SOTE, 1997. (Molnár 1997)

Internetes források

'56 a Nemzetiben (<https://nemzetisinhaz.hu/hirek/2016/09/1-58>)

Budapest VIII. kerület állami halotti anyakönyve 1956 (<https://www.familysearch.org/oldal/keresztul>)

Magyar Rádió épületei, Esterházy és Károlyi palota (<http://egykor.hu/budapest-viii--kerulet/magyar-radio-epuletei/3895>)

Sunrise and sunset calendar (<https://sunrise-sunset.org/calendar?location=Budapest&month=October&year=1956>)

1. Puskás Sándor szülei és húgával környebányai házuk konyhakertjében 1940-ben (a Puskás család gyűjteményéből)

<p style="text-align: right;">8</p> <p>Az előmeneteli és mulasztási napló folyószáma: <u>43</u></p> <p style="text-align: center;">Évközi értesítő a mindennapi iskola harmadik osztályáról.</p> <p>Karácsonykor: 19.../19... 19.../19...</p> <p>Magaviselete</p> <p>Szorgalma</p> <p>Előmenetele</p> <p>Mulasztott félnapot félnapot</p> <p>Nem igazolt félnapot félnapot</p> <p>Jegyzet:</p> <p>..... tanító. tanító.</p> <p>Látta: Látta:</p> <p>..... szülő (gyám). szülő (gyám).</p> <p>Husvétkor: 19.../19... 19.../19...</p> <p>Magaviselete</p> <p>Szorgalma</p> <p>Előmenetele</p> <p>Mulasztott félnapot félnapot</p> <p>Nem igazolt félnapot félnapot</p> <p>Jegyzet:</p> <p>..... tanító. tanító.</p> <p>Látta: Látta:</p> <p>..... szülő (gyám). szülő (gyám).</p>	<p style="text-align: right;">9</p> <p style="text-align: center;">Év végi értesítő</p> <p style="text-align: center;"><u>Puskás Sándor</u></p> <p>a mindennapi elemi iskola III. osztályának tanulója az 1942/1943. iskolai év végén a következő osztályzatot érdemelte:</p> <p>Magaviselete <u>diplomás</u></p> <p>Szorgalma <u>valószó</u></p> <p>Vallástán <u>jeles</u></p> <p>Magyar nyelv <u>jeles</u></p> <p>a) Beszéd- és értelemgyakorlat <u>jeles</u></p> <p>b) Olvasás és olv. tárgy <u>jeles</u></p> <p>c) Írás <u>jeles</u></p> <p>d) Fogalmazás <u>jeles</u></p> <p>e) Helyesírás és nyelvi magy. <u>jeles</u></p> <p>Számolás és mérés <u>jeles</u></p> <p>Term.-rajz, gazd.- és háztartásán <u>jeles</u></p> <p>Rajzolás <u>jeles</u></p> <p>Éneklés <u>jeles</u></p> <p>Kézimunka <u>jeles</u></p> <p>Testgyakorlás <u>jeles</u></p> <p>Egész évben mulasztott félnapot. Nem igazolt félnapot. Ha ezen iskolai év elején még nem tudott magyarul, megtanult-e és mily mértékben? <u>(4 hónap)</u></p> <p>Kelt: <u>Környebányai</u> évi. <u>január</u> hó. <u>10.</u> n.</p> <p><u>W. B. B.</u> tanító igazgató-tanító (iskolaszéki elnök). P. H. <u>3551/1943. K.K. 11.</u> <u>meplisott</u></p>
--	---

2. Puskás Sándor elemi iskolai bizonyítványa az 1942-43-as tanévről, melynek során a súlyos kartörése volt (a Puskás család gyűjteményéből)

5 Puskás

BIZO-

a Tatabányai III. Kőrösi Mihály Árkosi Polgári
az 1947/48-ik iskolai évben ^{nyitványa} _{nyitványa}

Magaviselet	—	
Hit- és erkölcstan	jó	
Magyar nyelv	jó	
Német nyelv	jó	
Történelem	jó	
Földrajz	jó	
Számтан és mértan, könyvvitel	jó	
Növénytan és állattan	—	
Ásványtan és vegytan	—	
Természettan	—	
Élet- és egészségügyi ismeretek	jó	
Közgazdasági és jogi ismeretek	jó	
Házartási és nevelési ismeretek	—	
Mezőgazdasági és ipari ismeretek	jó	
Rajz, szépírás	jó	
Kézimunka	—	
Szépírás	—	
Ének	jó	
Testgyakorlás	jó	
	—	
	—	
Rendkívüli tárgyak	Német társalgási gyakorlatok	—
	Gyorsírás	—
Általános tanulmányi eredmény		jó
Rendszeret		jó
Egész évben mul. órák száma	—	igazolt, — igazolatlan.

5 Sándor tanuló

NYÍTVÁNYA 1947/48. sz.

Polgári iskolai tanulmányait befejezte osztályában
tanulói minőségben tanúsított előmeneteléről.

A tanári testület általános ítélete:
Polgári iskolai tanulmányait befejezte

A díjkezdmény foka: _____

Kelt Tatabánya 1948 év június hó 17 n.

L. Kőrösi Mihály igazgató, osztályfőnök.

Jegyzet (magán-, javító-, pótló-, felvételi, különbözeti vizsgálati záradék, kilépés, osztálydíj stb.):
a 6. osztályos évi felvételi vizsgán jó. Polgári iskolai tanulmányait 1947-48. n. augusztus 1. napján befejezte a magán- és pótlóvizsgálatok nélkül.

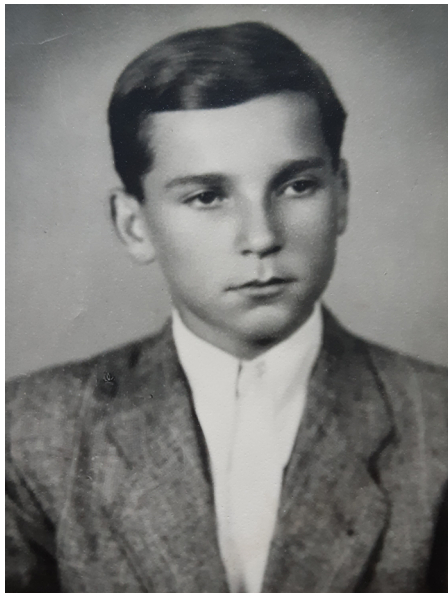
Felvettem a _____ osztályba,
_____ 19 ____ évi ____ hó ____ n.

igazgató.

3. Puskás Sándor végbizonyítványa a felsőgallai polgáriból, 1948 nyaráról (a Puskás család gyűjteményéből)

4. Puskás Sándor – az ülő sorban a jobb szélén – mint a Tatabányai Állami Rákosi Mátyás Gimnázium elsős diákja osztálytársaival 1949-ben (a Puskás család gyűjteményéből)

5. Puskás Sándor mint másodikos gimnazista
(a Puskás család gyűjteményéből)

6. Puskás Sándor gimnáziumi érettségi
bizonyítványa
(a Puskás család gyűjteményéből)

Anyakönyvi szám: 4611958.

**ÁLTALÁNOS GIMNÁZIUMI
ÉRETTSÉGI BIZONYÍTVÁNY**
[*human* tagozat]

Puskás Sándor

FORINT *10* **ILLETÉK**

1934. évi július hó *18-án* született,
mistan középiskolai tanulmányait *1931-32. évtől a tatárnyai ált.
felnem. helyes ált. gimnáziumban 1934/35-1936/37. a II. II. osztályt a nyergyei fel. ált. tanügyi tanos ált. gimnáziumban
1937/38-1938/39. tanévben*

elvégezte, az érettségi vizsgabizottság előli érettségi vizsgát tett a következő eredménnyel:

Magyar nyelvé és irodalom <i>közepes</i>	Történelem <i>közepes</i>
Orvos nyelvé és irodalom <i>je</i>	Matematika <i>je</i>
Latín nyelvé és irodalom <i>je</i>	Fizika <i>je</i>

nyelvé és irodalom

Középisikolai tanulmányai folyamán a többi tantárgyban elért eredménye a következő:

nyelvé és irodalom <i>je</i>	Kémia <i>közepes</i>
Alkalmazott geometria <i>je</i>	Földrajz <i>je</i>
Természetrajz <i>je</i>	Tanteremtés <i>je</i>

A szabályszerű követelményeknek *je* megfelelt, ezért őt az 1951. évi 14. sz. tvr. 12. §-a értelmében az egyetemi és főiskolai tanulmányokra érettnak nyilvánítjuk.

Erről kiadjuk neki ezt, a *nyergyei fel. ált. tanügyi tanos* általános gimnázium pecsétjével és aláírásunkkal ellátott bizonyítványt.

Kelt *Nyergyeifalván* 1952. évi *június* hó *20-án*.

Bölgényi Csörgő
a vizsgabizottság elnöke

Magyar Királyság
Nyergyei Általános Gimnázium

Magyar Királyság
Nyergyei Általános Gimnázium

T. D. 823. sz. Nyomtatványfűző V. 7246

Létes: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1952. II. P. F.

7. Puskás Sándor egyetemi leckekönyvében szereplő fényképe (a Puskás család gyűjteményéből)

8. Puskás Sándor évfolyamának egy csoportja 1953 tavaszán. Puskás Sándor jobbról a negyedik, bal szélén áll a tatabányai évfolyamtárs és barát, Német János (a Puskás család gyűjteményéből)

9. A bal szélen álló Puskás Sándor évfolyamtársainak egy csoportjával 1953 nyarán Böhönyén, egy hónapos katonai alapkiképzésen (a Puskás család gyűjteményéből)

Dancsók Gyula V. éves orvostanhallgató, Czeglédi József II. éves közgazdász és Puskás Sándor II. éves orvostanhallgató örömmel értesülnek a Szabad Ifjúságból arról, hogy fötemelték ösztöndíjukat s ugyanakkor negyven forinttal csökkent a diákokthoz díja. Már tervezgetik is, mire fordítják felemelt ösztöndíjukat. Puskás elvtárs így határoz: rövidesen újabb szakkönyvet vásárol. Dancsók és Czeglédi elvtársak cipő és ruhavásárlásra fordítják a megtakarított összeget

10. Egy ízben a kommunista propaganda is „megtalálta” Puskás Sándort. A mellékelt kép a Szabad Ifjúság, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ, a KISZ elődje) központi vezetőségének lapja 1954. január 28-ai számának első oldalán jelent meg. Puskás Sándor a jobb szélen áll (a Puskás család gyűjteményéből)

15. A helyszín a Múzeumkertben, ahol Puskás Sándort a halálos lövés érte. A háttérben látható a Fesztetics-palota egykori kertje, mely 1956-ban már a Magyar Rádióhoz tartozott, és melyben akkor a képen látható üzemi épület még nem volt ott, helyette növényzet borította. A magas kovácsoltvas kerítés és kapu máig az eredeti. Az előtérben, a Múzeumkertben lévő pad feltehetően nagyjából ott van, ahol az a pad volt, melyen ő ült 1956. október 23-án este. (A szerző fotója, készült 2020. augusztus 19.)

Belgyógyászati Kórlap

Kórház neve: Belgyógyászati osztály	Klinika neve: Belgyógyászati	Doktor: T. 251.	Kor: Férfi: Nő: Ebbeírás:
A beteg			
Név (betűkkel írv. az): <i>Puskás Sándor</i>		Beteg tétl.: Feltétel: <i>106. sz. 23. sz. 20. 30.</i> 106. sz. <i>106. sz. 23. sz. 20. 30.</i>	
Születési idő: 1887. VI. 15.		Munkahely: <i>Magyar</i>	
Családi állapota: <i>önálló</i>		Munkahelyi állás: <i>106. sz. 23. sz. 20. 30.</i>	
Lelőhely: <i>27. I. Napkegy kórh.</i>		Munkahelyi állás: <i>106. sz. 23. sz. 20. 30.</i>	
Egyszerűsített kórtörténet és látható jelek:		Munkahelyi állás: <i>106. sz. 23. sz. 20. 30.</i>	
Belső szerv (tuberc):		Dizidák szerv:	
Diagnózis: <i>Vulu. relap. reg. occipitalis.</i>			
Anamnesis: Anam.: Tünetek: Hematuria: Cystitica: Alkohol: Művelet: Járművek: Gyógykezelés: fertőző betegségek, nem fertőzők (kezelés):			

16. Puskás Sándor II. sz. Sebészeti Klinikán kiállított kórlapjának első oldala. A felvételi és haldozási időpont utólag lett rajta átírva (Simmelweis Egyetem Transzplantációs és Sebészeti Klinika irattára).

17. Puskás Sándor hagyatéki leltára a nála lévő tárgyakkal a II. sz. Sebészeti Klinikáról. A papíron lévő foltok az áldozat véréből származnak (a Puskás család gyűjteményéből).

Puskás Sándor v. 251. sz.

1 db. bellonkabát	1 tőrőtyél
1 " kabát (fél)	1 eszkes
1 " nyakkendő	1 fésű
1 " pullover	1 alka
1 " nyg	1 sál
1 pár félcipő	
1 " eszki	
1 db. nadrág	
1 " rövidnadrág	
1 " eszkes	
1 " eszkes	
1 " püstpáncs	
42 77 737.	

18. Az Üllői úti Belső Klinikai Tömb (Üllői út. 26.) bejáratánál lévő falon 2004-ben az orvosgyetem és a mentőszolgálat halottainak emlékére elhelyezett gránit emléktábla, melyen Puskás Sándor neve is szerepel. (A szerző fotója, készült 2020. augusztus 19.)

19. 2006-ban, a forradalom 50. évfordulóján Puskás Sándor emlékére Környebányán felállított emlékkő. (A szerző fotója, készült 2020. április 19.)

AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
ITT NYUGVÓ HŐSI HALOTTAI ÉS
ÁLDOZATAI EMLÉKÉRE

NAGY ANTALNÉ	44	VILLAMOSVEZETŐ
NAGY LÁSZLÓ	31	HENTES ÉS MÉSZÁROS
NAGY PÉTER	21	MŰSZERÉSZ
NAGYPATAKI GYÖRGY	10	TANULÓ
OLÁH JULIANNA	9	TANULÓ
OLÁH MIHÁLY	74	FÖLDMŰVES
OTTIK JÁNOS	62	ASZTALOS
PANCSOVICS LÁSZLÓ	30	MUNKÁS
PAPP LÁSZLÓ	31	FELSZOLGÁLÓ
PEAR LÁSZLÓ JÓZSEF	29	ÜZEMI ELLENŐR
PELL MÁRIA PAULA	71	TANÁR
POSCHO FERENC	22	MUNKÁS
PUSKÁS SÁNDOR	22	ORVOSTANHALLGATÓ
RADÓ GYULA DEZSŐ DR.	52	FŐELŐADÓ
REINITZER LAJOS	66	BÁDOGOS
ROMANCSIK ATTILA	45	MŰSZAKI TISZTVISELŐ
ROTTENBERGER JÁNOSNÉ	36	TAKARÍTÓNŐ
RÓZSAFALVI ÖDÖN DR.	33	ORVOS
SCHLISZ JENŐ	44	FŐMÉRNÖK
SIROVICZA MIHÁLY DR.	62	FŐORVOS
SKODA KÁROLY GYULA	18	ESZTERGÁLYOS
SNOY PÉTER MÁRTON	17	SZAKÁCS TANULÓ
STEKUS LÁSZLÓ MIKLÓS	65	NYUGDÍJAS
SULABEY LÁSZLÓ	18	SEGÉDMUNKÁS
SULYOK ZOLTÁN	60	ADMINISZTRÁTOR
SZABÓ GYÖRGY	51	GK. VEZETŐ
SZENTKIRÁLYI KLÁRA ANNA	20	VÉDŐNŐ
SZILÁGYI ERZSÉBET	16	SEGÉDMUNKÁS
SZMUK LAJOSNÉ	25	MŰSZERÉSZ
SZUROMI LÁSZLÓ ISTVÁN	46	MÁV MŰVEZETŐ

20. A Farkasréti temető főbejáratánál az ott nyugvó 1956-os halottaknak külön emléktáblái is vannak. Az 1956-2017 között itt nyugvó Puskás Sándor máig szerepel közöttük. (A szerző fotója, készült 2020. augusztus 31.)

21. Puskás Sándor sírja a környei református temetőben.
(A szerző fotója, készült 2020. október 17.)

Somogyi Csilla

A tatabányai tűzoltóság története 1957-től 1980-ig

„A valódi hősök a tűzoltók, (...), akik először érnek oda, ha baj van, és a férfiak, akik naponta életet mentenek. Ők rohannak be a lángoló épületekbe, keresztül a tűzön, másokat kihozni onnan, akik a köpenyekről és szuperhős-jelmezekről alkotott álmaikat félreteszik az egyenruhák és az áldozathozatal kedvéért.”

Lewis Howes

Bevezetés

A tűzoltóság, mint hivatás nem áll tőlem távol, hiszen a saját családomban is volt és jelenleg is van tűzoltó. Tanulmányom időintervallumból kifolyólag fontosnak tartom kiemelni nagyapámat, Somogyi Istvánt (1935–1995), aki a komáromi tűzoltóság kötelékében teljesített szolgálatot gépkocsivezetőként 1956. január elsejétől. Kimagasló munkásságát az évek során többször is elismerték. Magáénak tudhatta őrmesterként a Tűzrendészeti Érem bronz fokozatát (1965), főtörzsőrmesterként a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatát (1976). 1971-ben a „VEZESS BALESET NÉLKÜL” oklevéllel ismerték el a 10 éves balesetmentes gépkocsivezetői munkáját. Pályafutása zárásaként a Tűzbiztonsági Érem arany fokozatával lett gazdagabb 1987-ben. A tűzoltóságnál töltött 31 éves szolgálata alatt a Szolgálati Érdemérem 10, 15, 20, 25, és 30 éves fokozatait is megkapta. 1987. december 31-én zászlósként vonult nyugállományba.¹

Az idén 150 éves Magyar Tűzoltóság életéről rendkívül sok tanulmány született az évek során melyek különböző formában és témákat kiemelve foglalkoztak a lánglovagok mindennapjaival. Vannak, amik országos viszonylatban átfogó képet adnak a tűzoltóság szakmai fejlődéséről és történetéről. Ilyen például az 1995-ben napvilágot látott *Fejezetek a magyar tűzoltóság 125 éves történetéből* című kiadvány. Személy szerint egy nagyon hasznos szakirodalomnak tekintem ezt, hiszen részleteiben tárja elénk a tűzoltóság megalkulását és életét a kilencvenes évekig. Ahhoz, hogy átfogó képet tudjunk alkotni a tűzoltóság történetéről, megalakulásáról, kezdeti és későbbi nehézségeiről elengedhetetlen kézbe venni ezt a szakirodalmat. A könyvben található egy fejezet, mely kifejezetten a Komárom-Esztergom Megyei Tűzoltószövetséggel foglalkozik. Ebből a rövid, másfél oldalas fejezetből is sok érdekességet tudhatunk meg a megyei tűzoltóságokról, igaz helytörténeti szempontból kevésbé hasznosítható. Van továbbá helytörténeti jellegű szakirodalom is a tűzoltóságról. Ezek közül fontos kiemelni Busa János tűzoltó alezredes munkáit. Első ízben a 2006-ban két kötetben megjelenő *Komárom-Esztergom megye tűz-*

¹ Számadó – Bilkó – Turi (2012) 118-119. o.

védelmének és tűzoltóságainak története című munkáját emelném ki. Igaz, a mű a megyei tűzoltóságokkal foglalkozik, de gyakran kitér a tatabányai eseményekre is, így rendkívül hasznosnak bizonyul helytörténeti szempontból is. Ami számunkra még az előzőnél is fontosabb, a szintén Busa János tollából származó, 1987-ben napvilágot látott *Tatabánya tűzvédelme és tűzoltósága fejlődésének rövid története* című munka. Ez a kötet, ahogy a cím is árulkodik, már konkrétan a tatabányai tűzoltóság fejlődését mutatja be. A mű nem csak tényközlésre épít, hanem gazdag képanyaggal is el van látva, mely még izgalmasabbá és érdekesebbé teszi az olvasó számára. Ezt a könyvet azoknak is ajánlom, akik szeretik a táblázatokat és diagramokat, hiszen a mellékletek között ilyen formában is találunk adatokat például arról, hogy milyen ágazatokban miként alakult a tűzesetek száma. Munkám során az eddig felsorolt szakirodalom mellett segítségemre volt a Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárában található, tűzoltóságról szóló iratanyag, illetve a *Tanulmányok Tatabányai történetéből* I. kötetben megjelent tanulmány, melyet Bognár István írt. Levéltárunk egykori dolgozója az 1948 és 1956 közötti időszakot tárja az érdeklődők elé. Munkájában a tatabányai állami tűzoltóság megalakulásának előzményeit, rögzös útját, az alosztály megalakulását és annak működését, mindennapjait mutatja be. Kitér megelőző tűzrendészetre is, mely jogkört a tűzoltóság az 1950-es években kapott meg, és az 1956-os eseményeket is röviden taglalja. Sajnos a rendkívüli események következtében az iratanyagok ebből az időszakból nagyon hiányosan álltak csak rendelkezésre, így a tanulmány ezen részét nem lehetett teljes valójában feltárni.

Munkám során a bevezető fejezettel együtt 11 részre bontottam az általam bemutatni kívánt dolgokat, eseményeket. A gyökerekhez visszatérve az Országos Tűzoltó Szövetség megalakulásával kezdtem meg a gondolatmenetet, majd a Tatabányai Állami Tűzoltóság megalakulását mutatom be röviden. Érdekességképpen egy 1956-os jelentést² is belevettem a munkámba, mely úgy vélem rendkívül jól mintázza a korra jellemző kommunista ideológiai képzést, ami még a tűzoltóságon belül is utat tört magának. A háborút követő években a tűzoltóság ugyan biztos megélhetést jelentett mely teljes ellátást is biztosított, mégis hiánycikké váltak a lánglovagok. A tűzoltók képzését és továbbképzését külön fejezetben tártam az olvasó elé, majd belemélyedtem a Csepel gépjárművek és fecskendők világába. Az általam legizgalmasabb rész a tanulmány végére került, ahol első ízben évekre lebontva mutatom be a tűzeseteket³ majd egy meglévő tűzkárstatisztika alapján elkészítettem a saját statisztikámat. A legvégén pedig szót ejtek Szent Flóriánról, a tűzoltók védőszentjéről.

² A jelentés 1957-ben keletkezett.

³ Ezek az adatok rendkívül hiányosan álltak rendelkezésemre, sok esetben semmilyen adatot nem tudtam közölni.

Az első gondolatok – Az Országos Tűzoltó Szövetség megalakulása

Ha valami igazán fontos az emberiség történetében, az kétség nélkül a tűz. Már általános iskolás korunkban megtanították velünk történelem órán, hogy az emberiség fejlődése milyen nagy mérföldköhöz ért, mikor eleink a tüzet megszelídítették. Mikor rájöttek, hogyan lehet a tüzet munkába fogni és hogyan lehet tüzet előidézni, csíholni úgy, hogy az ne elpusztítsa, hanem építse őt, új szokások, új foglalkozások, új ételek és még sorolni lehetne mennyi új dolog jelent meg az ember életében. De miként reagált az ember, mikor először találkozott a tűzzel? Természetesen félt az ismeretlentől, már ahhoz is idő kellett, hogy megszokják. Először harcoltak ellene, a tűz megfékezése volt a cél. Amint nézőpontot váltottak és saját szolgálatukba állították a tüzet, olyan léptékű fejlődést és minőségi változást hozott az emberiség történetében, amelyhez fogható addig nem tapasztalhatott senki. Az idők során a tűz, mint ellenség átalakult egy farkassá, aki ha figyeltek rá barát volt, de ha óvatlanul bántak vele veszedelmes pusztítást végzett. Éppen ezért komoly felügyelet alatt kellett és kell a mai napig is tartani. Elszakadva a rég múlt eseményeiből és kicsit előre lépve a történelemben megjelent a gondolata és igénye annak, hogy a tűzzel való harcot szervezett formában, kifejezetten erre a feladatra kiképzett emberek az oltáshoz szükséges eszközökkel vívják az elszabadult lángok ellen. Mikor ezek a gondolatok elkezdtek valóságot ölteni 1870-et írtak. Az említett év december hó 5. napján alakult meg a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség.

A megalakulás tervezett helyszíne Sopron volt, ami annak volt köszönhető, hogy a megalakulás első gondolta is onnan származott. Sok módosítást követően a megalakulás helyszíne végül Pest lett. Az Országos Tűzoltó Szövetség alakuló gyűlésére A Nemzeti Tornaegylet új tornacsarnokának⁴ felavatása adott alkalmat. A Nemzeti Tornaegylet elnöke gróf Széchenyi Ödön volt, aki az alakuló Országos Tűzoltóság alapítója is lett.⁵

Az Országos Tűzoltó Szövetség alakuló gyűlésén elfogadták a soproni előkészítő bizottság által kidolgozott alapszabály tervezetet, melyet némi módosítást követően a résztvevő tűzoltótestületek képviselőiben jelen lévők el is fogadtak. A gyűlésen 17 tűzoltótestület 52 képviselője volt jelen. A 17 tűzoltótestület a következő volt: Debreceni diák tűzoltóság, Arad, Budapest-Gőzmalmi, Sopron, Nagyváradi, Pozsony, Temesvári, Nagyszombati, Varasdi, Budapest önkéntes, Nyitra, Esztergom, Pécsi, Pest városi, Zágrábi, Kassai, Békéscsabai-Gyula. Az elfogadott és a Zayk Károly belügyminiszter által jóváhagyási záradékkal ellátott alapszabályt 1871. szeptember 12-én írták alá. A tűzoltóság új eszméit gróf Széchenyi Ödön vette szárnyai alá. Ő igyekezett a tűzoltó hivatást a lehető legvonzóbbá tenni. Az ő elkötelezettségének volt köszönhető sok tűzoltó hagyomány megteremtése, többek között a tűzoltóversenyek, különböző kiállítások szervezése.⁶

⁴ A tornacsarnokot a tűzoltók által gyűjtött adományokból építették fel, a mai VIII. kerület Szentkirályi utcában áll.

⁵ Minárovics – Soltész – Csöglei (1995) 9. o.

⁶ Uo. 10. o.

Az alakuló gyűlést követő időszakban a vezetők fontos célként tűzték ki a tűzoltók felszerelésének egységesítését. A megvalósítandó célok között szerepelt az egységes csavarpár bevezetése, a biztosítóvállalatok megadóztatását a tűzvédelem anyagi támogatása érdekében, a balesetet szenvedett tűzoltók segítése, a tűzoltószövetségi tűzkárbiztosító társaság létesítése, a díjmentes levelezés biztosítása, sürgős esetben a távírda díjmentes használata, a tűzoltószerek és eszközök hajón és vonaton való ingyenes szállítása. A felsorolt célkitűzések eléréséért komoly erőfeszítéseket tettek, amik hosszabb-rövidebb idő után meg is hozták az eredményt.⁷

A tatabányai állami tűzoltóság megalakulása

A Magyar Tűzoltó Szövetség megalakulását követően országszerte egyre több településen kezdtek el megszervezni a tűzoltóságot. Ez alól természetesen Tatabánya térsége sem volt kivétel. Mivel a tatai szénmedence már az 1896-os évtől kezdve kiemelkedően fontos ipari központja lett az országnak, így a szervezett tűzoltóság felállítása is fontos volt, melyet elsősorban az önkéntes és üzemi tűzoltóságok alkottak, később megalakult az állami tűzoltóság is. Tatabánya térségének két fő gazdasági tényezője a bányászat és a mezőgazdaság volt. A lakosságot és a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársulat – MÁK Rt. – vezetőségét ez ösztönözte elsősorban arra, hogy létrehozzák a fent említett önkéntes és üzemi tűzoltóságokat, melyeket az évek során fokozatosan fejlesztettek.

A fejlődést azonban a második világháború eseményei keresztülhúzták. A háborús veszteségek erőteljesen megszággatták a humán-, és szerállományt egyaránt. A háborút követően az országban mindösszesen 7, azaz hét darab gépjárműfecskendő és 233, azaz kettőszázharminchárom darab kismotorfecskendő maradt.⁸ A háborút követően a szinte teljesen megsemmisült tűzoltóság újjászervezése volt a cél. Egy kilátástalan kísérlet született a bányászati, alsógallai és felsógallai önkéntes tűzoltóság újjászervezésére, de sem az anyagi körülmények sem a technikai háttér nem volt adott. A gazdasági helyzet végül teljesen ellehetetlenítette az újjászervezést, így 1946. november 12.-én Tatabánya község képviselőtestülete a tűzvédelmet a továbbiakban kénytelen volt a MÁK Rt. tatabányai üzemi tűzoltóságára bízni.⁹

A tatabányai állami tűzoltóság megszervezésére csak 1949. október 1-én került sor.¹⁰ Az állami tűzoltóság megalakulása sok változást hozott magával. A szervezeti átalakulás következőképpen alakult: *„Egy hivatásos, állami-belügyi alakulattá szervezték az ország összes tűzoltó testületét. Az állami tűzoltóság a belügyminisztérium alá tartozott, a parancsnoka, az országos tűzoltóparancsnok pedig közvetlenül a belügyminiszternek volt alárendelve. Me-*

⁷ Uo. 11. o.

⁸ TMJVL XXIV/51. A műszaki fejlesztés az Állami Tűzoltóságnál. 5. o.

⁹ Busa (2006) 115. o.

¹⁰ Dr. Bacsó – dr. Miklós (1949) 287. o.

gyéknként, területileg szervezték meg az állami tűzoltócsapatokat. Minden megye, és Budapest főváros külön is kapott egy-egy osztályparancsnokságot. Megyéknként az osztályparancsnok-ság alá alosztályok és őrsök voltak beosztva. A rendelet értelmében a kijelölt településeken és vállalatoknál állami tűzoltóegységeket kellett szervezni.”¹¹

Tatabánya városában egyidejűleg, két tűzoltóság is megalakult 1949 októberében. A Tatabánya I. sz. állami tűzoltó őrsparancsnokságot a tatabányai üzemi vagy városi tűzoltóságból alakították ki, melynek parancsnoka Szikola Bertalan alhadnagy lett. Ennek székhelye a bányamentő állomás épületében volt.¹²

A Tatabánya II. sz. őrs vagy nevezhetjük Bánhidai Erőmű II. sz. állami tűzoltó őrsparancsnokságnak egy jóval kisebb létszámú állományt képzett. Míg a Tatabánya I. őrsnél az alakulás pillanatában 25 fős lélekszám volt, addig a Tatabánya II. sz. őrs taglétszáma mindösszesen 12 fő volt. Az őrsparancsnok Balázs András főtörzstűzmester volt.

A két őrs közül a Bánhidai Erőmű II. sz. őrs viszonylag rövid ideig működött, ennek ellenére több parancsnoka is volt.

- 1950 júniusáig Balázs András főtörzstűzmester
- 1950-1953 Török László törzstűzmester
- 1954. március 8¹³ – 1955. január 19¹⁴ Kun Bertalan törzstűzmester
- 1955. január 19.¹⁵ – augusztus 1.¹⁶ Bucsú László tűzoltó szakaszvezető megbízott őrsparancsnok
- 1955. augusztus 1.¹⁷ – 1956 Talián László tűzoltó szakaszvezető és Komáromi József törzsrőmester

A tűzoltóság és az 1956-os események

Az 1956-os események tulajdonképpen nem tartoznak bele a tanulmányom időintervallumában meghatározott időszakba, kutatásom során azonban olyan jelentésre bukkantam, melyet úgy vélek, vétek lenne nem bemutatni az érdeklődők felé. A teljesség igénye nélkül az egész jelentés szövegét beillesztem a tanulmányba, hiszen az 1957-ben keletkezett jelentésből olyan kórképet kaphatunk, mely méltán érdemel említést.

¹¹ Bognár (2017) 27. o.

¹² Busa (1987) 34. o.

¹³ TMJVL XXIV/51. 41. doboz, 1954-es csomó: 8. számú parancs

¹⁴ TMJVL XXIV/51. 1. doboz 1955-ös csomó: Tűzrendészeti Alosztályparancsnokság: Változásjelentés 1955 január 1- január 26-ig.

¹⁵ Uo.

¹⁶ TMJVL XXIV/51. 1. doboz 1955-ös csomó: Kivonat a Belügyminisztérium Komárom megyei Főosztály vezetőjének 43. tü. számú parancsából.

¹⁷ Uo.

„Az októberi események súlyos eszmei zűrzavarai bizonyos mértékben az alosztály beosztottai között is zűrzavart okoztak. Ilyen ferde nézetek alakultak ki az alosztály egyes beosztottai között, mint a párt szükségességéről, valamint a munkásosztály egységes pártjának kérdéséről. Sokat vitatott kérdés volt az októberi események következtében hazánk semlegességének és függetlenségének kérdése. Az alosztály beosztottjainak hibás, ferde nézeteinek tisztázása képezte politikai munkánk elsőrendű feladatát. Őrségvezető elvtársakkal együtt csoportos beszélgetéseken keresztül igyekeztünk tűzoltó elvtársaink ferde politikai nézeteit jó irányba terelni, illetve azok helytelenségéről meggyőzni.

Ahogy teltek a napok és mindjobban napvilágra kerültek az októberi és a novemberi ellenforradalmi felkelés tényei, úgy kezdtek tisztulni tűzoltó elvtársaink gondolatai, úgy váltak mind világosabbá a lezajlott tragikus események jellege.

Nevelőmunkánk eredményei, hogy elvtársainknak legnagyobb zöme rádöbbsent, hogy az az út, melyet a külső és a belső ellenforradalmi erők készítettek elő évek alatt, s melyhez az 1956 október 23. nyitotta szelesre a kaput az ellenforradalom, vagyis a kapitalista hatalom visszaállításának útja volt. Tűzoltó bajtársainkkal megértettük, hogy pártszervezetre az aleggységünknek is szükség van és szükséges a munkásosztálynak az egységes pártja.

Ezzel kapcsolatban visszaemlékeztettük tűzoltó bajtársainkat, hogy az októberi események kezdetén még szó sem volt a többpártrendszer visszaállításáról, megvilágítottuk az őrségvezető elvtársakkal, hogy a dolgozó tömegek közé valójában csak akkor került ez a jelszó, amikor Nagy Imre politikai fejlődésünknek egy teljes elhibázott, kapituláns felfogásából kiindulva és a régi pártok jobboldali vezetőinek nyomására egy 1945-ös alapokon álló koalíciós-kormányt hozott létre.

A párt szükségességét és a munkásosztály pártjának egységességét bizonyítottuk az elvtársak között a Kínai Kommunista Pártnak, »A proletárdiktatúra tapasztalatairól« szóló brossura tanulmányozásán keresztül. Tűzoltó bajtársainkat a napi sajtó segítségével, valamint az MSZMP által kibocsájtott politikai tájékoztatókon keresztül tájékoztattuk a politikai helyzetéről.¹⁸

Hiánycikké vált lánglovagok

Az állami tűzoltóság megalakulása miatt egyre több tűzoltóság alakult, s ehhez elengedhetetlen volt a létszámnövekedés is, amely azonban nem volt megteremthető. Az 1940-es évek végére a tűzoltóság létszámihiánya általánossá vált. Ezt több újoncképző iskola alapításával próbálták orvosolni kisebb-nagyobb sikerrel.

A már meglévő alapfokú újoncképző, mely Újpesten kapott helyet, már az 1948-as évben sem tudta kielégíteni a megnövekedett igényeket. Ezt látva még ugyanabban az évben kiadott egy újabb rendeletet¹⁹ a Belügyminisztérium, melynek következtében

¹⁸ TMJVL XXIV/51. 1. doboz 1957-es csomó, negyedéves jelentés.

¹⁹ 460.291/1948- BM IV/2 sz. rendelet.

megszervezték a Központi Tűzoltó Tanosztályt. Az új újonctanosztályokat Makón és Nagykánizsán hozták létre.²⁰

A tatabányai őrshöz, akárcsak az ország bármely más őrshöz az újonctanosztályon való három hónapos képzés elvégzésével vezetett az út. A három hónapos képzést követően a „zöldfülű” tűzoltók az ország bármely állami őrshéj vagy alosztályánál beosztásra kerülhettek. A háborút követő nehéz és bizonytalan időkben sokan láttak biztos pontot a tűzoltóság kötelékében, így eleinte nagyon népszerű volt a képzéseken való részvétel. A tűzoltóság nem csak biztos megélhetést kínált, hanem ruhát, szállást és ellátmányt is. A nagy népszerűségnek örvendő képzések mindezek ellenére sem tudták kitermelni a szükséges létszámú lánglovagot. Érdekességként meg kell említeni, hogy a jelentkezők túlnyomó többségben alacsony származású férfiak voltak, akik a jobb élet reményében álltak tűzoltónak.

Az iskolába való jelentkezést a belügyminisztérium felé kellett jelezni, melyre válaszelemben megküldték a pontos felvilágosítást, hogy milyen dokumentumokra van szükség a jelentkezéshez és milyen kritériumoknak kell megfelelni. Ahhoz, hogy az ember eljusson a képzésig, elengedhetetlen volt, hogy részt vegyen egy válogatáson. Egy ilyen válogatáson a tűzoltó-jelöltnak több szempontnak is meg kellett felelni. Az alapelvárások közé tartozott az írni-olvasni tudás, a 18-30 év közötti életkor, és a minimum 165 cm-es testmagasság, továbbá a megfelelő egészségi, mentális és fizikai állapot.²¹ Ezeknek megfelelően a belügyminisztérium igyekezett a fiatal munkás-paraszt emberek között válogatni.

A Tihanyi Péterrel készített interjúból – melyet Bognár István készített a 2017-ben megjelent tanulmánykötethez – megtudhatjuk, hogy a tűzoltók már a kiképzés során is kaptak fizetést, de a kinevezésüket csak a sikeres vizsgákat követően véglegesítették. A makói újonctanosztályon egyszerre 300 főt képeztek ki. Az újoncképzőn eltöltött három hónap egy intenzív elméleti és gyakorlati oktatást foglalt magában, katonai fegyelem mellett.

A tanulmány elején egy hosszú jelentést idéztem, melynek azért is volt fontos szerepe, mert az elméleti képzés során kiemelkedő szerepet kapott a politikai, ideológiai képzés is. Ahogy az említett jelentésből is tisztán kivehető volt, a tűzoltóknak a képzés során egy teljes „agymosáson” kellett átmenniük. Az újonc tűzoltók még a régi kapitalista rendszerben születtek és abban is nevelkedtek. Nem ismerték a szocialista-kommunista gondolkodást, tehát politikailag, ideológiailag nem álltak készen a feladataikra. Ahhoz tehát, hogy valakiből tűzoltó lehessen, át kellett esni egy ideológiai átnevelésen is. Mi se mutatja ezt jobban, mint hogy a képzés végi vizsgák egy elméleti, egy gyakorlati és egy politikai részből álltak.²²

²⁰ Gáti (1998) 36. o.

²¹ Bognár (2017) 30. o.

²² Uo. 31. o.

A tűzoltók továbbképzése

Kutatásom során különös hangsúlyt fektettem abba, hogy az általános három hónapos alapképzésen felül milyen továbbképzések adtak lehetőséget az állomány számára a fejlődéshez. Így bukkantam rá egy 1957/1958-as továbbképzési javaslatra, melyet a Tűzrendészeti Alosztályparancsnokság írt meg, majd a Tűzrendészeti Osztályparancsnokság kisebb módosítási javaslatokkal küldött vissza.

A továbbképzési javaslatból látható, hogy két csoportot különböztettek meg oktatás terén. Az állami és az üzemi tűzoltókat. Az előbbieknél képzése során volt egy iskolai típusú képzés mely magában foglalta az elméleti, a gyakorlati és egy politikai képzést. Akárcsak egy hétköznapi iskolában, úgy a tűzoltók esetében is volt egyéni képzés. Ezeket további bekezdésekben fogom bővebben kifejteni.

Hozzám közelebb talán az iskolai típusú képzés áll, így elsősorban ezt fogom bemutatni, részletesebben kifejteni. Az oktatás ideje a délelőtti órákban volt esedékes, ez köszönhető volt annak, hogy az üzemi étkeztetések déltől zavarták az oktatás menetét. Délutánra a csökkenő fegyelem és az akkorra ütemezett sportfoglalkozások miatt nem akarták halogatni a képzéseket. Az oktatás mindezeknek köszönhetően 8:30-12:00 óráig tartott. A 3,5 órából 2 óra volt a gyakorlati foglalkozás, és 1,5 óra az elméleti oktatás.

Az oktatandó anyagok kijelölésénél a kor emberei elengedhetetlennek tartották a szakpolitikai ideológiai képzést, így heti két órában ezzel is foglalkoztak a tűzoltók. A hasznos elméleti anyaghoz tartozott a taktikai anyagismeret, műszaki anyagismeret, szabályzatok tanulmányozása, helyismeret és kis mértékben a megelőző anyagokkal való foglalkozás. A gyakorlati órákon szerelési gyakorlaton vettek részt a lánglovagok.

Ahogy arról már említést tettem, a jelentkezők között túlnyomó többségben a munkás-parasztok voltak, így az általános műveltségi szint nem volt a legkifinomultabb. Ennek a ténynek a tudatában a képzések során nem csak az általános tűzoltósági ismeretekre kellett koncentrálni, hanem arra is, hogy az alapvető műveltségi ismeretek is bekerüljenek a tantervbe. Az oktatás keretein belül a történelmi, irodalmi, földrajzi, matematikai valamint illetlani ismeretekkel is foglalkoztak a tűzoltók.²³

Az egyéni tanulókról a továbbképzési javaslatból megtudhatjuk, hogy különböző csoportokra bontották ezt a képzési formát. Ahhoz, hogy ez mégis egy egységet tudjon alkotni létre kellett hozni egy egységes Tűzrendészeti Kódexet és egy Szolgálati és Működési Szabályzatot. Ez mind a megelőző, mind a mentő tűzrendészet számára fontos volt, hiszen csak így lehetett egységesíteni a szolgálati és működési elveket.

²³ TMJVL XXIV/51. 1. doboz 1957-es csomó, Továbbképzési javaslat.

Az őrsegparancsnokok továbbképzéséről szóló részből megtudhatjuk, hogy minden képzési napot más-más fontos nagyüzemben kellett megtartani melynek helyét minden esetben az osztályparancsnokságra kellett bízni. Az oktatás menete az alábbiak szerint zajlott: Egy óra alaki-gyakorlat, egy óra szerelési gyakorlat két óra helyismeret (mely alkalommal az őrsegparancsnokok különösen a mentő tűzrendészet szempontjából tájékozódnak és megismerik a működési területükön az esetleges beavatkozásnál szükséges ismereteket.). Két óra eligazítás a feladatokról melyben mindig oktató jellegűen kell az osztályparancsnokság által meghatározott anyagokból a tájékoztatást tartani. Ilyen esetekben mélyebben kell foglalkozni és segítséget kell adni (esetenként nagyobb tüzesetek tanulmányozását is lehetővé kell tenni) a taktikai anyag mélyebb tanulmányozásához és a mentő tűzrendészettel szorosan összefüggő kémiai, fizikai és egyéb anyagok ismeretéhez.

Az őrsegparancsnokok éves anyagába tartozott a mentő tűzrendészet, a műszaki anyagismeret, a szabályzatok ismerete, továbbá a mentő tűzrendészettel szorosan összefüggő irányzatok, mint például a fizikai és kémiai alapismeretek.

A gépkocsivezetők részére is külön tanmenetet állítottak ki, melyet az osztályparancsnokságok határoztak meg. A továbbképzési javaslatból ugyan nem derül ki, hogy az ő oktatásuk mire irányult, de az egészen bizonyosan látható, hogy az előző évekhez képest változásokat akarnak bevezetni, hiszen a leírtak alapján: *„Bebizonyosodott, hogy az ez évben kiadott anyag zsúfolt volt és az osztályparancsnokság a műszaki vizsgák eredményét figyelembe véve így is kénytelen volt az anyagot megváltoztatni.”²⁴*

A gépírónők és adminisztrátorok részére az iratkezelési és ügyviteli anyagismeretet, valamint a hivatali titoktartást ütemezték be, mint képzési módot.

A továbbiakban szót kell ejteni az üzemi hivatásos tűzoltók képzéséről is. Azon belül két külön képzésként kell említeni a parancsnokok és a beosztottak képzését.

A parancsnokok - egyéni tanulók - oktatását a BM által szervezett levelezőoktatáson túl, az Osztályparancsnokság hatáskörébe tartozóan legalább negyedévente összevont foglalkozáson kellett részt venniük, mely minden egyes alkalommal más-más üzembe volt kihelyezve. Ez arra szolgált, hogy a parancsnokok tapasztalatot cseréljenek egymással és helyismeretet is szerezzenek.

A beosztottak képzése szintén az Osztályparancsnokság alá tartozott. Az Osztályparancsnokság határozta meg a beosztottak képzési anyagának összetételét és a gyakorlati foglalkozások tartalmát, menetét. Egy másik továbbképzésről szóló iratban a hivatásos tűzoltók beosztottjainak képzéséről a kor ideológiájának megfelelő, mai szemmel tisztán „agymosásnak” tekinthető utasítást találtam. „A tűzrendészeti munka további javítása kötele-

²⁴ Uo.

zövé teszi számukra, hogy az üzemi - hivatásos- tűzoltóságok beosztottai politikai és szakmai felkészültségének fejlesztésére nagy gondot fordítsunk. A hivatásos tűzoltóságok beosztottai az ellenséges kártevéstől, a tűz pusztításától, üzemeinket csak az esetben tudják megvédeni, ha állandóan, fejlesztik politikai és szakmai ismereteiket és a tanultakat a gyakorlati munkáinkban alkalmazzák.”²⁵

A tűzoltók újoncképzése tehát egy három hónapos alapképzés volt, mely során elméleti, gyakorlati és kor elengedhetetlen politikai átnevelése folyt. A három hónapos képzést követően az újoncképzőn ugyan megkérdezték, ki hol szeretne szolgálatot teljesíteni, de ezt koránt sem biztos, hogy figyelembe vették. A képzett lánglovagok elfoglalták helyüket az őrskön, ahol a biztos megélhetés mellett, szállást, ruhát és étkezést is biztosítottak a többnyire munkás-paraszt rétegből kikerült egyenruhásoknak. A három hónapos képzést nem lehetett készpénzként kezelni, így minden évben október 1-től június 30-ig továbbképzésen vettek részt, ahol folytatódott az elméleti, gyakorlati és természetesen a politikai képzés is. Beosztásoknak megfelelően volt egyéni és csoportos képzés. Egyéni képzésnek számított minden olyan csoport, ami nem érte el a 6 fős létszámot, ide értelem-szerűen a magasabb beosztásúak kerültek. Csoportos oktatás zajlott a 6 főnél nagyobb létszámú beosztottak esetében. Az oktatásról szóló fejezetben én egy időintervallumot, történetesen az 1957/1958-as évet mutattam be, de ez minden évben pontosan ugyan olyan ütemben zajlott. Előre meghatározott tanmenet szerint, és az őr tulajdonában lévő felszerelésekhez igazítva. A kezdeti népszerűség, ami tűzoltóképzést jellemezte, idővel kicsit alább hagyott. Az mindenesetre bizonyos, hogy a kezdeti fellángolások idején sem sikerült a tűzoltók létszámhiányát orvosolni. Ez nem csak a humán állományra, hanem a felszerelések mennyiségére és minőségére is egyaránt vonatkozott.

A Csepel gépjárművek és fecskendők hódítása

A tűzoltóság műszaki ellátását a II. világháború után már hazai gépjárműgyárak biztosították java részben. A Rába típusú gépjárművekkel kezdődött meg a gyártás, melyeket a MAVÁG gyártmányú 1000l/p teljesítményű szivattyúval szereltek. Ezt váltotta fel 1952-ben a korszerűbb Csepel Autógyár, mely már az első évben megkezdte a CSD típusú jármű-fecskendők gyártását.²⁶ A tatabányai tűzoltóság is ebből a típusból kezdte korszerűsíteni a fecskendő állományát. Az első korszerű gépjárműfecskendő egy CSD350-es illetve egy CSD352-es gépjárműfecskendő volt az 50-es évek elején.²⁷ A CSD350-es egy tartályos gépjárműfecskendő volt, melynek hengerűrtartalma 5322 köbcenti, 86 LE és végsebessége ~75 km/h volt. Mára alig pár darab maradt fent üzemképes állapotban. 1952 és 1958 között

²⁵ TMJVL XXIV/51. 1. doboz 1957-es csomó, Üzemi /hivatásos/ tűzoltóság 1957-1958. évi továbbképzése.

²⁶ Minárovics – Soltész – Csöglei (1995) 89. o.

²⁷ Busa (1987) 49. o.

több felépítmény is került a CSD350-es vázra.²⁸ Az új gépek a korábban használatos Super Magosix vegyes tűzoltó-bányamentő gépkocsikat és a Rábákat váltották fel.

A Csepel autógyár folyamatos gyártást tett lehetővé a CSD típusú gépjárműveiből, így a tűzoltóság korszerűsítése folyamatos lehetett. A tatabányai parancsnokság az 1960-as években tovább fejlődött. Állományát erősítette az újabb CSD710 típusú gépjárműfecskendő és egy CSD344 típusú terepjáró gépjárműfecskendő is. A CSD344 típusú terepjáró fecskendőről tudni érdemes, hogy TOTAL PLA 1500 típusú porral és habbal oltó berendezéssel volt szerelve.²⁹ Erre azért volt szükség, mert a közutakon és a vasúton egyre több veszélyes anyagot szállító jármű jelent meg.

A CSD710 típusú gépjárműfecskendőről néhány technikai adatot is kiemelnék. Az első ilyen típusú gépjárműfecskendőt 1959-ben gyártották le. Jellemzően tágas vezetőfülkével rendelkezett, mely 10 személy szállítását tette lehetővé. Tartályának kapacitása 4800 liter volt. A szerelvény közepére egy 1500l/perces MÁVAG DIGÉP egylépcsős gyorsítós centrifugálszivattyút építettek be. A szívócsonk kivezetése a motor elé került, ami rendkívül megkönnyítette a vízforrás megközelítését. A nyomócsonkok is praktikusán az alváz két oldalára kerültek elhelyezésre. A másik praktikus dolog, amit alkalmaztak ennél a típusnál, hogy a nyomótömlőt nem feltekerve, hanem hajtogatva szállította, ami lehetővé tette, hogy menet közben alapvezetékét fektessenek róla. A szívótömlők kettésével a tetőre kerültek összetekerve egy erre kialakított csőtartóban.³⁰

Minden csoda három napig tart, avagy a Csepel is elromlik

Az 1960-as évek elején már központi rendeletben szólították fel a parancsnokságokat arra, hogy az éves tanmenetbe haladéktalanul vegyék be a Csepel tűzoltó autók és fecskendők karbantartását és a már felismert hibák elhárításának pontos menetét. Ezt a képzést természetesen elsősorban a gépjárművek vezetőinek kellett biztosítani. A Csepel gépjárművek javítási technológiájáról kiadott útmutatásból fogok az alábbiakban szemezgetni.

A gépjárművek meghibásodása főleg a motorra vonatkozott, vagy arra volt kihatással. Megjegyzendő, hogy a következőkben leírt problémák és azok orvoslása a CSD 350, 352, 420, és 710-es gépjárművek esetére értendő.

Elsőként említik a hengerfej javítását. Ahhoz, hogy a hengerfejet javítani lehessen, teljesen el kell távolítani a testről. Javítás után azonban sok esetben a motor egyenlőtlenül

²⁸ Pethő Balázs - Csepel D-350 „tűzoltó” fecskendő Old firetruck cold start. <https://www.youtube.com/watch?v=2QpT8HQyg04> (letöltés ideje: 2020. szeptember 11.)

²⁹ Busa (1987) 52. o.

³⁰ museumap.hu <http://resolver.museumap.hu/object/6877778> (letöltés ideje 2020. szeptember 11.)

kezdett járni. Ennek kiküszöbölésére egy egyszerűnek tűnő praktikát kellett elsajátítani a gépjárművezetőknek. A hengerfejre az égőtér nyílással szembe kellett egy 4 mm vastagságú ólomlemezket ragasztani, majd a hengerfejet fel kellett szerelni egy tetszőleges vastagságú tömítéssel, de gumi tömítőgyűrűk nélkül és a hengerfejcsavarokkal le kellett rögzíteni, akár csak a rendes összeszerelésnél. Ezt követően kellett a motort egy teljes fordulatban körbe járatni, majd le kellett venni a hengerfejet és meg kellett nézni az ólomlemez vastagságát. A végleges összeszerelésnél arra kellett figyelni, hogy a hengerfejtömítés vastagságát úgy kellett változtatni, hogy a kompressziótér magassága 2,3 mm legyen. Ha mindez sikeres volt, akkor a hengerfej javítást követően a motor pontosan úgy járt, mint új korában.

Hibaként jelentkezett továbbá az is, hogy a megfelelően működő motor teljesítménye hirtelen visszacsökkent. Ahogy már fent is említettem egy tűzoltó autó végsebessége abban az időben ~75 km/h volt, így nem meglepő, ha egy ilyen hiba hamar kibukott. A vizsgálatok azt eredményezték, hogy a probléma forrása a levegőszűrő betét alsó záró lemeze beszakadt és a légszűrő a szívónyílásra feküdt. A légszűrő ezután úgy működött, mint egy tömítés, mely elzárta a levegő útját a motortól, így törvénytörő volt a teljesítménycsökkenés is. Ezt a jellegű problémát az állandó ellenőrzéssel tudták kiszűrni.

Kenőolaj résszűrő kilincs meghibásodás. Első olvasatra talán bizarrnak tűnik a megnevezés, de a karbantartása nem túl bonyolult feladat. Ennek az alkatrésznek a működése is a motor élettartamát hivatott befolyásolni. Ennek ellenőrzéséhez a résszűrőből ki kell csavarni az iszapleengedő csavart, a szűrőben levő iszapot le kell engedni, majd tengelykapcsoló pedált be kell nyomni. Arra kell figyelni, hogy a tengelykapcsoló pedál benyomására a kilincsmű forgatja el a résszűrő tengelyét. Ha nem végzi a dolgát, akkor a kilincsművet ki kell cserélni.

Motorhoz kapcsolódó hibajelenségként tűnt fel az üzemanyag finomszűrő elkoszosodása is. Ezt egy egyszerű benzines tisztítással lehetett orvosolni, viszont a hiba elhárításának hiánya a motor károsodásához, teljes romlásához vezethetett.

Nem szabad megfeleledkezni a kormánymű épségéről sem, mert ha valami még a motornál is fontosabb, az nyilvánvalóan a kormány. Egy esetleges meghibásodás szörnyű következményekkel járhatott volna. A Csepel járművek kormányának a javítási útmutató szerint típushibája volt a pitman tengely³¹ végén lévő csavar lelazulása. Ennek eredménye volt a járművek irányíthatatlansága. Az útmutató fokozott ellenőrzést javasol a balesetek megelőzése érdekében és a csavar biztonsági rögzítését.³²

A korszerű Csepel gépjárművek hiába voltak újak, sok probléma jelentkezett náluk. Ez betudható volt annak is, hogy a karbantartásuk eleinte elhanyagolt volt. A jelentkező

³¹ Kormány irányítókar tengely. Ennek segítségével lehet irányítani a kerekeket.

³² TMJVL XXIV/51. 1. doboz 1960-as csomó, Csepel gépjárművek javítási technológiája.

problémák a vizsgálatok következtében már egyszerűen megoldhatóak lettek, így a gépjárművek hosszú időn keresztül szolgálhatták a tatabányai és az ország többi tűzoltóságának állományát.

A pusztító tűz...

Kutatásom kezdetétől fogva arra vártam, hogy a kezeim közé kerüljenek a tüzesetekről szóló jelentések. Legfőképpen az érdekelt, hogy vajon mi lehetett a leggyakoribb oka a tüzeseteknek. Ez úgy gondoltam, hogy időről, időre változó tényező volt, és ebben nem is tévedtem. Mielőtt in medias res belekezdenék, a kutatásom eredményének feltárásába, előre leszögezném, hogy az éves, féléves és negyedéves jelentések, melyből dolgoztam nem csak a tatabányai tüzeseteket, hanem a járás területén lévő összes olyan tüzesetet mutatják be, ahol a tatabányai tűzoltók is jelen voltak. A féléves jelentések többnyire csak a városban keletkezett tüzesetek számát tükrözik.

Az éveket sorra véve azt tapasztaltam, hogy nem minden esetben voltak meg a jelentések, így az adatok helyenként hiányosságot fognak mutatni. A jelentések sem egyeztek minden esetben, hiszen a többsége, ahogy már utaltam is rá, a járásban keletkezett összes tüzesetről adnak információt. Ezek a jelentések általában a negyedéves és időnként az éves jelentések. A féléves jelentésekből mindig csak a városban történt tüzesetek számát lehet megismerni. Rögtön az 1957-es évből már nem is volt meg egy jelentés sem, de szerencsére a rákövetkező évben vissza utalás történt az előző évi adatokra, így az sem vészelt el teljesen.

1957

A témámhoz kapcsolódó évkörökből rögtön az első 1957-es év hiányosságokat mutatott, de a következő évi összehasonlításból kiderült, hogy az I. a II. és a III. negyedévi tüzesetek száma miként alakult.

Az I. negyedév esetszáma 6, melyből mind mezőgazdasági tüzeset volt. A keletkezett kár 11 475 forint.³³

A II. negyedévben 8 tüzesetről számolt be a jelentés melyből 6 esetben mezőgazdasági, 2 esetben pedig ipari területen csaptak fel a lángok. A keletkezett kár 16 384 forint kárértéket ért el.³⁴

³³ TMJVL XXIV/51. 41. doboz 1958-as csomó, 1958. I. negyedévi jelentés.

³⁴ TMJVL XXIV/51. 41. doboz 1958-as csomó, 1958. II. negyedévi jelentés.

A III. negyedévben összesen 11 tüzeset volt, ebből 9 mezőgazdasági, 2 egyéb. Kárösszeg 25 091 forintra tehető. A 11 tüzeset az alábbi okok miatt alakultak ki:

- 5 esetben gondatlanság
- 2 esetben villámcsapás
- 1 esetben dohányzás
- 1 esetben építési hiba
- 1 esetben traktorszikra
- 1 esetben gyermekjáték³⁵

1958

Az 1958-as évvel szerencsés voltam, hiszen három negyedév adata is a rendelkezésemre állt, így közel teljes képet kaphatunk a járás éves tüzeseteitől.

Az I. negyedévben keletkezett a legtöbb tűz a járásban, a kár értéke viszont ekkor volt a legkevesebb. A jelentés alapján ekkor 12 tüzeset történt, 4 mezőgazdasági jellegű, 3 ipari jellegű, és 5 egyéb jellegű. Az összes keletkezett kár 6562 forint.³⁶

A II. negyedévben a tüzesetek száma 10 volt, melyből az összes a mezőgazdaságban történt. Arról sajnos nincs részletes információ, hogy a keletkezett tüzeseteket lebontva pontosan mi okozta. Annyi azonban bizonyos, hogy a keletkezett kár 14 668 forint volt.³⁷

A III. negyedév jelentése szerint a tüzesetek száma a következőképpen alakult: 8 tüzeset volt a járásban, ebből 1 ipari a többi mezőgazdasági jellegű volt, melyből a keletkezett kár értéke összesen 32 195 Ft. A 8 tüzeset az alábbi okok miatt alakult ki:

- 4 esetben gyermekjáték
- 1 esetben gyújtogatás
- 1 esetben villámcsapás
- 1 esetben mozdonyszikra
- 1 esetben gondatlanság³⁸

1960

Az 1960-as év némi változást hozott a jelentések tekintetében. Eddig a negyedéves bontás volt szokott, melyet a régió statisztikai adataival láttak el, összehasonlítva az előző évek azonos időszakával. Az 1960-as év némi változást hozott, a negyedéves régióra bontott jelentést felváltotta a féléves városi tűzoltóságra vonatkozó beszámoló. Arról

³⁵ TMJVL XXIV/51. 41. doboz 1958-as csomó, 1958. III. negyedévi jelentés.

³⁶ TMJVL XXIV/51. 41. doboz 1958-as csomó, 1958. I. negyedévi jelentés.

³⁷ TMJVL XXIV/51. 41. doboz 1958-as csomó, 1958. II. negyedévi jelentés.

³⁸ TMJVL XXIV/51. 41. doboz 1958-as csomó, 1958. III. negyedévi jelentés.

nincs információ, hogy a negyedéves régióra vonatkozó jelentések teljesen megszűntek e, vagy csak a dokumentumok között nem volt már meg. Az újfajta adatokat tekintve 13 tüzesetről számol be a jelentés, mely többségében, 5 esetben, lakóházi tüzek voltak. Mindemellett 3-3 mezőgazdasági és ipari tűz, illetve két esetben egyéb jellegű tüzesethez riasztották a lánglovagokat. A keletkezett kár értéke 25 385 forint volt. A második féldről jelentést nem találtam.³⁹

1963

Egy újabb olyan év, melyből kézzel fogható jelentést nem találtam, de a rákövetkező évből az I. félév adatait összehasonlítva készült el a jelentés, erre hivatkozva tudok adatokat közölni. Az I. félév során 11 tüzeset történt. Ebben a félévben égett le a Húsfeldolgozó üzem is, mely rendkívüli módon megemelte a keletkezett kár értékét. A tűz kiváltó oka a nyílt láng használata volt. A 11 tüzesetből 5 ipari jellegű, 5 pedig lakóházi tűz volt. A keletkezett kár összértéke 145 200 forint, melyből 130 000 forint a Húsfeldolgozó üzem kára volt.⁴⁰

1964

Ebben az évben csak az I. félévi jelentés volt elérhető, erre utaltam is az 1963-as részben. Az előző év első félévéhez képest csupán egy tüzesettel volt több. A 12 esetből 4 volt mezőgazdasági, 3 ipari és 5 lakóházi jellegű tüzeset. Károkat tekintve 81 356 forint keletkezett, ami lényegesen kevesebb, mint az előző évben.

A tüzeseteket tekintve ezúttal nem a nyílt láng használata volt a legnagyobb károkat okozó, hanem a szabadban történő tűzrakás. Az első félév 81 356 forintos kárából 69 000 forint ennek tudható be.⁴¹

1968

Ebből az évből kissé kacifántosan kerültek elő az adatok, de annál terjedelmesebb és részletesebb formában. Egy éves jelentést találtam, mely összehasonlította az 1968 és 1969-es esztendő tüzeseteit. Ez az összehasonlítás nagyon felkeltette az érdeklődésemet, így egy külön fejezetben részleteibe menően elemezni fogom a két év tüzeseteit, különböző szempontok alapján.

A kárral járó tüzesetek száma 1968-ban összesen 172, melynek kárértéke 5 441 820 forint. Ezek mellett voltak kár nélküli tüzesetek is, összesen 14 alkalommal. Elmondható tehát, hogy 1968-ban összesen 186 tüzeset történt, melyhez a tatabányai lánglovagokat is

³⁹ TMJVL XXIV/51. 41. doboz 1960-as csomó, 1960. I. félévi jelentés.

⁴⁰ TMJVL XXIV/51. 42. doboz 1964-es csomó, Tűzkárstatisztika értékelés 1964. I. félévre.

⁴¹ TMJVL XXIV/51. 42. doboz 1964-es csomó, Tűzkárstatisztika értékelés 1964. I. félévre.

riasztották. Arra már nem térek ki, hogy ezek a tüzesetek milyen területeken keletkeztek, erről a későbbiekben részletesen lesz szó.⁴²

1969

Az 1969-es esztendő adatai, már nem meglepő módon, nem voltak lefűzve a dossziéban. Az 1970-es I. féléves jelentésnek köszönhető, hogy ezeket az adatokat be tudom mutatni, hasonló képen, ahogy az 1968-as adatokat is bemutattam. A kárral járó tüzesetek száma az előző évhez képest csökkent, mindössze 130 eset volt, melynek kárértéke töredéke az előző évhez képest, összesen 1 155 600 forint. A kár nélküli tüzek száma az előzőhöz képest kissé megnövekedett, összesen 33 ilyen eset volt. Elmondható tehát, hogy 1969-ben összesen 163 esetben riasztották a tűzoltókat. A részleteket ez esetben is a következő fejezet részletes összehasonlításában ismertetem.⁴³

1970

Az 1969-es évi 130 tüzesethez képest 1970-ben 140 tüzeset keletkezett. A kárérték is növekedett. Míg 1969-ben 1 155 600 forint kár volt, addig 1970-ben ez az érték közel duplájára emelkedett, összesen 2 094 620 forint. A kár nélküli tüzek száma azonban csökkent az előző év 33 esetéhez képest. 1970-ben ez a szám csupán 13 volt.

A kárral járó tüzesetek számából a nyilvántartásba vett létesítményekben 69, míg a nyilvántartásba nem vett létesítményekben 71 alkalommal csaptak fel a lángok. Érdekesképpen elmondható az is, hogy a legtöbb tüzeset a lakóházakban történt az év során, nem kevesebb, mint 54 esetben, ennek kárértéke 230 840 forint.⁴⁴

1973

Ebből az évből az eddigiekhez képest egy sokkal érdekesebb dokumentum került a kezembe, mint a negyedéves/féléves/éves tűzkár statisztikai jelentés. Az 1973. évi a tűzoltásra és kárelhárításra vonatkozóan⁴⁵ című mellékletből nem csak a tüzesetek számát tudom bemutatni, hanem ki fogok térni arra is, hogy a tatabányai tűzoltókat pontosan hány alkalommal és hova riasztották az év során.

Rögtön az első bekezdésből megtudhatjuk, hogy a vonulások száma tüzesetekhez és káresetekhez összesen 182 volt. Ebből:

Tatabánya	86 eset
Tata, Oroszlány	63 eset

⁴² TMJVL XXIV/51. 42. doboz 1970-es csomó, 1969. évi tűzkárstatisztika.

⁴³ TMJVL XXIV/51. 42. doboz 1970-es csomó, 1969. évi tűzkárstatisztika.

⁴⁴ TMJVL XXIV/51. 42. doboz 1971-es csomó, 1970. évi tűzkárstatisztika.

⁴⁵ TMJVL XXIV/51. 42. doboz 1973-es csomó, 1973. évi a tűzoltásra és kárelhárításra vonatkozóan.

Komáromi járás területére	3 eset
Fejér megye	29 eset
Pest megye	1 eset

Arról sajnos nincs említés, hogy a Tatabányán kívül eső tüzesetek milyen jellegűek voltak, az mindenesetre szépen megmutatkozik, hogy a 182 vonulásból csak 86 alkalommal kellett a város valamely területére menni. A 182 esetet tovább lehet bontani:

Tüzeset	173 eset
Káreset	9 eset
Hullamentés	4 eset
Vízszívató	5 eset

A fenti két táblázatot, ha alaposan megnézzük és összeszámoljuk az esetek számát láthatjuk, hogy a kapott eredmény nem egyezik. A tüzesetek száma 182 míg az ebből a bontásból született részletező számadatainak összege 191. Ez arra enged következtetni, hogy a dokumentum készítője elírt egy vagy több adatot, de vajon hol lehet a hiba? Ez sajnos számomra is nyitott kérdés maradt.

Mindig vannak olyan körülmények, melyek hátráltatják a jó ügyet. Jelen esetben a tűz oltását hátráltató körülményeket értem ez alatt, melyből azért jócskán akadt. A 182⁴⁶ tüzesetből 19 alkalommal fordult elő, hogy nehezítő körülmények befolyásolták a mentési/oltási munkálatokat. Nézzük is meg, hogy mik voltak ezek a körülmények!

Vízhiány	6 eset
Gépjármű meghibásodása	3 eset
Rossz útviszony	4 eset
Erős szél	2 eset
Tűzoltó gépjármű balesete	2 eset
Áramtalanítás hiánya	1 eset
Erős füst	1 eset

Úgy gondolom, egyik eset típus sem igényel különösebb magyarázatot, hiszen ezek közül a mai korban is bármelyik tud kellemetlenségeket okozni a tűzoltók számára.

Van még egy rész, amit kiemelnék. Egyrészt azért mert ismételten megerősítést nyer az a tény, hogy az évben 182 riasztás volt, másrészt azért, mert ebből pontosan megtudhatjuk, hogy milyen beavatkozások történtek egy-egy riasztás kapcsán. Először is azokat az eseteket nézzük meg, melyek során történt beavatkozás. Ez összesen 125 alkalommal fordult elő. Ebből:

Sugárral	54 eset
----------	---------

⁴⁶ Én ezt az adatot tekintem helyesnek a fenti két táblázat alapján.

Egyéb eszközök⁴⁷

71 eset

Nem történt beavatkozás 57 esetben, mert a lakosság vagy a dolgozók a kikerkező egységek előtt eloltották a tüzet. A más megyékbe történő riasztás esetén az is előfordult, hogy a vonuló egységeket vissza fordították, mert a közelebről vonuló kollégáknak sikerült eloltani a tüzet. Volt 15 olyan eset is, mikor a tűzoltókat vaklármához riasztották. Ebben az esetben a kikerkező egységek a tűznek hült helyét sem látták.

Nem történt beavatkozás	57 eset
Ebből vakláрма	15 eset

1974

Az 1974-es évben 252 tüzeset volt ebből 140 járt kárral, melynek értéke 3 767 950 forint. Kár nélküli tüzesetről 112 esetben beszélhetünk. A tüzesetek keletkezési hely szerinti megoszlása a következő:

Szabadban	34 db	2 060 850 Ft
Épületben	116 db	1 707 100 Ft

A szabadban keletkezett tüzesetek között volt egy, ami kimagaslóan nagy kárral járt, melynek értéke 1 608 000 forint volt. Ugyan csak nagy kárértékkel bírt egy épület tűz is, mely 1 000 000 forintos kárt okozott. A jelentés arra nem tért ki, hogy ezek a nagy értékű esetek pontosan hol történtek és kit károsítottak.

A tüzesetek gyakoriságát a népgazdasági ágazatok szerint az alábbi sorrendbe tudjuk besorolni:

1974		
Népgazdasági ágazat	Tüzeset szám	Kárérték
Lakóház	64	270 220
Mezőgazdaság	32	3 043 250
Ipar	23	331 200
Kereskedelem	9	15 980
Egyéb	7	18 400
Közlekedés	4	56 900
Középület	1	32 000

⁴⁷ Kézi eszközök, tűzoltókészülékek.

A lakóházakban keletkezett tüzek leggyakrabban az olajtüzelésű berendezések hanyag, nem szakszerű karbantartásának tudható be. A mezőgazdaságban 32 alkalommal előforduló tüzesetek legfőbb kiváltó oka a gyermekjáték és a dohányzás volt. Ámbár már a korábbi években megkezdődött a lakosság körében is egy tűzvédelmi propaganda, az élen járó problémák nem szűntek meg, csak mérséklődtek. Iparon belül az állami szektorban 19, míg a szövetkezeti iparban 4 tüzeset keletkezett. A nagy tüzesetszám ellenére a kárérték azonban nem mondható soknak.⁴⁸

1978

Az 1978-as évben összesen 252 esethez riasztották a tűzoltókat. Ebből tüzeset 123 alkalommal volt. Utólagos tüzesetként 33 esetet jegyeztek be. Ezekhez sorolhatunk minden olyan esetet, melyhez a tűzoltókat nem riasztották, vagy mire kiértek a lakosság vagy a munkások eloltották a tüzet. Vaklármához 31 esetben történt vonulás. Közúti balesethez 7 alkalommal kellett kiérkezni, életmentés 4 alkalommal, míg műszaki mentés 6 alkalommal történt. Egyéb esetekben háromszor riasztották a tűzoltókat.⁴⁹

1979

Az 1979-es évet össze tudom hasonlítani az előző év adataival. Egyből meg is állapíthatom, hogy az előző évhez képest a tüzesetek száma emelkedett. Az 1979-es évben összesen 263 riasztást kaptak a tűzoltók. Ez 11-el több, mint az előző évben. A 263 riasztásból 175 alkalommal kellett tűzhöz vonulni, ami szintén jóval nagyobb szám, mint az előző évben. Utólagos tüzesetről ezúttal csak 31 alkalommal beszélhetünk. Ez az előző évben 33 volt, így ebben az esetben minimális csökkenést tapasztalhatunk. A vaklármákat tekintve megmaradt a 31-es szám. Vízszívatóshoz ezúttal csak 8 esetben kellett kimenni, közúti baleset 1 alkalommal volt a városban. Életmentés és műszaki mentés 2 illetve 13 alkalommal volt. Egyéb esetben 2 alkalommal vonult ki egység.⁵⁰

A pusztító tűz... és a kimaradt évek

Az előző részben az általam megtalált különböző jelentések alapján került bemutatásra a városban és a városon kívül történt tüzesetek alakulása, melyhez riasztották a tatabányai tűzoltóságot. Jócskán akadt azonban olyan év is, melyből tűzkárookra vonatkozó

⁴⁸ TMJVL XXIV/51. 43. doboz 1975-ös csomó, 1974 IV. negyedévi, II. félévi és egész évi tűzkárstatisztika szöveges értékelése.

⁴⁹ TMJVL XXIV/51. 43. doboz 1979-es csomó, Tűzoltási és kárelhárítási tevékenység a szolgálati és szolgálatszervezési feladatok ellátása.

⁵⁰ TMJVL XXIV/51. 43. doboz 1979-es csomó, Tűzoltási és kárelhárítási tevékenység a szolgálati és szolgálatszervezési feladatok ellátása.

jelentés nem állt rendelkezésemre, így nem tudtam adatokat közölni. Ezek az évek az alábbiak: 1959,1961, 1962, 1965, 1966, 1967, 1971, 1975, 1976, 1977 és 1980.

Hogyan alakul az éves tűzkár statisztika⁵¹ 1968-1969-ben?

Ebben a fejezetben az említett két évben történt megyei tüzesetek számát, azok előfordulási helyét, és a keletkezett kár értékét fogom összehasonlítani. Tüzeseteket tekintve meg kell különböztetni kárral járó és kár nélküli tüzeseteket. Értelem szerűen a kárral járó tüzesetek alkalmával valamilyen építmény, mezőgazdasági terület/termény, magánház egyebek gyulladtak ki. Kár nélküli tüzesetnek számít például egy avartűz. Kérdésként merülhet fel, hogy miért pont az 1968-69-es éveket választottam. A válaszom nagyon egyszerű. Ezekből az évekből áll rendelkezésemre teljes egészében minden adat, hogy egy komplex áttekintést adhassak a tüzesetekről. Az adatok nem kizárólag a tatabányai eseteket mutatják be, hanem a megyében történt összes tüzesetről képet ad, ahová a városi tűzoltóság is kivonult.

A továbbiakban öt táblázat segítségével fogom bemutatni a két év tüzeseteit, különböző szempontok alapján. Az első táblázatban egymás mellé állítom az éves tüzesetek számát és a keletkezett kárértéket. A második táblázatban azt mutatom be, hogy milyen kárérték határok között mennyi tűz keletkezett. A harmadik táblázat az egyes népgazdasági ágazatokban előforduló tüzesetek eloszlását mutatja be. A negyedik táblázatból képet kaptunk arról, hogy milyen kiváltó okai voltak a tüzeseteknek. Az ötödik táblázat a negyedikhez kapcsolódóan sorrendbe állítja a leggyakoribbtól a kevésbé gyakori tüzesetek kiváltó okait.

Tüzesetek és a keletkezett kárértékek

Év	Összes tüzeset	Kárral járó	Kár nélküli	Keletkezett kár
1968	186 db	172 db	14 db	5 441 820 Ft
1969	163 db	130 db	33 db	1 155 600 Ft

Az első táblázatból már is látható, hogy miként alakult a tüzesetek száma a megyében. Az 1969-es adatok az 1968-as adatokhoz képest pozitív tendenciát mutatnak. Az 1968-ban keletkezett 172 db 5 441 820 Ft kárral járó tüzesettel szemben 1969-ben a 130 db 1 155 600 Ft kárértékű tűz keletkezett. Tehát a kárral járó tüzek száma és kárértéke jelentős mértékben csökkent 1969. évben.

⁵¹ TMJVL XXIV/51. 42. doboz 1970-es csomó, 1969. évi tűzkárstatisztika.

Nézzük mi a helyzet a kár nélküli tüzek esetében! Az ottani változás is szembetűnő, hiszen az 1968-as évhez képest több, mint duplájára nőtt az esetek száma 1969-re. Ennek oka volt többek között a gondatlanságból eldobott égő cigarettavég, a gyújtogatás és sok esetben a gyermekjátékból fakadó tüzek kialakulása.

Összesítve a káros és a kár nélküli tüzeket:

1968-ban 186 db tüzeset volt, összesen 5 441 820 Ft kárral

1969-ben 163 db tüzeset volt, összesen 1 155 600 Ft kárral

A következő táblázat, amit be fogok mutatni, az azt mutatja meg, hogy milyen kárérték határok között mozogtak a tüzesetek, milyen kárértékek között mennyi tüzeset keletkezett, és az esetek összesített értékét is megtudhatjuk.

Azt ugye már tudjuk, hogy 1969-ben kevesebb tüzeset volt és a keletkezett kár értéke is jelentősen kevesebb volt. A táblázatból ez is szépen kivehető. A legnagyobb kárérték határok között az utóbbi évben már nem volt egyetlen tüzeset sem, és a többi értékhatárnál is jelentős csökkenés látható.

A tüzesetek nagyságrendi megoszlása:

Kárérték határok (Ft)	1968		1969	
	Száma (db)	Kárérték (Ft)	Száma (db)	Kárérték (Ft)
1-1000	73	29 590	62	27 900
1000-5000	47	134 650	42	118 900
5000-10 000	26	255 000	9	65 000
10 000-50 000	18	381 580	11	266 600
50 000-250 000	6	776 000	6	677 200
250 000-1 000 000	1	365 000	-	-
1 000 000 felett	1	3 500 600	-	-

Az egyes népgazdasági ágazatok tűzkáreseti megoszlása:

Népgazdasági ágazat	1968		1969	
	Száma (db)	Kárérték (Ft)	Száma (db)	Kárérték (Ft)
Ipar	26	163 310	27	535 700
Mezőgazdaság	77	1 561 960	38	375 740
Lakóház	52	154 210	49	134 560
Középület	1	1200	3	4400
Kereskedelem	5	3 510 200	6	36 250
Közlekedés	8	49 980	5	68 400
Egyéb	3	960	2	550

A mezőgazdasági tüzesetek száma első pillantásból is szembeütően változást mutat, pozitív irányban. Ez annak köszönhető, hogy a mezőgazdaságban 1969-ben javult a létesítményekben a tűzrendészeti irányító és ellenőrző tevékenység. A MÁV sokkal nagyobb figyelmet szentelt a gőzmozdonyok tűzbiztonságára, továbbá az is kedvezően hatott, hogy a termények távolabb kerültek a vasúti nyomvontaltól. A többi ágazatban kirívó különbségeket nem lehet tapasztalni, ami a tüzesetek számát illeti.

A kárértéket tekintve a kereskedelmi tűzkár emelhető ki. Az 1968-as évben több, mint 3 millió forintos kár keletkezett, ehhez képest 1969-ben alig több, mint 36 ezer forint értékű tűzkár vesztesége volt az ágazatnak. De nézzük csak meg, hogy mi okozhatta azt a kimagasló kárt? Ennek megválaszolásához egészen Tatáig kell menni, ahol a VASÉRT telephelyén ütött ki egy rendkívül pusztító tűz. Ide riasztották a tatabányai lánglovagokat is, hogy segítsenek az oltásban. A tüzet ugyan sikerült megfékezni, de a kár jelentős volt, 3,5 millió forint. A többi kereskedelmi tűz kiváltó oka 1968-ban jellemzően építési hibából, 1969-ben pedig elektromos áramból keletkezett.

Kisebb mértékű csökkenés mutatkozik a lakóházi tüzekben, a közlekedésben, és az egyéb népgazdasági ágazatokban is. Az iparban a tüzek száma egyel emelkedett, viszont a kárérték több, mint háromszorosára nőtt az 1968-as évihez képest. Ezt az emelkedést egyrészt a Magyar Viscosa Művekben épült téliesített szellőzőkémény építkezésén keletkezett tűz 145 000 Ft-os kárral járó, valamint a Siófoki Kőolajvezeték Vállalatnál történt 175 000 Ft-os kárértékű lakókocsi tüzesete idézte elő.

A továbbiakban nézzünk bele a népgazdasági ágazatok tüzeseteinek eloszlásába, melynek során elérkezünk a számomra legizgalmasabb statisztikai adatok feltárásához.

Mint látható, 17 keletkezési okot soroltam fel. Ezeket fogom összehasonlítani, majd a két év tüzeseteinek számát sorba rendezni, hogy a végén kimutatható legyen, mi volt a leggyakoribb oka a tüzeseteknek. (Ez utóbbira egy különálló szemléltető táblázatot be fogok mutatni a későbbiekben.)

Népgazdasági tüzesetek eloszlása:

Keletkezési ok	1968		1969	
	Darab	Kárérték (Ft)	Darab	Kárérték (Ft)
Gyújtogatás	7	40 600	4	21 500
Öngyulladás	4	15 700	1	6000
Robbanás	5	13 300	2	9000
Elektromos áram	17	204 400	18	303 290
Villámcsapás	9	36 220	2	6900
Súrlódás	-	-	2	33 900
Sugárzó hő	19	3 923 180	18	23 900
Gyermekjáték	24	90 800	20	68 900
Építési hiba	11	42 000	14	10 210
Kéménytűz	2	4050	-	-
Traktorszikra	-	-	1	90 000
Mozdonyszikra	13	304 580	-	-
Dohányzás	14	231 050	8	21 900
Nyílt láng használat	10	274 930	5	19 150
Szabadban való tüzelés	8	52 160	5	35 000
Ismeretlen	12	60 110	19	481 050
Egyéb	18	148 740	11	24 900

Ha elkezdjük összehasonlítani a két év tüzeseteinek a számát, a táblázatból láthatjuk is, hogy az esetek száma szinte minden területen csökkent. Őt olyan terület van, ahol minimális emelkedés mutatkozott a tüzesetek számának tekintetében. Emelkedést mutatott az elektoros áram az építési hiba, a traktorszikra, és a súrlódásból illetve az egyéb okokból keletkezett tüzesetek száma.

Az ismeretlen eredetű tüzesetekről kell néhány szót ejteni kiegészítő információ gyanánt, hiszen kiemelkedően sok ilyen eset volt. Az 1968-as évben összesen 12 alkalommal jelentettek ismeretlen eredetű tüzesetet, melynek kárértéke 60 110 forint volt, míg 1969-ben ez a szám 19-re emelkedett, kárértéke pedig 481 050 forintot ért el. Ezek az esetek annak következtében kerültek az ismeretlen jelző alá, hogy nem riasztották hozzá a tűzoltóságot. A keletkezett tűzről ezáltal csak sokkal később értesült az állami vagy önkéntes tűzoltók szervezete. Ilyen esetekben a helyszín és a tanúk elmondása nem szolgált kellő alapul a tűz keletkezési okának konkrét megállapítására. Ide soroltak további tüzeseteket is, ahol a feltárt tények és körülmények nem bizonyították egyértelműen a tűz keletkezésének okát. A Megyei Parancsnokság utasította a tűzoltókat, hogy csak a kétséget kizáróan bizonyított keletkezési okokat jelöljék meg. A nem kellően bizonyított vagy feltételezéseken alapuló okokat ismeretlenként kell kezelni és feljegyzésként jelölni kell a vélelmezett okot. Ezek az okok azonban a statisztikában elvesznek.

A kárértékek összegét nem sok esetben, de előfordult, hogy megnövelték különböző külső tényezők. Ilyen, például ha a tűzoltók érkezési ideje egy lecsukott vasúti átjáró miatt megnövekedett. Vagy ha a tüzeset nehezebben megközelíthető helyen, esetleg távolabbi helyen keletkezett.

Hogy ne csak a negatívumokat emeljem ki, nézzük meg a mozdonyszikra által keletkezett tüzesetek számát. Amíg 1968-ban 13 alkalommal okozott tüzet mindösszesen 304 580 forint kárértékben, addig az 1969-es évben egyetlen tüzeset sem keletkezett ezen okból kifolyólag. Az oka rendkívül egyszerű. A Komáromi MÁV fűtőház óvintézkedéseket tett a gőzmozdonyok fűtőanyagával és szikrafogóival kapcsolatban. A statisztikai adatok bizonyítják a legjobban, hogy ezek az intézkedések sikeresek voltak. Az is közre játszhatott, hogy a mezőgazdasági terményeket nem ültették olyan közel a vasúthoz, mint ahogy a korábbi években tették, így az esetleges szikrák sem tudtak olyan mértékű károkat okozni.

Fontos említést tenni arról is, hogy az 1969-es évben indult egy tűzrendészeti propaganda, mely a lakosságot szólította meg a sajtón és a községi hangosbemondókon keresztül. Ennek célja legfőképpen az volt, hogy valamelyest vissza szorításra kerüljön a gyermekjátékból a gyújtogatásból, az égő cigarettavégek eldobásából stb. eredő tüzek száma. Bár nem jelentős mértékben, de ennek következtében (?), a táblázatból is jól látható, hogy némileg visszaszorult a gyermekjátékból keletkező tüzesetek száma. Az 1969-es évben a tűzrendészeti propaganda keretei között tűzoltó tábort szerveztek az úttörők

részére, így sokkal nagyobb mértékben lett bevonva a fiatalság a tűzoltóság munkájába. Megkezdődött továbbá az úttörő tűzoltó szakkörök megszervezése is.

Az érdekesség kedvéért a fejezet záróakkordjaként külön választom az 1968-as és az 1969-es év adatait, mégpedig a tüzesetek gyakorisága szerint. Ennek köszönhetően vizuális alakot ölt, amit a fenti bekezdésekben érintőlegesen leírtam.

A leggyakoribb tüzesetek:

1968			1969		
Gyakoriság	Darab	Keletkezés oka	Gyakoriság	Darab	Keletkezés oka
1.	24	Gyermekjáték	1.	20	Gyermekjáték
2.	19	Sugárzó hő	2.	19	Ismeretlen
3.	18	Egyéb	3.	18	Elektromos áram
4.	17	Elektromos áram	4.	18	Sugárzó hő
5.	14	Dohányzás	5.	14	Építési hiba
6.	13	Mozdonyszikra	6.	11	Egyéb
7.	12	Ismeretlen	7.	8	Dohányzás
8.	11	Építési hiba	8.	5	Szabadban való tüzelés
9.	10	Nyílt láng használat	9.	5	Nyílt láng használat
10.	9	Villámcsapás	10.	4	Gyújtogatás
11.	8	Szabadban való tüzelés	11.	2	Súrlódás
12.	7	Gyújtogatás	12.	2	Robbanás
13.	5	Robbanás	13.	2	Villámcsapás
14.	4	Öngyulladás	14.	1	Traktorszikra
15.	2	Kéménytűz	15.	1	Öngyulladás
16.	0	Súrlódás	16.	0	Kéménytűz
17.	0	Traktorszikra	17.	0	Mozdonyszikra

A táblázatban láthatjuk, hogy a gyakoriságot tekintve a gyermekjátékból keletkezett tüzesetek szerepelnek a legelső helyen, annak ellenére is, hogy az 1969-es évben megkezdtek a tűzrendészeti propagandát a gyermekek körében is. A két táblázat nagyon jól szemlélteti, hogy a korszerűsített tűzmelegelőzési szabályokat elkezdtek jobban betartatni és talán az emberek is jobban odafigyeltek a tüzesetek megelőzésére is.

A táblázatban előforduló azonos számú tüzeseteknél a sorrendet a keletkezett kárértékek szerint határoztam meg. A nagyobb kárértékkel bíró tüzesetek kerültek ilyen esetben előrébb. Ezt a táblázatot részleteibe merülve már nem fogom elemezni, hiszen a jelentős részét kifejtettem az előző táblázattal kapcsolatban. Ez a táblázat egy tényszerű összehasonlítás gyanánt áll itt, hogy keresgetés nélkül lehessen összevetni a két év tüzeseteinek, okainak a gyakoriságát.

Összegzésként elmondható, hogy az 1968-as esztendőhöz képest sokat javult és fejlődött, mind az emberek hozzáállása a tűz veszélyességéhez, mind a munkahelyek tűzbiztonsági előírásainak betartásához és betartatásához. Pozitívumként könyvelhető el a MÁV fejlesztése a mozdonyok tekintetében, hiszen sok mezőgazdasági tüzet sikerült egyetlen óvintézkedéssel megakadályozni.

Kitekintés – Szent Flórián, a tűzoltók védőszentje

Az emberiség kialakulásával egyidős az a gondolat, hit, hogy a bajban, vészben, szűk-ségben a vigaszra szorulóak egy emberfeletti képességekkel bíró hatalom segítségét kérik. Szent Flórián legendája is ebből született. Az emberekbe szinte kódolva volt a tűztől való rettegés. A „tűz katonájának” alakja mindazonáltal valós személy lehetett, mégpedig i. u. III. évszázadban a Diocletianus római császár uralkodása idején a Római Birodalom szolgálatában állt.⁵² A legenda szerint keresztény hitéért halt mártírhalált, mégpedig úgy, hogy a nyakában egy malomkövel az Enns hídjáról belökjék a folyóba.⁵³ Holtteste fennakadt egy sziklán, melyet egy sas őrzött, amíg egy keresztény asszony rá nem talált.

Szent Flórián tisztelete elsősorban Ausztriában és a környező országokban gyökeresedett meg a középkor óta. A legenda szerint már gyermek korában megmentett egy házat és a benne lévőket a tűz martalékától. Többek között ennek köszönhető, hogy egy cseber vízzel és nálánál sokkal kisebb égő házzal, faluval a lábai alatt ábrázolják, katonaruhában.

Ausztriában gyakori jelenség, hogy a tehetősebb házak tulajdonosai a homlokzatba egy kis Szent Flórián szobrot helyeznek el. Ilyenrel találkoztam már Bajorországban és itthon, Magyarországon is. Május 4-én tartják Szent Flórián napját, melyet ma már a Tűzoltók napjaként is emlegetnek.

⁵² Busa (2006) 167. o.

⁵³ Manns (1982) 79. o.

Felhasznált források

Kiadatlan források:

Tatabányai Megyei Jogú Város Levéltára vonatkozó iratanyagból:

XXIV/51. A tatabányai városi Tűzoltó-parancsnokság iratai

Felhasznált irodalom:

Számadó Emese – Bilkó István – Turi Zsolt: A komáromi tűzrendőrség története, Komárom, Klapka György Múzeum, 2012. (Számadó – Bilkó – Turi 2012)

Minárovics János – Soltész Tamás – Csöglei István: Fejezetek a magyar tűzoltóság 125 éves történetéből, Könyv- és Zeneműkiadó, 1995. (Minárovics – Soltész – Csöglei 1995)

Bognár István: A tatabányai tűzoltóság története 1948-1956 között. In.: Tanulmányok tatabánya történetéből I., Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. (Bognár 2017)

Busa János: Komárom-Esztergom Megye tűzvédelmének és tűzoltóságainak története I-II., Tatabánya, Komárom-Esztergom Megyei Tűzoltó Szövetség, 2006. (Busa 2006)

Busa János: Tatabánya tűzvédelme és tűzoltóságának rövid története, Tatabánya, Komárom Megyei Tűzoltó Parancsnokság, 1987. (Buda 1987)

Dr. Bacsó Ferenc – dr. Miklós Ferenc (szerk.): 1948. év hatályos jogszabályai. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalat, 1949. (Dr. Bacsó – dr. Miklós 1949)

Gáti István ny. tű. ezredes (szerk.): A tűzoltóképzés és a tűzoltó tisztképző iskola története, Budapest, Révai Nyomda, 1998. (Gáti 1998)

Peter Manns (szerk.): Testvéreink, a szentek II., Eisenstadt, Prugg Verlag, 1982. (Manns 1982)

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára munkatársainak tudományos publikációs jegyzéke (2017–2019)

Összeállította: Kovács Gergely

Dr. B. Stenge Csaba

2017

B. Stenge Csaba (szerk.): *A megtorlás Tatabányán: Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő főbb tatabányai perek* Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 16.)

Tatabánya az 1956-os forradalom és szabadságharc idején In: B, Stenge Csaba (szerk.):

A megtorlás Tatabányán: Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő főbb tatabányai perek. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. 7-18. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 16.)

A forráskiadványban megjelenő iratok, a fő tatabányai perek In: B, Stenge Csaba (szerk.):

A megtorlás Tatabányán: Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő főbb tatabányai perek. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. 19-21. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 16.)

B. Stenge Csaba (szerk.): *Tanulmányok Tatabánya történetéből I* Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 17.)

Előszó In: B. Stenge Csaba (szerk.): *Tanulmányok Tatabánya történetéből I*. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. 7-8. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 17.)

Kivonat a 102. vadászrepülő-század hadinaplójából, 1944. szeptember 14–16. In: Hadtörténelmi Közlemények, 130. évf. (2017) 1. sz. 164-171. pp.

Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében (I. rész) In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összshaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 15. évf. (2017) 2. sz. 128-145. pp.

Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében (II. rész) In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 15. évf. (2017) 3-4. sz. 106-119. pp.

Lengyel diverziós műveletek Magyarország támogatására 1938. október–novemberében (I. rész) In: Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata, 27. évf. (2017) E-szám. 52-60. pp.

Lengyel diverziós műveletek Magyarország támogatására 1938. október–novemberében (II. rész) In: Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság Folyóirata, 27. évf. (2017) E-szám. 75-83. pp.

Fakereszt a Gyil Bozsenin, Kaszómező felett: Domby Kálmán repülő főhadnagy tragédiája In: Acta Academiae Beregasiensis, 16. évf. (2017) 75-84. pp.

A győri vagongyár egy különleges berepülőpilótájának életútja In: Győri Tanulmányok, 38. évf. (2017) 113-120. pp.

Forgotten Fifteenth: The Daring Airmen Who Crippled Hitler's War Machine In: Air & Space Power Journal, 31. évf. (2017) 1. sz. 91-92. pp.

2018

Kutatóút Irakban, 2017. szeptember 15-19. In: Levéltári Szemle, 68. évf. (2018) 2. sz. 70-78. pp.

Radna skupina za kaldejsku baštinu: ICARUS-ova misija za zaštitu drevne iračke kršćanske pisane baštine In: @RHIVL, 2. évf. (2018) 1. sz. 18-19. pp.

Irak 2017 őszén egy civil kutató szemével: (Kutatóút Erbilben és a Ninivei-fennsíkon 2017. szeptember 15–19.) In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 16. évf. (2018) 3-4. sz. 72-83. pp.

Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március. I. fázis (1. rész) In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 16. évf. (2018) 1. sz. 100-116. pp.

Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március. I. fázis (2. rész) In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 16. évf. (2018) 1. sz. 117-131. pp.

Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március. II. fázis (1. rész)
In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 16. évf. (2018) 2. sz. 106-114. pp.

Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március. II. fázis (2. rész)
In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 16. évf. (2018) 3-4. sz. 121-129. pp.

A Rongyos Gárda bevetése Kárpátalján, 1938–1939 (I. rész) In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 16. évf. (2018) 2. sz. 93-105. pp.

A Rongyos Gárda bevetése Kárpátalján, 1938–1939 (II. rész) In: Seregszemle: A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata, 16. évf. (2018) 3-4. sz. 112-120. pp.

Fejezetek a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének történetéből I.: A salánki megadás In: Acta Academiae Beregasiensis, 17. évf. (2018) 39-66. pp.

Fejezetek a Rongyos Gárda kárpátaljai bevetésének történetéből II.: Térképhelyesbítő a „vízkeresztí csatában”, 1939. január 6-án In: Acta Academiae Beregasiensis, 17. évf. (2018) 67-82. pp.

The Sword Behind the Shield: A Combat History of the German Efforts to Relieve Budapest 1945 – Operation ‘Konrad’ I, II, III In: War in History, 25. évf. (2018) 1. sz. 141-142. pp.

2019

Forgotten Heroes: Aces of the Royal Hungarian Air Force in the Second World War Warwick, Egyesült Királyság, 2019.

B. Stenge Csaba (szerk.): **Tatabánya az első világháborúban** Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 18.)

Előszó In: B. Stenge Csaba (szerk.) Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 7-8. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 18.)

Statárium Tatabányán 1917 májusában In: B. Stenge Csaba (szerk.) Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 37-48. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok, 18.)

Tatabánya hősi halottai az első világháborúban In: B. Stenge Csaba (szerk.) Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 157-229. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 18.)

B. Stenge Csaba - B. Stenge Csabáné: Tatabánya, mint hátország: Az elődközségek mindennapjai az első világháborúban In: B. Stenge, Csaba (szerk.) Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 49-94. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 18.)

A „vízkereszti csata”- csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án (1. rész) In: Honvédségi Szemle: A Magyar Honvédség Központi Folyóirata, 147. évf. (2019) 1. sz. 119-131. pp.

A „vízkereszti csata”- csehszlovák-magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án (2. rész) In: Honvédségi Szemle: A Magyar Honvédség Központi Folyóirata, 147. évf. (2019) 2. sz. 140-150. pp.

Magyar nő Pockingban: A Németországot megszálló amerikai csapatok és a menekült magyar nők kapcsolatának egy verses emléke 1945 nyaráról In: ArchivNet, 19. évf. (2019) 6. sz. Megjelenés: online

Link: <https://archivnet.hu/magyar-no-pockingban-a-nemetorszagot-megszallo-amerikai-csapatok-es-a-menekult-magyar-nok>

Sources about the Voloshyn regime’s concentration camp at Dumén hill in 1938–1939 In: Acta Academiae Beregasiensis, 18. évf. (2019)

Demise of the cameraman: The death of Peter Lysiuk in Khust on 14 March 1939 In: Acta Academiae Beregasiensis, 18. évf. (2019)

In memoriam Mándy Tibor (1920–2019) In: Magyar Repüléstörténeti Évkönyv, 44. évf. (2019). 8-11. pp.

In memoriam Varga Imre (1923–2019) In: Magyar Repüléstörténeti Évkönyv, 44. évf. (2019). 12-16. pp.

Dr. B. Stenge Csabáné (Sztahó Eszter Ildikó)

2017

Nők a gyárakban. Tatabánya város tervei a nők foglalkoztatására az 1960-as években In.: Tanulmányok Tatabánya történetéből I. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. pp. 95-112., 18 p. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 17.)

2019

B. Stenge Csaba - **B. Stenge Csabáné: Tatabánya, mint hátország: Az elődközségek mindennapjai az első világháborúban** In: B. Stenge, Csaba (szerk.) Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 49-94. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 18.)

Bognár István

2017

A tatabányai tűzoltóság története 1948–1956 között In: Tanulmányok Tatabánya történetéből I. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. 25-41. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 17.)

2019

Népfelkelő bányász alakulatok Tatabányán a MÁK Rt.-nél az első világháborúban In: B. Stenge Csaba (szerk.): Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 21-37. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 18.)

Macher Péter

2017

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. kálváriája a II. világháború időszakában In: Kiss Vendel (szerk.): Vida Jenő a MÁK Rt. vezérigazgatójának szerepe Tatabánya fejlődésében

és a magyar bányászat történetében. Tatabánya, Tatabányai Múzeum, 2017. 61- 74. pp. (Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek 11.)

Simonik Péter: Szénporos emlékkavicsok: Recenzió a tatabányai zsidóság egy történetéről

In: Napi Történelmi Forrás (2017.04.13.)

Megjelenés: online

Link: <https://ntf.hu/index.php/2017/04/13/zsidóság-a-tatai-medenceben/>

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. újjászervezése és államosítása 1945–1948

In: Tanulmányok Tatabánya történetéből I. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2017. 9-23. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 17.)

Kik voltak az első tatabányai bányászok? 1896-1900 In: Dallos Iván (szerk.): Emlékmentő: Szent Borbála napi emlékülés Tatabánya 2016. Tatabánya, Tatabányai Múzeum, 2017. 37-46, pp.

2019

Tatabánya bányásztársadalma a két világháború között a szépirodalom tükrében In: Új Forrás, 50. évf. (2019) 3. sz. 53-61. pp.

A Ganz és az Egyesült Izzó a nemzetközi porondon 1867–1949 In: Aetas: Történettudományi Folyóirat, 34. évf. (2019) 1. sz. 184-188. pp.

Az első húsz esztendő: A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. története a tatabányai bányanyitástól az első világháború végéig 1896–1918 In: B. Stenge Csaba (szerk.): Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 9-20. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 18.)

Somogyi Csilla

Felsőgallai közigazgatási iktatókönyvek első világháborúhoz köthető bejegyzései 1914–1918 In: B. Stenge Csaba (szerk.): Tatabánya az első világháborúban. Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2019. 95-156. pp. (Tatabányai Levéltári Kiadványok 18.)

Összegzés (49 db):

Év:	2017	2018	2019
Könyv:			1
Tanulmány:	15	11	16
Recenzió:	2	1	
Szerkesztett könyv:	2		1

Tanulmányok Tatabánya történetéből II.

ISSN: 2560-0524

